HDL RAPORTTI # 4 / 2012

Koska olet.

Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa

Kirsi Heimonen

HELSINGIN
DIAKONISSALAITOS

HDL RAPORTTI # 04 / 2012.

© Kirsi Heimonen ja Helsingin Diakonissalaitos

Kuvat: Ritva Creutz s. 15, 17, 20, 26 / Kirsi Heimonen s. 7, 11, 14, 19, 23, 26–31, 36, 41 / s. 45, 47 Raimo Uunila
Taitto: Riikka Sulkamo

Opetus- ja kulttuuriministeriö on tukenut tämän raportin julkaisemista.

Yleistä

Hanke taiteen mahdollisuudesta hoitokodin arjessa käynnistyi alkuvuonna 2008 Helsingin Diakonissalaitoksen Sanerva-kodissa Myllypurossa. Ajatuksena oli tuoda tanssia ja taideperustaisia menetelmiä hoitokodin asukkaille ja henkilökunnalle.[1] Taidetoiminnan rinnalle liitettiin tutkimus, koska kokemuksellisuuteen perustuvaa tutkimustietoa taiteen mahdollisuudesta sosiaali-terveysalalla puuttuu.[2] Kirjoitan tapahtumista tanssija-tutkijana, tutkiminen kysyy taiteen merkitystä koko hoitokodin yhteisölle, vaikka olennaista on ollut yhteys asukkaisiin.

Kynnyksellä

Taiteellinen tutkimus tai tarkemmin taiteessa tutkiminen asukkaiden parissa muistisairaitten hoitokodissa on johdattanut todellisuuteen, jossa taide ja tutkiminen kysyvät paikkaansa ja merkitystään alati. Varmuudet ovat kadonneet.

Olen kynnyksellä. Olen koko ajan ollut kynnyksellä suhteessa hoitokodin työntekijöihin ja taidemaailman tapoihin, koska toimintani tanssitaiteilijana on vierasta, se ei kuulu hoitoon eikä perinteiseen taidekäsitykseen. Sanerva-kodin asukkaiden kanssa taide on saanut uuden merkityksen. Asukkaissa on paljastunut toisenlainen todellisuus, jossa sanat ja muisti ovat haperoituneet, mutta nyt-hetki on kirkastunut. On vain tämä hetki, ja hetkessä kaikki voi olla toisin. Asukkaiden tavassa elää todellistuu ennakoimattomuus, joka on taiteen tekemiseni perustana. Olen oppinut heidän läheisyydessään. Kynnyksellä seisominen pitää valppaana.

Tanssin, tanssitan. En pelasta, hoida tai hoivaa asukkaita tai työtekijöitä. Taide – maalaaminen, kukkasipulien istutus, retket, tanssiesitys – alkaa yhteydestä asukkaaseen, hänen kuulemisestaan. Tapahtuminen avautuu jokaisessa tilanteessa yhä uudestaan. Taide avautuu alttiudessa, jossa toisen kuuleminen on olennaista. Kuulen asukkaat koko ruumiillisuudellani.

Olen osallisena tapahtumissa: esiintymässä, taluttamassa, tanssittamassa, viemässä retkelle, kiusoittelemassa, nauramassa, kyselemässä, maalaamassa. Tarjoan lapion, kukkasipulin, ilmapallon, runon, liikkeen, pensselin; tarjoan käteni joka johdattaa meidät tanssiin. Istahdan vierelle. Kuulen ihmisen. Useilta asukkailta puhe on kadonnut tai heillä oma kieli, joten tapani tulkita tapahtumia leimaa tutkimusta. Korostan, että olen ollut altistuneena todellisuuksille, olen altistuneena ihmisille joiden läsnäolo hämmentää, se kirkastaa. Olen vain yksi osallinen, ja avoimuus toiselle, jota ei voi tietää, on ohjannut kohtaamisiamme.

Ruumiiseeni on pakkautunut paljon tietoa hoitokodin asukkaista, työntekijöistä, yhteisöistä, tanssin mahdollisuudesta, paljaudesta ja arjen ihmeistä. Tiedon lisäksi yhä tärkeämpänä kuultaa ei-tieto, joka on tiedon toisella puolella. Georges Bataillen kuvaama ei-tieto perustuu tilaan, jota hän kutsuu sisäiseksi kokemukseksi. Sisäinen kokemus asettaa paljaaksi sen, mitä on tiennyt[3]. Jokin kallio paljastuu muistisairaiden olemisessa, kun tietäminen muuttaa muotoaan, ja toisenlainen tietäminen astuu tilalle. Kokemukset ovat kerrostuneet lihaan, vaikka niitä ei voi nimetä, ne ovat silti.

Olen heidän. Emmanuel Levinasin filosofia on koskettanut. Hänen etiikassaan, ensimmäisessä filosofiassa eettinen suhde toiseen ihmiseen on perusta ja edellytys, josta filosofia ja inhimillinen olemassaolo

1 Tutkimussuunnitelman nimi oli *Taide tuo säröjä hoitokodin arkeen,* ja Helsingin Diakonissalaitoksen eettinen toimikunta myönsi tutkimusluvan. Vireillä oli myös EU-hanke, johon minua pyydettiin mukaan. Diakonissalaitos kuitenkin kieltäytyi hankkeesta hallinnollisen painolastin, esimerkiksi työntekijöiden ajankäytön seurannan takia. Sitä vastoin ehdotettiin omaa hanketta Sanerva-kodissa osana tanssitaiteilijan työtäni Hgin Diakonissalaitoksella.

2 Hanna-Liisa Liikanen esittelee kulttuuriin, hyvinvointiin ja terveyteen liittyvää tutkimustietoa, joka on pääosin lääketieteellistä ja yhteiskuntatieteellistä. Ks. Liikanen, *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia.* 2010, 58–67.

3 Georges Bataille, *Inner Experience.* 1988, 52.

saavat merkityksensä.[4] Asukasta ei voi tietää. Hän on alati toinen. Tässä henkii levinaslainen näkemys toisen ottamisena toisena, aina vieraana. Levinasin etiikka avautuu hoitokodin ihmisten kohtaamisessa, se avautuu aistisuudessa, silmien kohtaamisessa, kosketuksessa, huudahduksissa. Levinas kirjoittaa toisen ihmisen kasvojen kohtaamisesta, joka on kohtaamisen ydin.[5] Toinen on ennen itseä. Epäily haihtuu. Hän on tärkein, olen hänen. Asukkaan kohtaaminen sytyttää eettisyyden välittömästi ja se todentaa Levinasin etiikkaa ruumiillisuudessa. Toisen toiseuden kunnioitus suojaa minua asukkaan haltuunotolta, toimimme yhdessä mutta tilaa on välissämme paljon: valintojen tila on välissämme ilman puristavaa muutosta, parannusta, toisen tietämistä. Se on tukenut jaksamistani. Tukeudun taiteeseen.

Tunnistan asukkaiden olemisessa samankaltaisuuden taiteen todellisuuteen: lineaarisuuden poissaolo, ihmettely, arvaamattomuus. Vaellamme pimeydessä, kuljemme eri pimeyksissä. Aika on sitonut minut heihin. Yhä uudelleen heidän kanssaan toimiminen on kyseenalaistanut taidetoiminnan ja tutkimisen. Se tuo myös vastuun: miten kirjoittaa, että he tulevat näkyviksi itsenään. Altistuminen asukkaalle on perustaton perusta taiteellisessa tutkimuksessa.

Asukkaat

Sanerva-koti on tarkoitettu ”alle 65-vuotiaille vaikeasti sijoitettaville käytöshäiriöisille, päihdeongelmaisille ja pitkäaikaissairaille, dementoituneille asiakkaille”.[6] Helsingin Myllypurossa sijaitsee kerrostalo, jonka kolmas ja neljäs kerros on muistisairaitten koti, niissä kerroksissa asukkaita on yhteensä 47. Suuri osa asukkaista kuuluu laitapuolen kulkijoihin, mutta mukana on myös hyvin toimeentulevia ihmisiä, joita on ollut myös ”hankala sijoittaa”. Vaikka heitä kaikkia kutsutaan muistisairaiksi, se yhdistää vain vähän: jokainen on ainutlaatuinen, samoin sairauksien laatu erilaisista muistisairauksista aivovammoihin. Usealle asukkaalle Sanerva-koti on viimeinen paikka. Asukkailla on lukuisia diagnooseja, joita en näe, mutta kohtaan ihmisen, joka elää sairauttaan, se on osa häntä.

Taidehankkeen alussa vuonna 2008 lähetin Ritva Creutzin[7] kanssa asukkaiden omaisille kirjeen, jossa kutsuimme heidät hankeen tiedotustilaisuuteen. Yksi ilmoittautui. Se kertoo senhetkisestä tilanteesta, omaisia oli vähän, koska asukkaat eivät olleet pitäneet yhteyttä vuosikausiin, esimerkiksi asunnottomuus, päihteiden käyttö tai vankila olivat etäännyttäneet sukulaisista. Vähitellen olen tutustunut omaisiin, jotka pitävät yhtyettä. Omaiset ovat olleet iloisia, kun olen kertonut toiminastani ja käynneistäni Sanerva-kodissa asukkaiden luona. Henkilökunta on myös etsinyt ja löytänyt omaisia, kun yhteys on katkennut ja suhde asukkaaseen on näin muodostunut uudelleen.

Henkilökunta

Hoitokodissa lähihoitaja on suurin ammattiryhmä, joukossa on muutama sairaanhoitaja. Taidetoiminta on lähes kaikille vierasta. Toteutin hoitokodin lähiesimiehen ja vastaavan ohjaajan, Anna-Liisa Arjaman kanssa kehittämispäivän työntekijöille keväällä 2009, muutaman tunnin maalaus- ja rentoutushetkiä oli ollut aikaisemmin. Orientoituminen vain hoitoon vaikeuttaa taiteen läsnäoloa, koska taide koetaan uhkana. Kenties uhkana on, että itsessä paljastuu jokin uusi puoli, jolloin se jokin näyttäytyy sekä itselle että työkollegoille. Anna-Liisa Arjamalle[8] oli myös taide hoitotyössä vieras, mutta hän tunnisti sen mahdollisuuden, näki asukkaiden toiminnan ja muutoksen heissä, ja tuki taidetoimintaa. Yksikön johtaja Sari

4 Antti Pönni, Toinen on ensimmäinen. Lähtökohtia Emmanuel Levinasin ajatteluun. Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys.* 1996, 7–8.

5 Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys.* 1996, 73–74.

6 Asumispalveluesite. Helsingin Diakonissalaitos. 2009.

7 Ritva Creutz toimii Helsingin Diakonissalaitoksella erityisasiantuntijana, hän on valokuvannut tapahtumia ja haastatellut työntekijöitä taiteen läsnäolosta hoitokodissa. Ritva Creutz, *Taide tuo säröjä hoitokodin arkeen – vaikutukset työyhteisöön ja työn sisältöön.* HDL raportti # 3/2012.

8 Jatkossa käytän hänestä tuttavallisesti nimeä Anna-Liisa. Hän oli kaksi vuotta lähin kollegani.

Esimiesten asenne on ratkaiseva.

Nyberg kirjasi taidetoiminnan Sanerva-kodin strategiaan tukeakseen jatkuvuutta. Henkilökunta muodostuu portinvartijoiksi, ja haasteena on kokemuksen puute, koska taiteessa omakohtainen kokemus avaa sen merkityksellisyyden. Kuitenkin, vähitellen työntekijöiden asenteet ovat muuttuneet avoimemmiksi, koska he ovat nähneet asukkaiden reaktioita ja toimintaa sekä ovat uskaltautuneet itse mukaan toimintaan, esimerkiksi liikeimprovisaatiotyöpajoille yhdessä asukkaiden kanssa. Esimiesten asenne on ratkaiseva, että taiteilija pääsee edes kynnykselle, ja toiminnan jatkuvuuden kannalta esimiehet ovat samoin avainasemassa. Toisaalta työntekijöiden suuri vaihtuvuus on haitannut taiteen juurtumista arkeen, ja näinä vuosina taide on elänyt ennen kaikkea asukkaissa.

Vierailin keväällä 2012 Sanerva-kodin kolmannessa ja neljännessä kerroksessa, jolloin toteamme, että työntekijöistä vain neljä on pysynyt joukossa kun taidehanke alkoi vuoden 2008 alussa, yhteensä työntekijöitä on 28. Yksi työntekijä sanoi, että ”tämä on vuoden paikka, sen ajan voi kestää tätä työtä”. On ollut outoa huomata, että vierailijana olen kuitenkin ollut yksi pysyvä tekijä asukkaiden arjessa vuosien ajan.

Lukijalle

Georges Bataille kohdistaa teoksessaan *Inner Experience* kirjoituksensa lukijalle, kuinka hän kirjoittaa lukijalle, joka astuessaan kirjaan putoaisi siihen kuten aukkoon eikä pääsisi koskaan pois.[9] Kuvaus muistuttaa Sanerva-kodin jäljestä minussa, olen kotona pimeydessä. Olen pudonnut johonkin joka on jättänyt poltinmerkin minuun. Se avautuu myös taiteellisena tutkimuksena, jossa hamuan kohti sellaista joka avautuu vähitellen, joka kätkeytyy toisaalla, paljastuu toisaalla. Asukkaiden tapa olla, heidän puheensa ja heidän kanssaan vietetty aika ohjaa taiteellista toimintaa, esimerkiksi tanssiesityksiä tai lyhytelokuvan tekoa.

Asukkaiden painama pimeyden kosketus elää minussa, se on läsnä kirjoittamisessa. Toivon lukijalta pitkämielisyyttä: kirjoituksen fragmentaarisuus muistuttaa asukkaiden todellisuutta, ajatuksen hypähtely ja avaruudellisuus kertoo siitä. Fragmentaarisuus kuvastaa myös tapani hahmottaa maailmaa. Asukkaiden jättämät jäljet elävät kirjoittamisessa, ne heräävät eloon kirjoittamisen hetkellä. He ovat herättäneet vierauden itsessäni, kenties siksi kirjoittaminen on ollut vaivalloista. Toiseus itsessäni vetää minut sivuun kuvitellusta minusta; asukkaat elävät viiltona minussa.

Otsikko, *Koska olet. Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa*, kertoo levinaslaisesta velvoitteesta asukkaita kohtaan, jossa vastuu toisesta on ohittamaton. Samalla yksikön toinen pronomini liittää minut asukkaiden joukkoon, heidän kaltaisekseen.

Menetelmälliset polut

Tutkimuspolku avautuu menetelmissä, tutkimusmetodissa. Matkani koostuu lukuisista vierailuista Sanerva-kodissa. Olen esiintynyt, ohjannut liikeimprovisaatiotyöpajoja asukkaille ja henkilökunnalle, olemme maalanneet erikseen ja yhteisesti, retkeilleet, käyneet taidenäyttelyissä, museoissa, puhaltaneet ilmapalloja, perustaneet ryytimaan Sanerva-kodin pihalle ja istuttaneet kukkasipuleita. Yhteys asukkaisiin on luotsannut ratkaisuja, se on opastanut tiellä, jossa tanssiminen ja taiteen tekeminen on saanut uudenlaisen merkityksen ja ei-tieto on auennut yhteydessä asukkaisiin.

Työtä leimaa pitkäjänteinen, lähes viiden vuoden taidetoiminta hoitokodissa. Tiivis toimintakausi hankkeena kesti kaksi vuotta (2008–2009), mutta yhteys asukkaisiin velvoitti jatkamaan. Sitoutuminen ihmisiin

9 Georges Bataille, *Inner Experience*. 1988 (1954), 116.

ei pääty kun määritelty hanke päättyy ja lopulta jatkoin vierailuja omalla ajallani. Kirjoittamalla tutkiminen on tapahtunut vierailujen jälkeen, asukkaat vaikuttavat kirjoittamiseen, koska heidän läsnäolonsa on painautunut minuun. Taiteilija-tutkijana olen osa hoitokodin elämismaailmaa, olen osa tutkittavaa merkitysmaailmaa, mikä leimaa tutkimisen tapaa.

Kokemuksesta kirjoittaminen liittää tutkimisen fenomenologisen lähestymistapaan ja fenomenologisin termein on kyse ”paluusta asioihin itseensä”. Laajasti tutkimus liittyy laadulliseen tutkimukseen, tarkemmin sanottuna sukeltaudun taiteessa tutkimiseen[10], jossa altistun asukkaille ja yhteys asukkaisiin on perustana taiteen tekemiselle. Altistuminen toiselle on tärkeä menetelmä, josta kirjoitan erillisessä kappaleessa ja olen kirjoittanut siitä taiteilijapuheenvuoron.[11] Aistisuus, altistuminen ja toisen toiseuden kunnioitus ovat tienviitat tutkimuspolulla, koska ne ovat kohtaamisen perusta. Siitä perustasta ovat syntyneet muun muassa kohtaamiset, lyhytelokuva ja tämä kirjoitus.

Tieto, joka on syntyy yhteydestä asukkaisiin, paljastuu osin kirjoituksessa ja se on paljastunut taideteoksissa. Toimin asukkaiden kanssa kaikella ammattitaidollani ja heidän läsnäolonsa ohjaa valintojani. Henk Borgdorff nimeää taiteessa tutkimisen tunnuspiirteitä: taidetyöskentely on olennainen tutkimusprosessissa ja tutkimustuloksissa, jako käytäntöön ja teoriaan puuttuu, käsitteet ja teoriat samoin kuin kokemus ja ymmärrys nivoutuvat taiteellisessa työskentelyssä, ja taiteessa tutkiminen yrittää artikuloida jotain ruumiillisesta tiedosta taiteellisessa

10 Henk Borgdorff, *Artistic Research and Academia.* 2008, 96. http://www.konst.gu.se/digitalAssets/1322/1322677_artistic-research-and-acedemia.pdf (luettu 15.12.2010).

11 Kirsi Heimonen, Taiteen tekeminen alttiutena toiselle – sanojen suo ja lihan tieto muistisairaitten parissa. Hanna Järvinen, Maiju Loukola & Liisa Ikonen (toim.), *Näyttämöltä tutkimukseksi: Esittävien taiteiden haasteet. Näyttämö ja tutkimus 4*. 2012, 154–173.

prosessissa ja taideteoksessa.[12] Hengitän asukkaiden tapaa olla maailmassa heidän vierellään ja siitä alkaa yhteys, siitä alkaa esimerkiksi tanssiesitys tai dokumenttielokuva *Miten olla* (2011).

Tapani tutkijana poikkeaa esimerkiksi Teija Ravelinin tutkimuksesta, jossa valmiit tanssiesitykset tuodaan hoivakotiin ja sykemittareita käytetään tanssiesitysten vaikuttavuuden mittareina. Hänen tutkimuksensa liittyy hoitotieteeseen ja jo hänen tutkimuksensa nimi paikantaa tutkimuksen toiselle kentälle kuin omani: *Tanssiesitys auttamismenetelmänä dementoituvien vanhusten hoitotyössä* [13]. Työssäni taide asettuu asukkaan ja minun väliin kommunikoinnin mahdollisuudeksi, taide avautuu ennakoimattomana tapahtumana kommunikaatiossa, joka voi tapahtua ryytimaan vierellä, taidemaalauksen äärellä tai keskustelussa. Kuten mainitsin aikaisemmin, en hoida, paranna tai pelasta. Sitä vastoin tukeudun taiteen todellisuuteen, joka toimii tavallaan, se ei pyri tiettyihin tavoitteisiin, vaan luo mahdollisuuksia tekijälle ja kokijalle. Erilaisia tutkimuksia ja lähestymistapoja tarvitaan, koska jokainen tutkija sitoutuu tiettyihin tutkimusmenetelmiin ja kielenkäytön tapoihin, näin lukijalle avautuu eri merkitysyhteyksiin sidottuja tuloksia.

Tutkimuskysymykset ovat: Miten taide kommunikoi muistisairaitten hoitokodissa? Miten taide muuttaa ja miten se muuttuu hoitoyhteisössä?

Kysymykset paikantuvat tapahtumiin Sanervakodissa ja taide tarkoittaa kaikkea tapahtumista asukkaiden parissa tanssiesityksistä kukkasipulien istutukseen. Taide asettuu jonkinlaiseksi välisyydeksi, jonka paikkaa kysytään suhteessa taiteen tekemiseen ja muistisairaisiin, koko hoitoyhteisöön, vaikka asukkaat ovat ensisijaiset. Kysymys taiteen paikasta hoivakodissa kohdentuu taiteen mahdollisuuteen kommunikoida jotain, tuoda asukkaat yhteyteen: itsensä, toisten asukkaiden, hoitohenkilökunnan, taiteilijan.

Tutkimusaineisto muodostuu ensisijaisesti taidetapahtumista, työpajoista ja siis asukkaiden kohtaamisesta, joista kertovat työpäiväkirjat, valokuvat ja dialogi vastaavan ohjaajan Anna-Liisan kanssa: sähköpostit, haastattelut, keskustelut. Ohjaamani dokumenttielokuva *Miten olla* muodostaa myös aineiston. Siinä kuvataan toimintaani asukkaiden kanssa sekä soolotansseja, joissa lihallistan asukkaiden puhetta. Kirjoitus paikantaa tapahtunutta – kirjoitus ja taide on syntynyt koko ajan yhteydessä asukkaisiin.

Keskustelukumppaneiksi olen löytänyt kirjoittajia ja filosofeja, joiden teksteissä olen tunnistanut samankaltaisuutta kokemuksiini Sanerva-kodissa. Jokin kohdallisuus on näyttäytynyt, heidän kirjoituksensa on avannut ymmärrystäni, selventänyt kokemuksen vyyhteä. Esimerkiksi Georges Bataillen tai Emmanuel Levinasin kirjoitukset ovat tarjonneet ajatuksia, joihin astun suhteeseen: koetut tapahtumat avautuvat yhdellä tavalla heidän tekstejään vasten. Jokin vastus tarvitaan, että en huku kokemusteni tulvaan. Näin elän käsitteitä kirjoittaessani, ne tulevat koetelluksi elettyä kokemusta vasten muistisairaitten parissa.

Bataillen kryptinen kieli ja Levinasin toisen toiseuden ehdoton kunnioitus ovat avanneet tilan, joka kaikuu minussa, kun kohtaan asukkaan. Käytän käsitteitä avaamaan tapahtumisia, ne liitetään elettyihin kohtaamisiin. Esimerkiksi Bataillen kuvaama kommunikaation haava saa minut ymmärtämän sanoin jotain siitä kivuliaastakin yhteydestä, joka elää meissä. Ruumiillisuuden kompassi, eletyt merkit suuntaavat lukemista ja kirjoittamista. Kokemuksen kuuntelu on ensisijaista. Toiset kirjoittajat ovat auttaneet minua ymmärtämään kielessä siitä, mitä minussa tiedetään eletystä yhteydestä asukkaisiin.

Georges Bataillen kieli johdattaa kielen ja ei-kielellisen olemisen perustavalle ja pakenevalle rajalle, fantasian ja todellisen rajalle. Hänen tekstinsä ilmentävät myös sitä, että toista fantasiana ja toista todellisena toisena ei voi selvärajaisesti erottaa toisistaan[14]. En epäile asukkaiden tarinoiden todenperäisyyttä, he

12 Henk Borgdorff, *The Debate on Research in the Art.* 2006, 6–7. http://www.ahk.nl/fileadmin/download/ahk/Lectoraten/Borgdorff_publicaties/The_debate_on_research_in_the_arts.pdf (luettu 15.12.2010)

13 Teija Ravelin, *Tanssiesitys auttamismenetelmänä dementoituvien vanhusten hoitotyössä.* 2008.

14 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 285.

elävät kertoessaan todellisuuttaan, johon kutoutuu fakta ja fiktio. Muistin aukot, elämänhistorian kulku ja arjen todellisuus lomittuvat.

Samoin teoria ja käytäntö eivät muodosta erillisiä saarekkeita, vaan ne kytkeytyvät toisiinsa, ruokkivat toisiaan. Ajelehdin aallokossa, jossa käsitteet syntyvät kastautumalla elettyyn. Sanat luovat kentän, jossa sanat, jotka lihassani tunnistan merkityksellisiksi kommunikaatiossa, kukoistavat. Kirjoitus paikantuu tiettyyn paikkaan, se kertoo yhteydestä asukkaisiin. Yleistykset valahtavat sivuun, yksittäiselle raivautuu paikka, kirjoitus tarjoaa yhden ehdotuksen keskusteluun taiteen paikasta hoitokodissa.[15]

Tutkimusprofessori Marjatta Bardy puhuu taide - ja kulttuurilähtöisestä kehityssuunnasta, jossa taide nivotaan arkeen ja ihminen nähdään kokonaisvaltaisesti. Taide ei ratkaise hänen mukaansa mittavia yhteiskunnallisia ongelmia, mutta siihen ei pysty mikään muukaan yksittäinen menetelmä tai strategia. Taide muodostaa kuitenkin vastavoiman, joka tukee monipuolista ihmiskäsitystä ja epävarmuuden kohtaamista.[16] Epävarmuuden kohtaaminen on yksi asia, joka yhdistää Sanerva-kodissa taiteen ja asukkaiden todellisuuden ja toisaalta luo eron suhteessa työntekijöihin. Hoidon todellisuudessa epävarmuus näyttää olevan heikkous ja ei-toivottu tila.

Hanna Väätäinen on tutkinut yhteisötanssiryhmää kokeilevan etnografian kehyksessä, ja hän käyttää Deleuzen ja Guattarin käsitteistöä kuvaamaan ryhmän tanssimista. Ryhmä hylkäsi ”vammaisten ja ei-vammaisten tanssiryhmä” -nimityksen ja alkoi kutsua itseään ”eri tavoin liikkuvien ihmisten tanssiryhmäksi”.[17] Väätäinen havainnoi, tanssi, keskusteli, haastatteli osallistujia. Hän on tavoitellut ”objektiivista tyyliä”, hän käsitteli asioita yksityiskohtaisesti ja objektiivisesti.[18] Tutkimuskirjoituksessa en etsi objektiivisuutta, päinvastoin. Tieto, joka syntyy on läheisyyden tietoa, ihon muistia. Se on hipaisujen ja hengityksen kartta, jossa piirrän ja piirryn yhtenä osallisena koko ajan. Lihassani eletty yhteys ja yksittäisestä kertominen on olennaista. Ja kuitenkin, singulaarisuus piiloutuu tavoittamattomiin. Tunnustan sen ja kuitenkin: yksittäisen arvostaminen, sen tuominen keskusteluun paikantaa kokemukseni hoitoyhteisössä. Kuitenkin toive kommunikaatiosta elää, toive että jotain eletystä yhteydestä välittyy lukijalle.

Kuten mainitsin, liityn fenomenologiseen lähestymistapaan, koska siinä kokemus on keskiössä, kokemuksen varmuus tunnustetaan. Liikunnanfilosofi Tapio Koski korostaa tutkimusmetodissaan eri aistien ja kokemusten lukumäärää ja moninaisuutta sekä tutkijan kykyä toimia ruumiillisena maailmassa.[19] Näin ruumiillisuus saa tunnustetun paikan tutkimisessa. Ruumiillisuuden tunnistaminen ja asukkaiden eläminen ihossa kutoutuu elämään, vuosien saatossa valinta katoaa, asukkaat elävät ihossani, arjessani. Ruumiillisuus ja yhteys asukkaisiin velvoittavat ja haastavat kirjoittamisen tavan, koska läheisyys painautuu lihaan. Puhe pakenee asukkailta; sanat pakenevat kirjoittamisessa. Voiko kohtaamisen kokemuksia olla liikaa? Litistyvätkö tapahtumiset vai kasvavatko ne lukumääräisesti ja intensiteetiltään mahdottomiksi käsitellä? Aiheen puristautuminen lihaan tuo tuskaisuuden kirjoittamiseen kuten seuraava työpäiväkirjamerkintä esittää.

> *Ruumiin ankaruus poistaa sanat, lauseet toisensa jälkeen. Kohdallisuus vetäytyy. Haron tyhjyyttä, kilpistyn sisäisyyteeni. Eletty piiloutuu; vain muutama sana tänään.*
> [työpäiväkirja 10.2.2010]

Kirjoitan muistisairaitten hoitokodista, mutta en kohtaa asukkaita ”sairaina” vaan muistisairaudet, aivovammat, mielisairaudet ja käyttäytymishäiriöt kuuluvat asukkaan ihmisyyteen, ne ovat osa häntä. Kohtaan ihmisen ja jokainen kohtaaminen on aina ainutlaatuinen, muutoksessa oleva.

15 Taidetta suositellaan muun muassa osaksi terveydenhuoltoa ja vanhuspalveluja. Ks. Hanna-Liisa Liikanen, *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia.* 2010, 19.

16 Marjatta Bardy, Mitä meille ja meissä tapahtuu? Tuula Helne & Markku Laatu (toim.), *Vääryyskirja.* 2006, 251–252.

17 Hanna Väätäinen, *Liikkeessä pysymisen taika.* 2009, 12.

18 Hanna Väätäinen, *Liikkeessä pysymisen taika.* 2009, 65–66.

19 Tapio Koski, *Liikunta elämäntapana ja henkisen kasvun välineenä.* 2000, 42.

Olen löytänyt asukkaissa jotain kaltaistani. He ovat lumonneet minut; elän lumottuna. Jean-Luc Nancy tarjoilee lumoavasta asiasta lohdullisen näkökulman: lumoava asia on mahdoton ottaa jäännöksettä omaksi. Lumouksen alaiseksi joutuu, kun kohtaa tuttua ja outoa, ja on tunnistavinaan ajatuksen, joka on oma, mutta kuitenkin outo, ennenkuulumaton ja yllättävä[20]. Asukkaiden kanssa kuljen metsässä, joka on tuttu, mutta josta avautuu koko ajan uusia ihmetyksen aiheita. Maurice Blanchot'n näkemys lumouksesta korostaa myös haltuunoton mahdottomuutta. Hän esittää, että se mikä lumoaa, poistaa kyvyn antaa asioille mieli. Lumoutumisen taika pitää otteessaan, mutta samalla se havahduttaa elämään uudella tavalla, ja mielen etsiminen jatkuu kirjoituksessa kirjoituksen tavalla[21].

Kirjoittamisen taival

> *Kirjoitan ja heidän kanssaan eletyt hetket huljahtelevat aaltoina minussa. Eletty kokemus vetäytyy kuin vuorovesi. Harva siivilä, jotain kokemuksesta tihkuu sanoissa. Mitä enemmän sanat peittävät, sitä paremmin olen sinut sanojen kanssa suhteessa asukkaisiin, jotka ovat majoittuneet minuun. Sinetöidyt sanat. Kurkotan minän taakse, etsin yhteyden (riita)sointuja. Maa paljastuu, paljauteni kirkuu.*
> [työpäiväkirja 28.11.2010]

Kirjoitan tutkimalla. Antaudun kirjoittamiselle, etsiydyn kirjoittamaan suoraan lihasta, ruumiin pimeydestä, ei-tiedon rajamailta.[22] Jäljitän ruumiin merkkejä, tunnustelen painaumia lihassa, ne suuntaavat kirjoittamista. Laurel Richardson esittää kirjoittamalla tutkimisen menetelmän, jossa kielellä on merkittävä paikka, kielen todellisuus tunnustetaan.[23]

Sanojen todellisuus poikkeaa tavasta, jolla kohtaan asukkaan taiteessa. Eletyn ja kirjoitetun todellisuuden välissä on kuilu. Kuitenkin sanat tuovat omanlaisen tiedon, vaikka eletty horisontti ei sellaisenaan muutu kirjoitukseksi, vaan se piiloutuu, säilyttää salaisuutensa. Sanat jakavat jotain kohtaamisesta lukijalle.

Epäily säilyy, se kalvaa. Siirtyminen koetusta kirjainten valtakuntaan tuo vastuun, tuo vaatimuksen, joka on lausumaton mutta joka elää minussa. Olen kohdannut asukkaat. Olen vastuussa. Monet heistä eivät enää puhu tai puhuvat omaa kieltään. Kirjoitus tunnustaa loputtoman vastuun heille, heistä. Emmanuel Levinasin etiikka, jossa toinen on aina ennen itseä, on laskeutunut minuun.[24] Se ei ole enää vaatimus vaan varaukseton tapa olla asukkaiden kanssa. Ja kirjoittamisen velvoite kirvoittaa sanat, kun taas toisena päivänä se estää kirjoittamisen.

Eettisyyden kysymys elää jokaisessa lauseessa. Otanko haltuun ilmiön, muokkaanko mieleisekseni? Tunnustan osallisuuteni: olen tuonut taidetta, vienyt taiteiden luo, tuonut muita taiteilijoita, tehnyt yhdessä, luonut taidetta asukkaiden asumisesta, elämisestä. Olen istunut vierellä, keskustellut, hassutellut, herätellyt. Olen kertonut heille, että kirjoitan heistä, se on otettu aina mieluisana asiana vastaan. Olen kertonut myös pohdinnoistani ja filosofeista, joihon viittaan ja asukkaat ovat nauraneet sellaisille puheille.

Olen vieraillut koko ajan hoitokodissa ja näin kokemuksen kuorma ja sen tuoreus vaikuttavat kirjoittamiseen. Valinta on ollut tietoinen, kirjoittaa ja kuulla heitä yhä uudestaan, etääntyminen ei ole ollut mahdollista. Asukkaiden läheisyys kuuluu menetelmään. Läheisyys edeltää puhetta ja puhujien läheisyys vaikuttaa puheeseen, esittää Emmanuel Levinas. Läheisyys merkitsee sitoutumista ja perustuu kykyyn antaa merkityksiä kielessä[25]. Tapaamiset siis vaikuttavat: kysyn kirjoittamisen mieltä yhä uudestaan.

20 Jean-Luc Nancy, *Filosofin sydän.* 2010, 15.

21 Maurice Blanchot, *Kirjallinen avaruus.* 2003, 28.

22 Tutkimuksessani *"Sukellus liikkeeseen – liikeimprovisaatio tanssimisen ja kirjoituksen lähteenä"* ehdotan kirjoittamisen tapaa, jossa ruumiillisuus ja liike on läsnä kirjoituksessa. Heimonen 2009.

23

Kirjoitus voisi alkaa: Olet. Kuulen sinut ihossani.

Miten kirjoitus tekee oikeutta asukkaille, yhteisölle ja miten se kommunikoi lukijalle?

Altistun kirjoittamiselle: olen väylänä kirjoittamisessa, joten kirjoitus ei ole ainoastaan minusta. Kirjoittaessani en tiedä mitä tulen kirjoittamaan. Minä, joka tietää, tahtoo ja tavoittelee, kyseenalaistuu kirjoittamisessa. Kirjoittaja katoaa kirjoituksiinsa, hän unohtaa itsensä, intentionsa, hän on tarkkaavainen ainoastaan sille, miten selitys, kuvaus tai tarina kehkeytyy, toteaa Alphonso Lingis Georges Bataillen kirjoittamisesta.[26] Maurice Blanchot kuvaa kirjoittamista, jossa katkeaa side: kirjoittaja lakkaa sanomasta ”Minä”. Kirjailija antautuu sellaisen kielen valtaan, jota kukaan ei puhu, joka ei puhu kenellekään, joka ei paljasta mitään. Kirjailija vetäytyy syrjään, jäljelle jää hänen puheen ylle langettamansa hiljaisuuden sisäisyys, yhä hänen hiljaisuutensa jää jäljelle[27]. Samoin Kafka on todennut, että hänestä tuli kirjailija, kun hän ei enää kirjoittanut ”minä”. [28] Kurotus yhteyteen, pois minän äärivoista kohti kieltä ja kohti lukijaa saattaa tuoda jotain olennaista esiin. Kirjoitus syntyy lopulta kun lukija lukee sen.

Georges Bataille vastustaa kirjoituksissaan haltuunottopyrkimyksiä, hänen vallankumouksellisessa kielessään elää pyrkimys itsensä menettämiseen ja toiseuden liittäminen tekijään.[29] Kirjoittamisessa elää upottautumisen ja katoamisen uhka, ja altistumisessa asukkaille puuttuu suoja: paljaus on vereslihalla oloa. Asukkaiden tapa olla ja toimia kysyvät kieltä, joka ei esitä, vaan on. Kirjoitus voisi alkaa: Olet. Kuulen sinut ihossani. Emmanuel Levinas kirjoittaa näköaistista, kuinka se ylläpitää yhteyden ja läheisyyden.[30] Onko mahdollista kirjoittaa kuten asukkaat ovat koskettaneet minua? Voiko ihossa näkeminen ja ennen kaikkea asukkaiden fyysinen läheisyys laskeutua kosketuksena kirjoittamiseeni? Miten se voi heijastua lukijaan?

Kirjoittaminen yhteydestä muistisairaisiin on mahdotonta. Olennaisin asia kommunikaatiossa pakenee sanoja, mutta eletyn yhteyden kuuleminen lihassa vie tilaan, jossa koetun jälki herää ja sellaista jota en luullut tietäväni, paljastuu kirjoituksessa. Ehkä se on vain hiljaisuus sanojen välissä tai sanojen kuulto. Kirjoituksissaan Georges Bataille johdattaa tietoisen rajalle, kokemuksen salattuun paikkaan. Hän on todennut kuinka hän antautuu ei-tiedolle ja se on kommunikaatiota.[31] Bataillen yritys kommunikoida kommunikoimatonta vetää puoleensa. Tavoitella tavoittamatonta on tavoittelemisen arvoista.

Esimerkiksi autoetnografinen kirjoitus esittää kirjoittamisen tavalle haasteet, koska kirjoituksen pitäisi olla elämän kaltainen, todenmukainen. Kirjoituksen pitäisi näyttää kertomisen sijaan, kehitellä täydesti henkilöt ja paikka; vaaditaan vivahteikasta kirjoitusta, parhaiten valitut sanat, aistit mukana kerronnassa, tarpeeksi monimutkainen ja vivahteikas tarina. Kirjoituksen pitäisi liikauttaa lukijan näkemisen tapaa, yllättää hänet[32]. Carolyn Ellisille autoetnografia tarjoaa oivalluksen kuka itse on, ketä toiset ovat ja mahdollisuuden löytää tapa

26 Alphonso Lingis, “Contact and Communication”. Andrew J. Mitchell & Jason Kemp Winfree (eds.). *The Obsessions of Georges Bataille.* 2009, 130.

27 Maurice Blanchot, *Kirjallinen avaruus.* 2003, 23–24.

28 Alphonso Lingis, “Contact and Communication”. Andrew J. Mitchell & Jason Kemp Winfree (eds.). *The Obsessions of Georges Bataille.* 2009, 130.

29 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 34.

30 Emmanuel Levinas, *Collected Philosophical Papers.* 1998, 118.

31 Georges Bataille, *Inner Experience.* 1988, 51.

32 Carolyn Ellis, *Creating Criteria: An Ethnographic Short Story. Qualitative Inquiry.* 2000, 6:2, 275.

olla maailmassa joka sopii itselle.[33] Tavassani kirjoittaa tärkeintä on miten yhteys toisiin kehkeytyy.

Autoetnografisessa kirjoittamisessa tekijän kokemukselle annetaan mahdollisuus: tekijä saa aistia, saa tuntea – ja kirjoittaa siitä. Kaihdan auto-osuutta, henkilökohtaisuutta tekstissä, koska se miten olen yhteydessä toisiin, on olennaista. Kulttuuri, hoivayhteisön toimintatavat paljastuvat taidetoiminnassa. Olen muukalainen yhteisössä, mutta en ole siitä erillinen, koska aika on liimannut minut osaksi ihmisiä, osaksi yhteisöä. Olen yhteydessä, olen erillinen. Carolyn Ellis korostaa ajattelemista tarinan kanssa vastakohtana tarinan ajattelemiselle.[34] Samoin tutkimisessani hoivayhteisö, asukkaat ja henkilökunta, liittyvät toimintaani, liittyvät tutkimiseeni. Olen osa yhteisöä: olen tuttu, olen vieras. Kahtiajakoisuus himmenee, vastakkainasettelu kohteen ja tekijän välillä ei ole enää mahdollinen.

Kielenkäytön tapa tuo omanlaisen todellisuuden, kieli voi luoda rinnakkaisen todellisuuden tapahtuneesta, se voi luoda lukuisia todellisuuksia. Arthur P. Bochner korostaa kielen runollisuutta kokemuksen kertomisessa, ja kielen kautta merkitykset, vaikka hetkittäiset, tulevat esiin. Hän esittää vaihtoehtoisen etnograafisen tutkimuksen muotoa, jossa narratiivisuus on minän narratiivejä. Kertomus luo ajallisen ulottuvuuden, joka ei ole mahdollinen kokemuksen hetkessä. Samoin narratiivit poimivat merkityksen kokemuksesta[35]. Kieli on mahdollisuus, sillä kieli luo kokemuksen.

Kielellä on mahdollisuus koskettaa jotain ainutkertaista, runous on siitä esimerkkinä. Pauli Pylkkö on kirjoittanut Gunnar Björlingin runoudesta, ja hän toteaa, että kieli on ainutkertaista vaikutusta, harhailua ja oleilua. Kieli ei ole kokonaan käsitteiden tai ideoiden kommunikaatio, representaatio tai tunteiden ilmaisu. Sitä vastoin käsiteanalyysi käsitteellistää kokemuksen ja näin se siirtää esikäsitteellisen syrjään[36]. Muistisairaitten parissa nämä ajatukset todellistuvat, heissä asuu esikäsitteellinen, kun sanat alkavat muuttaa muotoaan ja informaali puhe katoaa. Harhailuni kirjoittamisessa vertautuu asukkaiden kanssa ihmettelyyn.

Eletyt tapahtumat ja kirjoittaminen tutkimusmenetelmänä ohjaavat taivaltani. Kirjoitus kurottuu kohti toista, lukijaa. Heidän hiljaisuutensa raivoaa minussa, pakkanen ja lumi hyydyttävät minut. He hiljentävät toisella tavalla, lumen hiljaisuus kiirii, nyt se kutsuu kokeilemaan sanoja, elämään sanoja. Ainut mahdollisuus on vain kirjoittaa, kirjoittaa ja lukea, hylätä ja aloittaa taas alusta, vierailla asukkaiden luona ja kuulla lausumattomat huokaukset, naurut, katoavan muistin. – Ja kuinka vähän selkeillä sanoilla onkaan kommunikaatiossamme tekemistä! Halaus ja nauru tuovat kaikki tärkeät asiat syliin.
[työpäiväkirja 12.1.2011]

Kommunikaation tapa

Sunnuntai. On pakko kirjoittaa, kohtaamisten runsaus liikehtii lihassa. Yhdessä koettujen hetkien paino tuntuu luissa. Ihoni kuoriutuu. Yksi asia, joka askarruttaa minua: on kenties tärkeämpää miten olen ihmisten kanssa kuin se mitä teen heidän kanssaan. – Asia kauhistuttaa, asia lohduttaa, se avaa toisenlaisen olemisen mahdollisuuden. Huuhdella egoa pois, antaa ihon kallioiden kohdata. Hengittäminen yhdistää; yhdessä hengittäminen voimistuu. Kieli kutistuu, puhuttu kieli elää vain leikkinä, sanojen solmuna kielen päällä. Ääriviivani avautuvat heidän olemiselleen, aika ja yhdessäolo avaavat lihan kerroksia. Yhteys toiseen on tuuli, sade ja valo. Se

33 Carolyn Ellis, *The Ethnographic I. A Methodological Novel about Autoethnography.* 2004, 241.

34 Carolyn Ellis, *The Ethnographic I. A Methodological Novel about Autoethnography.* 2004, 197.

35 Arthur P. Bochner, *Criteria Against Ourselves. Qualitative Inquiry.* 2000, 6:2, 270.

36 Pauli Pylkkö, "Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme". *Niin & näin filosofinen aikakauslehti.* 1998: 1, 45, 47.

on suuri pimeys. Taide syntyy pimeydessä.
[työpäiväkirja 17.5.2009]

Sanerva-kodin asukkaiden kohtaaminen kysyy taiteen olemusta, sen laatua. Taide avautuu, se muuttuu heidän kanssaan. Muutun heidän kanssaan. Tanssiesitykset, liikeimprovisaatiotyöpajat, taidetyöpajat, retket, taidenäyttely- ja museokäynnit, paperin taittelu, runojen ja kirjojen lukeminen ovat syntyneet yhdessäolosta. Teot ovat heränneet heidän tavastaan elää maailmassa. Yhdessä toimimista voi kuvata yhteisötaiteeksi, jossa taiteilijan ja yleisön suhde luo tapahtumia, installaatioita ja ympäristöteoksia.[37] Kuitenkin asukkaiden kanssa kyse on jostain muusta kuin suhteesta, heidän kanssaan todentuu Emmanuel Levinasin kuvaama ei-suhde, jossa ketään ei voida käsittää tai tematisoida.[38] Fyysinen läheisyys, kasvokkain oleminen on ”suhde vailla suhdetta”, se kaihtaa totaliteettia.[39]

Paikkani hajaantuu, kommunikaatiossa olen sidoksissa asukkaisiin ja ei-suhde sitoo minut toiseen, tuntemattomaan. Vastuu toisesta kadottaa minän rajat, jotain tuntematonta vierähtää lähelle. Kommunikaatio toiseen kyseenalaistaa minut. Levinasin mukaan suhde toiseen avaa minän sulkeutuneisuuden.[40] Kohtaamisissa iloitsen vastustuksesta, yllättävistä kommenteista, huudahduksista, liikkeestä. Asukas ilmoittaa teoillaan muuttuvan paikkansa, teot myös kertovat että jokin merkitsee, jokin liikauttaa arjessa. Ihminen tulee näkyväksi toiminnassa.

Teos muotoutuu yhteydessä ihmisiin, näin sitä ei voi luokitella onnistuneeksi tai epäonnistuneeksi, koska silloin korostuisi taiteilijan mahti ja rooli. Tapahtumisen ainutlaatuisuus kaihtaa määrittelyjä. Tanssiesitykset ovat olleet yksi tapa kokoontua yhteen. Seuraavassa on kuvaus yhdestä tanssista Sanerva-kodissa, johon kutoutuu vuosien painaumat.

Sisään hengitys, huokaus ulos. Valmistautuminen on valmistautumista valmistautumattomaan, aikaisemmin koettu ei tuo turvallisuutta. Orientaatio levittäytyy, orientaatio sulkeutuu. – Sitten, tuolien järjestelyn, lattian lakaisun, ihmisten tervehtimisen jälkeen seison lattialla vertikaalisuuden tukemana. Musiikki, laulu, yskäisy – vai saiko asukkaan huokaisu minut liikkeeseen. Iholta rapisee tietämisen mahti, osallisten etäisyys, silmät, käsivarret,

37 Laura Uimonen, Taide kaupunkisuunnittelun välineenä. Yrjänä Levanto, Ossi Naukkarinen, Susann Vihma, *Taiteistuminen.* 2005,120. Yhteisötanssi kuvaa tarkemmin kuin yhteisötaide toimintaani tanssitaiteilijana sosiaali-terveysalalla.

38 Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity.* 2005 (1961), 295.

39 Robert Bernasconi, *The Alterity of the Stranger and the Experience of the Alien.* 2000, 62.

40 Marika Tuohimaa, Emmanuel Levinas ja vastuu Toisesta. *Niin & näin filosofinen aikakauslehti.* 2001:3, 37.

Yhteys toiseen avautuu aistisuudessa; aistisuus tarkoittaa paljaana, alttiina olemista toiselle.

äännähdykset heijaavat minua tilassa. Näen heidät ihossani, kuulen heidät kantapäässäni. Musiikin sointi, lattian viirut ja ihmiset ympärillä muokkaavat tätä, tanssia minussa, välissämme. Heidän tarkkaavaisuutensa pistelee ihossani. Yksi nousee tanssiin kanssani, toinen lallattelee, kolmas tuijottaa. Tuulenvire syntyy liikkeestä ja läheisyys sukeutuu yhä tiiviimmäksi. Olen vieressä, olen kaukana tanssin todellisuudessa.

Kommunikaatio vaatii erillisyyden ja erillisyys mahdollistaa yhteyden toiseen. Paradoksiseen tapaan, samalla kun yhteys kaltaiseen tapahtuu, hohtaa myös erillisyys ihmisten välillä; samankaltaiset voivat yhdessä tuntea kuilun huimauksen.[41] Puhun omasta huimauksestani asukkaiden kohtaamisessa tanssimisessa, asukkaiden huimauksesta ei voi tietää, se on salattu.

Kommunikaatiota voi ajatella sosiaalisena koreografiana, joka on yritys ajatella esteettistä sosiaalisen kokemuksen perustana.[42] Sosiaalisen koreografian määritelmä toimii esimerkiksi, kuten edellä on kuvattu, tanssiesityksessä jossa asukkaiden ja työntekijöiden ympärillä ja vierellä tanssiminen suuntaa teosta, luo hetkessä muotoutuvaa teosta. Jokainen rakentaa teosta läsnäolollaan ja jokaisella on mahdollisuus liittyä tanssiin, askeltaa kanssani tai äännellä paikallaan. Muoto on avautunut yhteydessä, kun asukkaat ovat tulleet mukaan tanssimaan.

Aistisuus on kommunikaation perusta ja esteettisyys tuntuu aistisuuteena, hien hajuna, musiikin sointina, tuulenvireenä kun liikun liki asukkaita ja henkilökuntaa. Kokemus jättää jäljen tunnelmaan, tilaan. Aistisuuden tuntoni asukkaiden läheisyydessä resonoi Levinasin näkemykseen, koska hänelle aistisuus näyttäytyy läheisyytenä, välittömyytenä ja rauhattomuutena. Hänelle aistinen kokemus on aina ruumiillistunut. Se sitoo ruumiillisuuden laajempaan yhteyteen kuin pelkkä ymmärrys itsestä, koska kokija on sidottu toiseen ennen itseä.[43] Yhteys toiseen avautuu aistisuudessa; aistisuus tarkoittaa paljaana, alttiina olemista toiselle.[44]

Esteettisyyden ja sen perustana olevan aistisuuden vierellä elää eettisyys. Toiseuden kunnioitus mahdollistaa toiminnan asukkaiden kanssa. Eettisyyden koettelu tapahtuu jokaisessa lähestymisessä, jokaisessa kohtaamisessa. Samoin koetut tapahtumiset raastavat, vaativat, koska toiseus on todettu. Lihassani on tunto, että asukasta ei voi tietää. Hän on alati toinen.

41 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 284.

42 Andrew Hewitt, *Social Choreography.* 2005, 2.

43 Emmanuel Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence.* 2006 (1974), 76.

44 Emmanuel Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence*. 2006 (1974), 75.

Tässä henkii levinaslainen näkemys toisen ottamisena toisena, aina vieraana. Toiseuden tunnustaminen avaa kuilun: toisten kokemukset eivät voi rakentua merkityksiini, koska ne ovat aina jotain muuta. Ja silti ehdottelen lihan tunnolla jotain taiteen merkityksestä asukkaille ja yhteisölle. Aikaisemmat taiteen merkitykseni hajoavat, mätänevät.

Asukkaiden kommentit ovat ainutlaatuiset. Seuraavassa katkelma työpäiväkirjasta, esiinnyin näyttelijä Niina Nurmisen kanssa talon koko väelle, esityksen nimi oli ”Runoja suvesta ja Sinusta”.

> *Naisrivistö, jossa istuvat Raija, Seija ja Arja kääntelevät päätään pois, homma ei ole heidän makuunsa, ainakaan tänään. Kuitenkin he istuvat paikoillaan. Pekka ”talonmies” seuraa aktiivisesti, kolmannen kerroksen mies samoin, alussa häneltä valuu kuola ja hän liikehtii, mutta rauhoittuu kuulemaan, näkemään. Ihmetteleviä katseita, vakavia naamoja, nauravia naamoja. Jossain vaiheessa minä hirvenä tuolilla, Niina alkoi nauraa, se avasi tilaa yhä enemmän ihmettelyyn ja ei-niin-vakavaan-toimintaan. – ”Tämä on kauneinta mitä olen ikinä nähnyt”, toteaa Göran esityksen jälkeen äänekkäästi. Jotenkin äärimmäisiä palautteita, elämän äärettömyys äärellisyytenä: tässä.*
> [työpäiväkirja 4.7.2009]

Kommunikaatio työntekijöiden kanssa on ollut toisenlaista. Alussa asukkaiden suojeleminen oli myös Anna-Liisan ajatuksissa, jonka hän paljasti:

> *Omasta puolestani koin asukkaiden mukaan tulemisen tosi hämmentävänä ja ensimmäinen ajatus oli, että noin ei saa tehdä, ei meidän asukkaat kestä tuollaista! Pöh, turhaa ennakkoluuloisuutta. Asukkaat nauttivat täysin siemauksin ja esityksen viimeisellä minuutilla uskalsin jo jopa hengittää*[45].

Toisaalta työntekijät tunnustavat esitysten voiman asukkaiden käytöksessä, he ovat huokailleet, että ”ikinä en olisi uskonut hänestä” tai ”uskomatonta että hän toimi niin” tai puhuivat toisilleen ”et voit sä kuvitella, et P. ja A. tanssivat siellä täyttä häkää ja osallistuivat esitykseen!”[46].Toisaalta työntekijöiden oma osallistuminen tuntuu sopimattomalta, varsinkin yhteiset liikeimprovisaatiotyöpajat asukkaiden kanssa, jotka alkoivat vuoden 2009 alussa, koettiin alussa hyvin hankalina, hyvin outoina. Seuraavassa Anna-Liisan lähettämä sähköpostiviesti kertoo asiasta.

> *Henkilökunta oli tyytyväistä siihen, miten hienosti asukkaat olivat mukana. Moni asukas on nähty sen jälkeen eri tavalla ja ymmärretty asukkaan voimavaroja paremmin. Toki negatiivisia kommenttejakin on kuultu; ei haluta maata ”likaisilla patjoilla lattialla”, liikkuminen on outoa, pitäisi olla tiiviimmin ohjattua, jotta ei pääsisi tapahtumaan herpaantumista jne. Olen nämä kuitannut siten, että olen kuunnellut kommentit ja myötäillyt ja sitten muistuttanut, että pelkkä mukaan lähteminen riittää ja että aina voi istua sivussa jos joku asia tuntuu vieraalta. Että tärkeintä on lähteminen ja arjen rikkominen ja että sinä olet taiteilija etkä niinkään jumppamaikka. Mielenkiintoista tämä on, todella mielenkiintoista! Tunnen olevani mukana jossakin maailmaa muuttavassa toiminnassa. Minusta on ihanaa kannustaa työryhmääni näkemään ja tekemään toisin (...)*[47]

Viestissä korostuu välillisyys: iloitaan asukkaiden uudenlaisesta aktiivisuudesta, mutta itselle tanssiminen on liian outoa. Siinä välittyy myös lähiesimiehen rooli, kuulla ja selvittää taiteen mahdollisuuksia tavalla, jonka työntekijät tunnistavat. Anna-Liisa tuki työskentelyäni Sanerva-kodissa, ja kokemus täydellisestä muukalaisuudesta suhteessa työntekijöihin avautui, kun keskustelin hänen kanssaan. Hän toimi tulkkina

45 Hoitokodin vastaavan ohjaajan Anna-Liisa Arjaman sähköpostiviesti (25.3.2008) viittaa esitykseen, jossa tanssin Leena Gustavsonin kanssa, muusikkona Jorma Tapio.

46 Paula Lagerstamin sähköpostiviesti (25.3.2008).

47 Anna-Liisa Arjaman lähettämä sähköposti (4.3.2009).

työskentelyni ja työntekijöiden välillä, asukkaiden ja minun välillä tulkkia ei tarvittu.

Anna-Liisan pohti asiaa myös seuraavassa sähköpostiviestissään:

> *Taide on luonut säröjä arkeemme ja olen huomannut henkilökunnassa jännitteitä tulevien liiketyöpajojen osalta. Pari työntekijää on ilmoittanut, että aikovat vain istua salin reunalla eivätkä pidä toiminnasta. (...) uusiin asioihin tottuminen vie heiltä aikaa. Aluksi on hyvä vastustaa kaikkea vaikka vaan varmuuden vuoksi. Työryhmässäni on paljon voimavaroja, osaamista ja suuria sydämiä, mutta aina tämän joukon luotsaaminen ei ole kevyttä. Siksi ihailen sinun työtäsi ja kiitän kumppanuudesta että saan jakaa tätä arjen "sisällöllistämistä" sinun kanssasi*[48].

Anna-Liisa näki taiteen mahdollisuuden myös työntekijöille, mutta myös kuilun taidetoiminnan (minun) ja heidän välillään. Järjestimme yhdessä kehittämispäivän työntekijöille, ajatuksena oli tarjota liikettä, kuvaa ja tarinoita yhdessä työkollegoiden kanssa koettavaksi, ihmeteltäväksi. Toivoimme, että oman kokemuksen jälkeen työntekijät tukisivat taidetoimintaa hoitokodissa ja suhde taiteeseen raottuisi. Mielipiteet toiminnasta jakaantuivat selvästi. Taidetoiminnan outous kulminoitui minuun. Anna-Liisa kommentoi päivän jälkeen: "Henkilökunta ei osaa luottaa sinuun... sinua pidetään kummallisena... har-

48 Sähköpostiviesti 18.2.2009.

mitti kun he eivät ymmärrä ja arvosta kieltäsi…taide on heille täysin vieras”.[49]

Kaikessa outoudessaan taide on saanut pitää integriteettinsä, sitä ei ole ”sovellettu” tunnistamattomaksi tai laimennettu vinkeiksi. John Angus korostaa, että taiteen eheys ja yhtenäisyys, sen integriteetti on olennainen asia toisen alan kohtaamisessa. Integriteetin säilyttäminen tuo taiteen voiman ja vaikutuksen.[50] Vaikka taiteen vaikutus ei ole aina ollut kaikille työntekijöille mieluisa, niin se on saanut pitää eheytensä, olla miten on. Ja näin taide voi avata lukuisia uusia polkuja, kun se ei ole suunnattu tietyn ongelman ratkaisuun, vaan avoimuus tapahtumiselle ja ihmisille elää joka hetkessä.

Kommunikaatio työntekijöiden kanssa on ollut tasapainoilemista, kuulemista ja taidetyöpajojen tarjoamista. Uskaltautuminen toimintaan on tapahtunut joillekin, ei kaikille. Taiteilijana olen edustanut uhkaa, että arjen rakennettu tasapaino kaatuu tai ainakin kallistelee. Kun taiteen voima on koettu uhkana, niin samalla taiteen voima on tunnistettu. Koulutuksen tuoma ammattilaisuus ja hoidon näkökulma ihmiseen joutuvat koetteelle kun taidetoiminta astuu hoitokotiin. – Toisaalta, kuten Anna-Liisa sanoitti arjen työn suhdetta taiteeseen seuraavasti:

> *Työntekijät ahertavat päivittäin asukkaiden kanssa, ja sitten tulee taiteilija ja asukkaat heräävät, nousevat pyörätuolista mukaan tanssiin ja alkavat puhua. Ei ole reilua!*

Kuitenkin työyhteisö koostuu kustakin työntekijästä, jolla on oma näkemys asukkaaseen ja taiteeseen. Sulkeutuminen omaan todellisuuteen on uhka jokaiselle. Taide on herätellyt muistisairaita ja työntekijöitä eri tavoin, työntekijöiden todellisuus on tullut moninaisuudessaan näkyväksi ja muistisairaat ovat tarjonneet omaa todellisuuttaan minulle vastukseksi. Kuitenkin eri todellisuuksien rajoilla on vuotokohtia, voimme oppia toisiltamme.

Kommunikaatio, yhdessä tanssiminen liikeimprovisaatiotyöpajassa on johdattanut eettiseen tilaan, herkkyys toiselle on syntynyt. Työntekijöiden ja asukkaiden yhdessä tanssiminen on ollut hämmentävää, varsinkin fyysisessä kosketuksessa, kun asukas on koskenut työntekijää, koska tavallisesti asia on toisin päin. Ihmettelevä kosketus. Kosketus on ollut rajojen koettelija: mihin kohtaan ruumiissa asukas voi koskea työntekijää? Valtasuhde avautui ja kaikille tanssiminen on ollut vierasta. Fyysinen kontakti liikeimprovisaatiossa on voimallinen, koska ihminen antautuu aistisuudelle. Emmanuel Levinas kuvaa etiikkaa, jossa etiikka eletään aistisuudessa, herkkyydessä ja altistutaan toisen ruumiillisuudelle.[51] Ruumiillisuuden kuuntelulle annettiin aikaa: työpajan kesto oli puolitoista tuntia, lopussa lyhyt rentoutus.

Jokin kommunikaatio tapahtuu, kun vierailemme talon ulkopuolella. ”Kyllä ne meidät tunnisti, että ollaan Sanervasta”, totesi Anna-Liisa minulle kun saavuin Ateneumin taidemuseon aulaan. Toisella tavalla olevat tulevat näkyviksi kaupungilla, lukkojen takana heidät voi unohtaa. Ateneumin muistipolku (13.2.2009) johdatti tunnettuihin suomalaisen taideteoksiin. Seuraavassa työpäiväkirja esittää retken tunnelmia.

> *Saavun Ateneumiin, kaikki istuvat aulassa rauhallisen ja tyynen oloisina. Tervehdin jokaisen, sanon jotain, kysyn jotain, halaan, sipaisen, kättelen. Haen tarrat ja hoidan laskutuksen varmennuksen. Tarran kiinnityksestä muodostuu leikki: kysyn mihin kukin sen haluaa, ehdotan paikkaa jos vastausta ei tule. Toisille annan tarran kämmenelle, ja he voivat sitten itse kiinnittää sen. Pekka haluaa sen otsaan. Tarrassa on kuva taistelevista metsoista. Alussa ihailemme talon arkkitehtuuria, sen korkeutta, vaaleutta, lattian koristeita – Sanervan katot ovat matalalla. Ensimmäinen taulu on Albert Edelfeltin ”Leikkiviä lapsia”. Ihmettelemme valoa, kesää, lasten veneitä. Opas laittaa*

49 Keskustelu Anna-Liisa Arjaman kanssa 28.5.2009.

50 John Angus, *A review of evaluation in community-based art for health activity in the UK.* 2002, 8.

51 Simon Critchley, Introduction. Simon Critchley and Robert Bernasconi, *The Cambridge Companion to Levinas.* 2002, 21.

kaarnaveneen kiertoon. Matkaamme viereiseen huoneeseen, kyse on Wrightin taistelevista metsoista. Uusi naisasukas huomaa naaraan, koppelon: se on toisenlainen. Pekka toteaa, että ne tappelee tuosta naaraasta. Luonto herätti ihmetystä, sekin miten metsot ovat vaeltaneet jo lähiöihinkin. Sulka oli havainnointiväline, samoin pala koivun tuohta, jossa ei ollut enää hajua. Kolmas pysähdyspaikka oli Haartmannin iso veistos. Tervan tuoksu kiersi piirissä, Timo totesi että tunnistaa, mutta ei muista nimeä. 1960-luvun tervattu, hirrestä tehty teos ihmetytti koollaan. Auguste Rodinin pronssipatsas "Ajattelija" edusti perinteistä kuvanveistoa. Havaintovälineenä oli vanha rautainen silitysrauta, joka kävi punnuksesta. Opas arvuutti mitä mies oikein teki, joku mainitsi että aivan kuin Pekka joka odottaa aamukahvia. Pyysin Pekkaa ottamaan patsaan asennon, ja salamannopeasti hän otti sen, ylävartalo kiertyi kuten mallissa, samoin käsivarret ja kädet – hän istui pyörätuolissa. Olen yhä vakuuttuneempi, että tämä mies on lahjakas liikkeissään. Liike, eleet, asennot ovat varantoa, jotka eivät katoa, ja malli oli hänen edessään. Seuraava taulu oli Schjerfbeckin "Toipilas". Seija tunnisti sen, ja varmuudella totesi että kuvan hahmo on tyttö, kun opas kysyi onko se tyttö vai poika. Seija tunnisti suurimman osan teoksista. Viimeinen kohde oli Tyko Sallisen suuri maalaus kahdesta naisesta, "Pyykkärit". Värimaailma oli tyystin toisenlainen kuin edellisissä. Kun se oli tarkasteltu, katseet huomasivat vierellä Sipilän maalauksia, joissa useimmissa oli Johanneksen kirkon kuva. Uusi nainen, Tuulikki, oli sieltäpäin kotoisin. Alunperin olen Paltamosta, sen hän toistaa useasti. Monet asukkaat muistelivat Johanneksen kirkon seutuja. Kierroksen jälkeen menimme kahville. Kahvia ja pusut melkein kaikille, Anna-Liisa kysyi Pekalta mitä hän ottaa. Viskiä, tuli heti vastaus. Anna-Liisa osti hänelle viskin. Katselin Pekan kasvoja, kun Anna-Liisa ojensi hänelle viskin. Hämmentävän juhlavaa. Tietääkö kukin asukas osansa elämässä, koska kukaan toinen ei vaatinut itselleen viskiä.

Vierailu kuvataiteen ääreen jätti muistijäljen, Anna-Liisa kirjoitti minulle seuraavalla viikolla:

Ateneumin käyntiin oltiin todella tyytyväisiä. Pekka muistaa saaneensa viskiä ja Seija muistaa "Haavoittuneen enkelin" (vaikkei se kierrokseen kuulunutkaan). Henkilökunnalta tuli myös myönteistä palautetta ja totesimme, että kierros sopisi oikein sellaisille muistihäiriöisille, joilla

on vaikeuksia puheen tuottamisessa. Oppaan puhetyyli oli hoivaava mikä ärsytti yhtä asukasta (hyvä palaute sekin!)[52]

Huimaa. Oudosti kaikki ne tapaamiset, tanssiesitykset ja liikeimprovisaatiot, retket, näyttelyt, kasvimaat muuttuvat unenomaiseen tilaan, jossa rasituksen, rehkimisen tunto siirtyy nurkkaan. Viipyilevä tunto lihassa: jotain on tapahtunut, jotain merkittävää on tapahtunut. ”Lähes kaikki asukkaat muistavat sinut ja toiminnan mitä on tehty, se ei ole pieni saavutus”, toteaa Anna-Liisa[53]. Myös useat työntekijät ovat ihmetelleet, kun asukkaat tunnistavat minut pitkänkin ajan jälkeen: kasvot kirkastuvat hymyyn, kädet ojentuvat halaukseen. Tapa, jolla olemme kohdanneet, jättää muistijäljen, heidät on kuultu, he ovat olleet osallisina toiminnassa.

Taiteen läsnäolo, keskustelutaiteen tapainen, kuulla ja puhua asukkaiden kanssa on ydin. Keskustelutaidetta on kuvattu taiteellisen työskentelyn menetelmänä, jossa keskustelua käydään sanojen lisäksi esteettisten ilmaisukeinojen kanssa. Pyrkimyksenä on tasa-arvoinen tila, jossa erilaiset argumentit kuullaan. Kuitenkin, kuten Lea Kantonen toteaa keskustelutaiteesta, yhdessä puhuminen edellyttää, että kaikki hallitsevat kielen, jolla keskustelu käydään. Hän, jolla on toinen äidinkieli, ei tunne käytettyjä käsitteitä, ei ole tottunut puhumaan puolestaan, jää ulkopuolelle[54]. Keskustelutaiteen muoto asukkaiden kanssa, jota kutsun tarkemmin keskustelukävelyksi, on kirjaimellisesti vierellä kävelyä, ihmettelyä, sanoja ja nonsensekieltä. Tila välissämme luo mahdollisuuden kuulla toisen ruumiillisuutta. Asukas tulee kuulluksi ihossa.

Toiminta etsiytyy asukkaiden yhteyteen, se ei etsi välitöntä nautintoa tai hyötyä. ”Kunhan ollaan ja ihmetellään” – tila muistuttaa Bataillen kuvaamaa tuottamatonta tuhlausta, jossa työn ja tuotannon vastapainona toteutuu inhimillinen kyseenalaistaminen. Siinä henkii inhimillinen alistamattomuus

ja intensiivinen nyt-hetken kokemus[55]. Mutta kuten taiteellinen toiminta Sanerva-kodissa on toimintaa, ristiriita toimimattomuuden ja toiminnan välillä on olemassa. Toimimattomuudessa vetäydytään yhteydestä, eristäytyminen vain omaan todellisuuteen näivettää tunnelman. Toisen vastus puuttuu, toinen jota vasten voi koetella itseään.

Taidetoiminnan outous, vieraus tuttuudessa liittää asukkaat itseensä. Kadotus johonkin vieraaseen toimintaan mahdollistaa itsensä löytämisen maalaavana ja tanssivana ihmisenä. Ainakin hetkeksi.

Kenties muistin haperoituminen ja taidetoiminnan liitto tarjoaa asukkaille mielekkyyden päivään. Kun muisti on jo liukunut toisaalle, eikä ahdistus muistamattomuudesta hallitse liikaa, voi hengittää rauhassa taiteen todellisuutta. Bataille kuvaa kuinka silloin kuin itseys hylkää itsensä ja tiedon sen mukana, ahdistus lakkaa ja alkaa suhde, jossa olemassaolo löytää mielen uudestaan.[56]

Ei-tieto, tiedon toisella puolella oleva, elää kohtaamisissa. Georges Bataille esittää, että ei-tietäminen asettaa paljaaksi sen, mitä ihminen on tiennyt. Kuitenkin ei-tietäminen on kommunikaatiota.[57] Luottamus siihen, että yhdessä koettu – yhdessä naurettu asia, tunnit liikeimprovisaatiossa tai hiljaa vierekkäin istuminen – on meissä, on välissämme. Ei-tiedossa

52 Sähköpostiviesti 18.2.2009.

53 Anna-Liisa Arjama dokumenttielokuvassa *Miten olla* (2011)

54 Lea Kantonen, *Teltta.* 2005, 68–71.

55 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 96.

56 Georges Bataille, *Inner Experience.* 1988, 53.

57 Georges Bataille, *Inner Experience.* 1988, 51–52.

peruuntuu subjekti ja objekti, tekijä ei ota kohdetta haltuunsa.[58]

Puheen kurotus

Puheen merkitys kommunikaatiossa on vaimentunut tai muuttunut toiseksi. Seuraavassa kuvaus kohtaamisesta Arjan kanssa, hän oli juuri palannut takaisin hoivakotiin sairaalasta, hänen nilkkansa oli murtunut.

> *Hän nauraa, halaa minut voimakkaasti ja toistaa: muistan, muistan. Sitten sanat alkavat muodonmuutoksen, kirjaimet lentävät seinille ja palaavat kummallisina yhdistelminä takaisin. Raakatukutas. Hänen puheensa liukuu, tavut hypähtelevät lattialla ja katossa, intonaatio kuulostaa tutulta mutta sanojen opitut merkitykset ovat poispyyhkäistyt. Kuuntelen häntä yhä tarkkaavaisemmin. Raakatukutas. Hän kielensä on kummallinen ja ihana, kummallisen ihana. Se on hienostuneempi ja vivahteikkaampi kuin lapsen joka toistaa samoja äänteitä. Ornamentaalinen. Hän ei näytä stressaantuneelta, hän jatkaa jutteluaan minulle, hän pulppuaa innostustaan ja liikehtii; ojentelee käsivarsiaan ja kävelee ympärilläni. Vastaan liikkeelliseen kutsuun, tanssimme yhdessä, tämä suomen kieli tuntuu mitättömältä ja tylsältä hän kieleensä verrattuna. Luon samalla omaa kieltäni, mutta ihailen hänen kieltään suunnattomasti, kieltä, jolla tuntuu olevan kielioppi, rakenne, ihana sointi. Onko tässä kommunikaation juuri, sen ydin? Vaikka en ymmärrä kieltä, tunnistan hänet, tunnistan hänen ainutlaatuisuutensa. Olen tuntenut hänet yli kaksi vuotta, aika avautuu hämäränä huoneena meille astua kynnyksen yli kommunikaation saliin. Kaartelemme toistemme ympärillä, tömistelemme maata, lapaluut liikkuvat. Iho avautuu tilaan, liha kuulee toisen pimeyden. Hengitän hänen pimeyttään*[59].

Non-sense kielellä on mieli, kommunikaatio tapahtuu. Seuraavassa on kuvaus siitä, kuinka asukas otetaan työntekijöiden kokoukseen mukaan. Tapasin työntekijöitä, kertasimme taidetapahtumia ja suunnittelimme jatkoa.

> *Ovi on auki käytävään, asukkaat pysähtelevät avoimen oven edessä kuin pienet lapset odottaen että aikuiset vapautuvat ja leikki jatkuu. Riitta, purjehtija, on mukana kokouksessamme. Anna-Liisa mainitsee että hän on tottunut tällaisiin tilanteisiin koska toimi aikaisemmin osastonhoitajana. Riitta puhuu asioita, jotka eivät liity keskusteluun: taso on... ja laitetaan tähän käteen... hän osoittelee ja selittää sanoja, joiden merkitys jää piiloon. Hän puhuu asiallisesti, mutta sanojen merkitys on tuntematon. Kuuntelen häntä aluksi tarkkaavaisesti, sitten työntekijä sanoo minulle, että jatka vaan. Jotkut työntekijät tuntuvat olevan vaivaantuneita tai väsyneitä siihen kun Riitta välillä puhuu, puhuu tavallaan, on tavallaan. Käyttäytymisen tapa kertoo hänen taustastaan, asemastaan ja tavastaan toimia. Hänen olemuksensa hurmaa minut, kuuntelen käsien liikettä, huulten avautumista, jalkojen asentoa. – Kaikki muu on turhaa tänään.*
> [työpäiväkirja 10.8.2009]

Tässä kuvauksessa kommunikaatio tapahtuu sanojen läpi. Jos kieli sulkee ja kiinnittää olemista, se samalla jatkaa kysymistä. Bataille puhuu kielen tuomasta haavasta, koska samalla kun kieli esittää positiivisia lausumia, se kysymyksenä avaa meihin haavan[60]. Riitan puhe, sanat vailla tuttuja merkityksiä, avaavat haavan minuun. Työntekijöiden kanssa käymäm-

58 Georges Bataille, *On Nietzsche.2000*, 182.

59 Kuvaus myös artikkelissa Kirsi Heimonen, Taiteen tekeminen alttiutena toiselle – sanojen suo ja lihan tieto muistisairaitten parissa. Hanna Järvinen, Maiju Loukola & Liisa Ikonen (toim.), *Näyttämöltä tutkimukseksi: Esittävien taiteiden haasteet. Näyttämö ja tutkimus 4.* 2012, 160.

60 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 106.

Hiljaisuus luo pohjan kommunikaatiolle, se on ontologinen ehto, joka muodostaa perustan myös kielelle, merkitykselle ja ymmärrykselle.

me keskustelu himmenee merkitysten tunkemana puheena, josta saattaa jäädä vain heikko jälki, tuskin sitäkään. Riitan oleminen joukossamme viiltää haavan puheemme todellisuuteen ja kyseenalaistaa sen. Teräväreunaiset aukot estävät todellisuuden umpeutumisen.

Toisaalta Riitan osallistumista voi tarkastella tapojen piintymisellä. – Kielen takana asustaa ihminen, jonka tavat olla, äänenpainot, asennot kertovat eletystä, totutusta. Tapa jää, mutta se näyttäytyy muotona ilman sanojen tuttua sisältöä.

Sanat ovat rypistyneet, ne eivät aukene nopeasti selviksi äänteiksi, soljuvaksi puheeksi. Rypistynyt sana ei tarkoita kadotettua sanaa, sillä vaikka se ei muotoudu suussa äänteeksi, se elää lihassa. Se on kietoutunut lihan poimuihin, sukeltanut sen syvyyksiin. Jotkut puhuvat omaa kieltään, intonaatio polveilee, puhe soljuu pidäkkeettömästi. Sanojen joukossa on tuttuja sanoja kuten sinä tai minä, muut sanat voivat olla merkitykseltään vieraat. Kuitenkin mytyssä olevat sanat ja liuenneet äänteet tavoittavat toisen lihan. Ihon paljaus, herkistyminen toiselle avaa yhteyden. Tapa jolla olemme avautuneina tilanteessa, on olennainen.

Vierailut muistisairaitten hoitokodissa on raottanut toisenlaista todellisuutta, jossa sanojen mahti on kutistunut. Kuitenkin sanat elävät arjessa, esimerkiksi tutut lauseet kuten ”hauska nähdä sinua”, ”aikaa minulla on paljon” tai ” ei ole sinua näkynyt pitkään aikaan”. Kuitenkin usein sanaa jahdataan, esimerkiksi asukas elehtii ja etsii sanaa, hän osoittaa suupielestä valuvaa noroa, jolla on unohtunut nimi: kuola.

Asukkaiden kanssa keskustelu on luottamuksellista: kertomani salaisuudet eivät leviä. Ja jokainen haluaa olla kuultu, asukas tarvitsee sen. He näyttävät nauttivan saamastaan huomiosta. Eräänä iltapäivänä olin ohjannut liikeimprovisaatiotyöpajan ja sen jälkeen oleskelin Sanerva-kodissa.

> *Olen lähdössä ja Seija kysyi mihin olen menossa. Totean, että olen menossa kotiin kirjoittamaan työpajasta, että he ovat mielessäni kirjoittaessani, ovat mielessäni yötä päivää. Hän huudahtaa: Se on hyvä! Kerron saman asian Ritvalle, ’melko-huonoa-kuuluu-Ritvalle’, joka hymähtelee tyytyväisenä. Nopeasti hän palaa rooliinsa ja sanoo: Huono firma tämä Diakonissalaitos, paljon valitettavaa.*
> [työpäiväkirja 5.5.2010]

Olen korostanut alttiutta, ihossa kuulemista. Kuulen myös sanat. ”Oleminen on raskasta”, toteaa Pekka kun kysyn häneltä miksi hän ei ole maalannut viime aikoina. Nuo sanat uppoavat minuun. Oleminen on raskasta. Pekka ei viittaa filosofi Levinasin ajatuksiin, mutta ne tulvivat minussa. Oleminen on ihmiselle kaikkein yksityisintä, olemista ei voi jakaa Levinasin mukaan. Yksinäisyys ilmenee eristyneisyytenä[61]. Sekoittuuko Pekan huokaukseen kärsimystä tai kipua? Levinas muotoilee, että kivussa, surussa ja kärsimyksessä yksinäisyyden tragedian lopullisuus aukeaa. Fyysisessä kärsimyksessä ihmisen on mahdoton etääntyä itsestään olemassaolon hetkessä. Silloin ei ole mahdollisuutta pakoon, ihminen altistuu olemiselle[62]. Pekan lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden paikat, suunnat ja nimet ovat pyyhkiytyneet puheesta. Eletty elämä elää silti lihassa, ja konkreettisesti hänellä on lähes koko iho tatuoitu. Joskus muistot avautuvat aavistuksiksi, sanoiksi. Kerran hän muisti urheiluharrastuksensa, kun liikeimprovisaatio-

61 Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys.* 1996,59.
62 Emmanuel Levinas, *Time and the Other.* 2006 (1947), 68–69.

työpajan jälkeen häneltä sitä kysyttiin. Mäkihypyn huuma heräsi tanssimisen pyörteessä.

Olemisen raskaus avautuu aavana vailla kiintopistettä. Kuinka oleminen voi olla raskasta vaikka Pekka on kadottanut muistinsa diagnoosien mukaan. Muistonsa menettänyt mies. Mutta lihassa elää muisti, muistot, vaikka ne eivät aktiivisesti pompahda mieleen. Olemisen raskaus ei häviä määritellyssä sairaudessakaan. Seuraavan kerran Pekan tavatessani kerroin hänelle, että pohdin hänen lausettaan oleminen on raskasta suhteessa filosofi Levinasin kirjoituksiin. Häntä nauratti. Keskustelu Bataillen ja Levinasin kanssa vie asukkaiden puheen tiettyyn kehykseen, koska tunnistan lihassani samankaltaisuuden heidän kirjoituksissaan ja asukkaiden puheessa ja läsnäolossa. Jaan niitä ajatuksia asukkaiden kanssa. Toiseus ja ei-tieto elävät kohtaamisissa.

Hiljaisuuden merkityksellisyys on väkevä hoitokodissa. Joskus se on ummehtunutta mykkyyttä, joskus puhumattomienkin ihmisten oleminen on avointa, kommunikoivaa. Hiljaisuus luo pohjan kommunikaatiolle, se on ontologinen ehto, joka muodostaa perustan myös kielelle, merkitykselle ja ymmärrykselle. [63] Hiljaisuus on peruskallio, se kysyy ihmistä itseään ja hänen paikkaansa.[64] Jotta hiljaisuus voisi vallita, sitä on altistuttava kuulemaan. Kerran vieraillessani viikonloppuna Sanervassa ihmettelin työntekijälle, kuinka levollisen rauhallista siellä oli.

63 Maija Kūle, *Phenomenology and Culture.* 2002, 116.

64 Kirsi Heimonen, Tanssi hiljaisuudesta. Juha Torvinen (toim.) *Musiikki. Fenomenologinen musiikintutkimus*. 2008/ 1: 146.

Väliimme avautuu tila kummankin olla yhä enemmän itsensä.

Hän totesi nauraen että ”työntekijöitä on vähän, kukaan ei juoksentele ympäriinsä, se rauhoittaa”. Kaikki puhumattomat asukkaat eivät kuitenkaan ole hiljaisia, omalla tavallaan he tuovat melun ja malttamattomuuden tilaan. Myös ääntelehtiminen, äänekäs lallatus ja huuto ovat tapoja ottaa tila haltuun ja tulla näkyväksi, tarjoutua kuultaviksi.

Bataillen kryptisessä kirjoituksessa on voimaa, mutta toisaalta hän on tuskastunut sanoihin: ”Ennen kaikkea puhuminen uuvuttaa minut. Vain hiljaisuus vastaa repeytyneisyyteeni.”[65] Jokin kaikuu vastaan, kun olen asukkaiden kanssa, puheen, äänteiden takan kohisee jokin, jonka tunnistan, mutta jota en tiedä. Hiljaisuus välisyydessä, asukkaiden ihossa ja tilassa heidän välissään, meidän välissämme muodostaa perustan, jossa kommunikaatio syntyy.

Bataillen kirjoitus kumahtelee minussa yhä voimallisemmin. Hän on todennut että puhuminen on itsessään kuvitelma tietämisestä, ja jottei enää tietäisi, olisi lakattava puhumasta.[66] Sanojen merkitys haalenee ja kuitenkin sanoilla voi kertoa jotain haalenemisesta, mykkyydestä sanojen takana. Kieli ja merkitykset rapistuvat, ovat toissijaiset kokemuksen painon alla asukkaiden läheisyydessä.

Altistuminen: viillot lihassa

Alttius toiselle muodostaa sekä menetelmän että sisällön olla taiteilijana hoitokodissa. Tanssitaiteilijana kommunikaatio on avautunut alttiutena toiselle, asukkaille. Se ei ole ollut valinta, se on ollut ehdoton vaatimus kohtaamisissa, lausumaton, mutta lihassa väkevä. Asukkaiden läsnäolo vaatii paljauden tanssimisessa, esiintymisessä ja kaikessa heidän kanssaan toimimisessa. Toisen kuuleminen altistumisessa on ollut riisuutumista, antautumista toiselle, jossa minä on avautunut kenttänä, autiutena jota vasten toinen näyttäytyy.

Georges Bataille kuvailee yhteyttä *haavana,* joka luo mahdollisuuden kommunikaatioon. Haava estää itseemme sulkeutumisen ja voimme antautua toiselle, joka avautuu muuna kuin kohteena. Haava tarkoittaa toiseudelle avautumista[67]. Haavassa joudun avautumaan asukkaiden toiseuden lisäksi toiseudelle itsessäni. Viilto, haava kuvaa äkillistä voimaa, siinä avataan jotain väkivaltaisesti. Auki repäisy, paljastuminen. Kommunikaatio vaatii repeämän, väkivaltaisen avoimuuden kuten Bataille esittää. [68] ”Kommunikaatio vaatii heikkoutta, halkeamaa: kuin kuolema, se saapuu suojauksen heikosta kohdasta. Se vaatii kahden repeämän yhteensattumista, minun ja toisen[69].” Yhteys ja kaltaisuuden tunnistaminen heissä viettää minut tuntemattomiin maisemiin koko ajan. Repaleisuus ja luihin asti viiltävä avoimuus kuvaavat taiteilijan paikkaani hoitokodissa. Yhteys asukkaisiin elää viiltoina lihassani, veresliha ei arpeudu. He elävät minussa, asustavat tanssissani, taiteen tekemisessä. Tapahtumisen jäljet asustavat paikassa jota en tunne.

Viilto, haava tekee kipeää. Bataillen mukaan haava tai epätäydellisyys avaa ihmisen. Hänen mukaansa kukin saa elämän kadottamalla sen kommunikaatiossa toisten kanssa[70]. Asukkaiden kanssa kadotamme

65 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 99.

66 Georges Bataille, *Inner Experience.* 1988, 13.

67 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 27.

68 Karmen MacKendrick, Sharing God’s Wounds: Laceration, Communication, and Stigmata. Andrew J. Mitchell et al. *The Obsessions of Georges Bataille.* 2009, 137.

69 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 175.

70 Karmen MacKendrick, Sharing God’s Wounds: Laceration, Communication, and Stigmata. Andrew J. Mitchell et al. *The Obsessions of Georges Bataille.* 2009, 137.

jotain löytääksemme jotain. Se jokin voi olla sana, äänne tai tunto sormenpäissä. Ja sitten se laskeutuu unohdukseen. Silti, koettu elää lihassa. Se on merkityksellistä. Kokemushorisontti on avautunut.

Bataillen kuvaamassa kommunikaatiossa yksilöiden erillinen oleminen on uhattuna, se sijaitsee kuoleman ja tyhjyyden rajalla. Kommunikaatiossa kumpikin ihminen on repeytynyt, laittanut itsensä alttiiksi. Repeytymisen tunto mahdollistaa itsestä luopumisen. Ja kommunikaatiossa ihminen kadottaa itsensä toiseen[71]. Kenties kaltaisuus asukkaisiin kertoo jonkinlaista samankaltaisesta risaisuudesta, repeytyneisyydestä. Pelkistymisen olotila on saapunut heidän kanssaan. Luisuminen kohti toisen todellisuutta on avannut aukon minuun, elämääni.

Yhteys toiseen on kuitenkin paljastanut erillisyyden, jota ilman yhteyttä ei ole. Erillisyyden kuilu on ylittämätön. Levinas on todennut, että olemassaolo on yksityisintä, sitä ei voi jakaa. Yksinäisyys on eristyneisyyttä, joka kuuluu olemisen tapahtumaan[72]. Jatkuva liike ylläpitää elämää, tuttu–vieras, läheinen–erillinen eivät muodostu vastinpareiksi vaan itseään kysyviksi olemisen tavoiksi maailmassa. Kokonaisuus ei merkitse liikkumatonta eheyttä vaan kysymisen liikettä. Näennäisesti ristiriitaiset vastinparit kutovat olemista, jossa minä piirtyy esiin, toinen tulee näkyväksi. Hukkuminen toiseen tai eristäytyminen toisista eivät ole mahdolliset, vaan ne kumpikin ovat läsnä yhteydessä. Väliimme avautuu tila kummankin olla yhä enemmän itsensä.

Yhdessä olemisen tila hoivakodissa muistuttaa Jean-Luc Nancyn *olemisen yksittäistä monikollisuutta,* jota hän kuvaa liiton ja jaon merkiksi, joka jakaa ja pyyhkiytyy. Yksittäisessä monikollisuudessa ja monikollisessa yksittäisyydessä korostuu erillisyys ja toisten kanssa oleminen[73]. Hoitokodissa asukkaan yksittäisyys erillisyytenä kärjistyy, kun hän ei kommunikoi toisten kanssa. Jonkinlainen avautuminen kohti toista on tapahtunut taidetoiminnassa hetkittäin. Tunnistan yhteyden asukkaisiin, jokaiseen eri tavalla, ja ero säilyy yhteydessä.

Asukkaiden parissa minän rajat hämärtyvät ja valokeila asettuu väliin, yhteyteen. Kuitenkin Levinasin tapaan vastuullisuudesta toiseen puhuttaessa minä on kuitenkin Minä. Sinä olet, minä olen; olemme vastuksena toisillemme. Yhteyttä voi kuvata Levinasin tapaan *toisin kuin olemisena*, eettisyytenä, joka on ennen pronominia minä.[74] Tila, jossa toinen on ennen itseä, on merkityksellinen, koska yhteyden tila avautuu välillisyyteenä, ei-tietämisen maastona. Hoitokodissa nimelläni ei ole merkitystä, tapahtuminen syntyy käsien liikkeestä, tanssista käytävällä, vierekkäin istumisessa, kevään ihmettelystä kahvipöydässä. Egon siirtyminen syrjään avaa toisenlaisen todellisuuden aukeamisen, jossa yhteys kukoistaa ja yhteydessä avautuvat näköalat taiteeseen, ihmisyyteen. Ja kuitenkin, paikallisuus kiinnittää hetkeen, se leimaa ja juurruttaa yhdessä olon hetket.

Altistuminen on muuttanut kirjoittamisen vaivalloiseksi, raskaaksi. Olen edelleen altistuneena heille, käyn tapaamassa, tanssittamassa, nauramassa, ihmettelemässä. Kirjoittaminen ei asetu raportoimaan tapahtunutta, vaan etsiytyy tapahtumiseen. Kuitenkin vastuu kirjoittamisesta painaa; he eivät lue ja kommentoi kirjoitustani.

Altistumisessa omat ääriviivat hakevat paikkaansa, yhteys on olennaisinta. Ja tila, joka muodostuu osallisten kesken, on aina keskeneräinen tila. Taitei-

71 Georges Bataille, *On Nietzsche.* 2000, 19–21, 55, 131.

72 Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys.* 1996, 59.

73 Jean-Luc Nancy, *Being Singular Plural.* 2000, 28,37.

74 Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys.* 1996, 25.

lijuus on yhteyden etsimistä, taiteessa oleminen vie tuntemattomaan, ja muistisairaat elävät tummenevaa tuntemattomuutta arjessa. Jotain on tapahtunut. Yhteydessä elämisessä taiteilijuus aktiivisena esitysten, teosten tekijänä asettuu sivuun. Tai tarkemmin: teokset syntyvät altistumisessa ja käytän ammattitaitoni teosten tekemisessä. Taiteen ja taiteilijan paikka muuttuu. Yksi esimerkki on Jean-Yves Jouannais'n määritelmä taiteilijasta, joka ei tee taidetta, hänelle taiteilija ei ole joku, jolla on taiteilijan koulutus. Taiteilijuus on tapa olla, jota ei lunasteta teoksilla, performansseilla tai käsitetaiteella. Olennaista on se mitä jättää tekemättä. Taiteilija ei välttämättä luo edes tilanteita, hän on välinpitämätön taiteilijuutensa kanssa. Se voi osua kohdalle tai sitten ei. Jouannais ei tee eroa onko taiteilija tehnyt teoksia vai ei tai onko hän todellisuudessa ollut olemassa vai ei[75]. Tämä taiteilijakuvaus heittää taiteilijan täydessä välinpitämättömyydessä huomion keskiöön, paradoksaalisesti hänestä muodostuu toinen, kenties tavoittelemisen arvoinen. Tapani eroaa siitä: minulla on tanssitaiteilijan koulutus ja teen taidetta yhteydessä asukkaisiin. Mutta pyrkimykseni eivät ole etualalla, vaan kuuleminen ja yhteys asukkaisiin, joka on esimerkiksi tanssiteosten tai lyhytelokuvan perustana.

Alussa toimin hoitokodissa tehokkaasti, kuvittelin että vain toiminnalla: tanssilla, maalaamisella tai retkillä oikeutan olemassaoloni. Että edes jokin näkyvä jälki jää, vaikka vain vähäksi aikaa. Käänne tapahtui, kun kerran Anna-Liisa totesi minulle siellä käydessäni: "Ei sinun tarvitse aina tehdä jotain. Tulet vaan ja olet asukkaiden kanssa". Kenties tarvitsin luvan ihmettelyyn, tanssitaiteilijana olemiseni jatkuva perustelu sosiaali-terveysalalla on jättänyt tehokkuuden merkit. Tilan ihmettely avautui vähitellen. He ovat etsiytyneet paikkaan minussa, joka on vain heidän, aina heidän. Se on tuntematon paikka. Toiminta avautuu heitä kuulleen, ja minussa kuullaan heitä myös kun olen fyysisesti poissa: luen runoja ja ajattelen, että tietty ihminen voisi kiinnostua niistä. Sitten otan kirjan mukaani ja luen runoja tietylle ihmiselle, tietyille ihmisille. Jotain voi tapahtua.

Yhdessä tanssiminen yhteisötanssin periaatteiden mukaan on avannut tavan olla, joka poikkeaa hoito-

75 Yrjänä Levanto: Romanttinen painajainen. Yrjänä Levanto, Ossi Naukkarinen, Susann Vihma (toim.), *Taiteistuminen.* 2005, 85–86.

kodissa olemisesta. Jokainen osaa tanssia[76]. Yhteisötanssin periaatteiden mukaan tanssin ammattilainen johdattaa tanssiin, on avoin ehdotuksille, toiminnasta puuttuu oikein-väärin -vastaukset tai liikkeet. Ohjaamissani liikeimprovisaatiotyöpajoissa tanssiminen on yhtä outoa sekä henkilökunnalle että asukkaille, kenties henkilökunnalle vielä vieraampaa toisenlaisen olemisen takia: kontrolli ja hallinta puuttuvat. Tapahtuminen yllättää myös minut työpajoissa, esimerkki siitä on seuraavassa.

Hengittelemme piirissä, pyöritämme käsiä, ravistamme kädet ja jalat, annamme sormenpäiden viedä liikettä, kauhomme niillä. Myös varpaat herätellään ja ne vievät liikettä. Ne toimivat. Vasta tämän herättelyn jälkeen kukin tekee liikkeen ja kertoo nimensä, Tuulikki kiertelee tilassa, tulee antamaan liikkeen, Riitan liike on toisen kyynärpään ote ja toinen käsi lähellä toista puolta kasvoja, nappaan liikkeen ja toistamme sitä. Jossain vaiheessa innostun ja sanon että nyt koetetaan sellaista mitä ei olla aikaisemmin tehty. Nopeasti tajuan, että uutuuden mainostus ei ole osuva asukkaiden kanssa, mutta samassa Harry levittää käsivartensa ja huudahtaa kasvot aurinkona: Suudellaan! – Tämä on kaunis verbi, ei mitään pussailua vaan suutelemista ehdotetaan. Ohitan ehdotuksen toteamalla että eikö tanssiminen ole yhtä mukavaa kuin suuteleminen ja tanssi jatkuu.– Illalla mietin miksi en mennyt mukaan ehdotukseen, olisimme voineet suudella lattiaa, seiniä, ilmaa, poskea, olkapäätä. Liikettä ja aistisuutta kaikki! Olenko kuullut puheita asukkaiden yliseksuaalisuudesta liian paljon? Mutta hyvä että sitä ehdotettiin: mikään ei ole tanssimisessa, elämässä vierasta.
[työpäiväkirja 13.4.2010]

Alttius vaarantaa entiset olemisen tavat, se repii viillon, josta asukkaat ovat uineet lihaan. Se on lohdullista, jättää egon tarkat määrittelyt kuulemaan toista, aina vierasta. Tanssija, hän-joka-ei-ole-kukaan saapuu, ilmestyy ja katoaa. Alttiudessa, toisten kanssa olemisessa tärkeäksi on tullut minän haihtuminen, koska yhteydessä on vain kokonaisuus. Nancy toteaa: ”Ruumis on olemisen olemista alttiina”.[77]

Altistuminen on riskinottoa. Se on kaivautumista repaleisena siihen hetkeen, kohtaamiseen asukkaan kanssa. Rajat horjuvat. Tilanteessa on samankaltaisuutta Bataillen kuvaaman riskin kanssa. Hänen mukaansa riskinoton hetkessä ei ole kyse ihmisen nykyisyyden liittymisestä tulevaisuuteen, vaan riskissä ihminen liittyy siihen, joka hän ei vielä ole[78]. Asukkaiden arki on riskinottoa, kun muisti hämärtyy ja vieraus on läsnä. Olen kulkenut heidän vierellään, he ovat tulemisen tilassa hetkessä, muutoksessa joka hetki. Riskinotto on siirtynyt minuun. Oman outouden, oman toiseuden kohtaaminen on riski, toiseuden esiin repeytyminen ei ole muuttunut tutuksi tai mukavaksi. Asukkaiden läsnäolo on tuonut oman repaleisuuden valokeilaan.

Olenko sitoutunut liiaksi asukkaisiin? Taiteellisessa työssä jokin kiteytyy, pakkautuu ja valo suuntautuu myös sellaiseen kohtaan, jota ei ole halunnut nähdä: oma repaleisuus, oma vieraus. Ja muisti joka kieltää unohduksen. Kuilu joka avautuu välissämme ja minussa. Armoton näky. Alttiudessa ei voi olla suojaa itselle, alttiudessa ei ole ehtoja.
[työpäiväkirja 8.11.2011]

Vuosien taiteen tekeminen, taiteessa oleminen asukkaiden kanssa muodostaa huoneen, valkean tilan jossa kommunikointi on mahdollinen. Iho puhuu toiselle; liha avautuu toisen pimeydelle. Hengittää

76 Yhteisötanssin periaatteet: http://www.yhteisotanssi.fi/mita-on-yhteisotanssi/ (luettu 10.10.2010).

77 Jean-Luc Nancy, *Filosofin sydän.* 2010, 51.

78 Georges Bataille. *On Nietzsche.* 2000, 149 .

ytimessä: olla yhteydessä heihin ja liukua tyhjyyteen, astella tyhjyyden ympärillä. Tyhjyys kuultaa puheen takaa, tyhjyys joka pullistelee täyteyttään. Ja koskaan ei voi tietää mitä seuraavaksi tapahtuu; alttiudessa muutun vieraaksi itselleni. Ja suojaukseni on kulunut puhki henkäyksissä, toisen hengityksen katveessa. Aina en pysty vierauttani kohtaamaan.

Yhteisön paikka: laitos kotina

Asukkaille kerrotaan, että Sanerva-koti on heidän kotinsa, ja työntekijöille se on työpaikka, työn tekemisen paikka. Tämä merkitsee suurta kuilua ihmisten välissä: toiset ovat työssä toisten kotona, joka on laitos. Mikä määrittää kodin?

Olen keskustellut asukkaiden kanssa Sanerva-kodista, he ovat kutsuneet paikkaa vankilaksi tai tarkemmin rangaistusvankilaksi. Mielisairaala ja pöpilä -nimet kaikuvat asukkailta varsinkin silloin kun, toinen asukas huutaa tai hortoilee käytävällä suljettuna omaan todellisuuteensa. Toisaalta toteamus ”ihan hyvä paikka” antaa inhimillisemmän kuvan. Kysyin Markulta mitä se koti oikein tarkoittaa, hän vastasi: ”Tavallaan tää on koti (…) on täällä semmoset 30 ukkoo mutta kaikki ei sitä kotina pidä.”[79] Mielipiteet jakaantuvat kodista, koti on yleensä paikka muualla, toisaalla jonne kaivataan: ”Kun vaan pääsis täältä kotiin”. Kuitenkaan kaikki eivät muista kotia tai koteja joissa ovat asuneet, se lienee lohdullista: voi asustaa tätä paikkaa, tätä hetkeä omassa ruumiillisuudessa.

Yhdessä tanssiminen liikeimprovisaatiossa on herätellyt osallistujan aistisuutta, olennaisinta on ollut ruumiillisuuden kuuntelu. Liike on lähtenyt aistisuudesta, ja kosketus, esimerkiksi hipaisu tai toisen käsi on vienyt tanssiin. Liike on kysynyt mitä tarkoittaa ruumis kotina kunakin hetkenä. Ruumiillisuuteen kotina sisältyy tuttuuden ja vierauden tunne itsessä ja ympäristössä. Asukkaat ovat ruumiillisuudessaan nomadeja, koska he elävät muutoksessa ja etsivät paikkaansa. Se ei ole valinta, vaan valinta tapahtuu elämisessä, heräämisessä ja arjen toimissa. Kenties jotain tuntemuksia kodista on heränyt taiteellisessa toiminnassa, jossa tuttuus ja vieraus ovat läsnä. Yhdessä tanssiminen on

79 Työpäiväkirja 18.11.2011.

mahdollistanut omaan ruumiillisuuteen tutustumisen. Se on tapahtunut yhteydessä toiseen.

Päivän rutiinit luovat osaltaan turvallisuutta, mutta miten kokea turvallisuutta kun tutut maamerkit ovat elämässä hajonneet? Muuttuvuus, vaihtelevat tunnelmat ja ennakoimaton on ollut läsnä tanssimisessa, se on läsnä arjessa: asukkaiden kunto voi muuttua nopeasti sairaudessa. Oman ruumiillisuuden ihmettely jää jäljelle. Tapahtuu paluu ruumiillisuuteen, siihen joka on ollut terveenä unohduksissa.

Kaupungin voi kokea myös kotina. Asukkaat kertovat asuneensa eri puolilla Helsinkiä. Kaupunkiin asumaan asettuminen on Taina Rajantin mukaan kirjaimellisesti paikan ottamista, sen perustamista. Paikan perustaminen merkitsee katkosta, jossa jokin ottaa paikkansa. Asuminen ei näin merkitse sulkemista vaan orientoitumista avonaisuuteen[80]. Laitoksen hahmottaminen kotina vaatii suurta avoimuutta, uudenlaista suhdetta paikkaan, koska itsemääräämisoikeus on rajoitettu. Yksi selviytymiskeino on muistella asuvansa edellisissä tutuissa maisemissa, kuten Aulis, joka nyt Myllypurossa ollessaan kertoo asuvansa ”täällä Sörnäisissä”.

Sanerva-kodissa asukkaiden yhdessäolo muodostuu arjen rakenteille: asukkaat syövät yhdessä, katselevat televisioita, tupakoivat vieretysten tupakkahuoneessa, kulkevat käytävällä. Seinät ja lukittu ovi rajaavat ympäristön, joka silloin tällöin laajenee pihapiiriin tai kauemmaksi, kun autoillaan retkille tai menemme Liikuntamyllyyn tanssimaan. He kommunikoivat tiettyjen asukkaiden kanssa ja kohauttelevat hartioitaan toisille. Ahtaassa tilassa he kuitenkin tunnistavat toistensa tavan olla. Kysyi kerran Arjalta jutteleeko hän Pekan kanssa, joka istui vierellä, Arja katsoi tiiviisti takaisin ja tokaisi: ”No en kai minä nyt sentään” ja mutristi suutaan.[81]

Yhteisöllisyys

Sanerva-kodin kolmas ja neljäs kerros ovat hyvin erilaiset. Kumpaankin muistisairaitten kerrokseen levittäytyy omanlaisensa yhteisöllisyys eräänlaisena tilana. Taide tuo liikettä, se tuo kummallisuudessaan tuulahduksen jostain toisaalta. Se on ennakoimaton liike, kussakin tilanteessa tapahtuvaa vavahtelua. Asukkaat, työntekijät, omaiset, harjoittelijat ja fyysinen ympäristö määrittävät yhteisöllisyyttä, samoin strategiat ja johto. Siihen kerrostuu ihmisten eletty elämä, unohdetut ja muistissa olevat perheyhteyden tavat. Mutta ne selittävät vain osan yhteisöllisyyden tunnosta, koska on vielä ydin, joka pakenee sanoja. Eletty yhteisöllisyys muuntuu, se ei palaudu ainoastaan sen muodostuvien yksilöiden summaksi kuten Georges Bataille on todennut. On olemassa myös kokonaisuuden liike, joka muuttaa siihen osallistuvien yksilöiden luonnetta. Bataille kiteyttää, että yhteisöllinen liike on eräänlainen ylijäämä [82].

Samoin taide näyttäytyy monin tavoin ylijäämänä hoitokodissa. Sitä ei voi lokeroida, siitä on vaivoin

80 Taina Rajanti, *Kaupunki on ihmisen koti.* 1999, 39.

81 Työpäiväkirja 28.8.2009.

82 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset.* 1992, 89.

välitöntä hyötyä, se hohtaa kummallisuudellaan. Taide tuo liikkeen, monenlaisen liikkeen, johon osalliset osallistuvat, jonka he muodostavat. Taide avautuu hoitokodissa ei-paikkana, ylijäämän sakkana, joka kätkeytyy kokijoiden lihaan. Myös Jean-Luc Nancyn mukaan yhteisö on vain ei-paikka, eikä sillä ole mitään omistettavaa.[83] Ei-paikka, tavoitteeton ja liikkeessä oleva paikka vaatii avoimuuden, jotta tilan avaruus ja eri suuntiin avautuvat mahdollisuudet eivät sulkeutuisi. Laitoksessa hoidon kontrolli ja taiteen ennakoimattomuus törmäävät. Jokin säilyy, kun yhdessä eletty tapahtuma siirtyy lihaan, vaikka se ei sanallisesti muistissa pysyisi.

Bataille kirjoittaa ”päättömästä” yhteisöllisyydestä, jossa kielletään kaikki olemassaolon yläpuolelle asetettavat päämäärät ja auktoriteetit. [84] Eletty yhteisöllisyys ei ole ylhäältä laadittu suunnitelma tai strategia, vaan se muotoutuu ennakoimattomasti, kun jokainen osallistuja kuulee kokemustaan, ei ulkopuolisia ”tietäjiä”. Tämänkaltainen tila on avautunut esimerkiksi asukkaiden ja työntekijöiden yhteisissä liikeimprovisaatiotyöpajoissa, joissa kaikki ovat voineet ihmetellä liikettä joka tapahtuu meissä ja välissämme. Tila on muodostunut avoimeksi, kukin on saanut olla miten on. ”Free spirits”, kuvasi amerikkalainen taideopiskelija Julia asukkaita, kun hän osallistui liikeimprovisaatiotyöpajaan.

Työntekijöillä on ratkaiseva rooli siinä, millaiseksi elämä hoivakodissa muotoutuu. Heillä on esimiehet ja esimiesten esimiehet, jotka muodostuvat auktoriteeteiksi, yhteisöllisyyttä suuntaaviksi ”pääksi”. Ylhäältä tulevat ohjeet ja arjen hoitotyö kolahtelevat yhteen silloin tällöin, puheissa valitetaan kuilua johdon ja ruohonjuuritason tekijöiden välillä. Entä jos jokainen organisaatiossa avautuisi tiukoista näkemyksistään, aseman tuomista bunkkereista, ja istahtaisi asukkaan viereen, kuulisi muistisairaan olemista ja kuulisi kollegaa? Mitä tapahtuisi, jos johtoportaan ihmiset viettäisivät päivän asukkaiden ja lähihoitajien rinnalla? Kenties suojus, panssari on tarpeellinen, monelle kiinteä osa olemista. Altistuminen vaatii paljaana kuulemisen. Bataillen kuvaama yhteisöllisyys, jossa ei kumarreta auktoriteetteja, näyttää mahdottomalta ainakin virallisesti hoivakodissa ja koko organisaatiossa. Taidetoimintaan antautuminen kysyy asukkaan ja työntekijän paikkaa ja tapaa olla yhteisössä. Se mahdollistaa aukot määritellyssä yhteisöllisyydessä. Näin se voi myös uhata hierarkkisen organisaation ylhäältä lähettämiä määräyksiä ja kysyä koko organisaation tapaa toimia. Mutta muutoksen uhka voi kääntyä muutoksen mahdollisuudeksi, jos tilanne tunnustetaan koko organisaatiossa ja kukin uskaltautuu tietämisen paikaltaan, uskaltautuu aistimaan.

Bataille liittää kuoleman yhteisöllisyyteen. Hän tavoittelee yhteisöllisyyttä, jossa etsitään uudelleen olemassaolon totaliteettia tai jatkuvuutta. Kuitenkin epäjatkuvan ja itsensä eristyneenä kokevan ihmisen halun kohde, olemassaolon jatkuvuus, merkitsee kuoleman konstituointia. Hänen mielestään yhteisöllisyys ei ole itseensä sulkeutunut, positiivinen kokonaisuus, vaan puute, joka estää kokonaisuuden sulkeutumisen[85]. Yhteisöllisyys puutteena ja liikkeenä merkitsee elämän liikettä, kysymistä, valppautta. Jokin on koko ajan tulemisen tilassa. Rutiinit vievät helposti tilaan, jossa asiat tapahtuvat, koska niin on määrä tapahtua. Silloin tila ja ihmiset vaipuvat horrokseen, hoitotoimenpiteet suoritetaan, aistisuus ja monet muutkin asiat, inhimillisyys, jäävät sivuun. Kuitenkin kuoleman läsnäolo hoitokodissa mahdollistaa yhteisöllisyyden jatkuvana kysymisenä, avoimena tilana.

Kuolema vaietaan keskustelussa: se on aihe josta asukkaat eivät puhu kanssani, mutta sitä hengitetään toisen läheisyydessä. Kuolema on ihmisyhteisöjen keskeinen tabu, kielloilla sekä rituaaleilla kuolema pyritään pitämään aisoissa ja erillään.[86] Kuoleman kysymys liittyy ihmisten yhdessä olemisen ehtoihin ja luonteeseen. Kuolemaa koskeva hiljaisuus asettuu ihmisten välille olennaiseksi välittäjäksi, kuten Bataille on kiteyttänyt: ”Minusta vaikutti siltä, että inhimilliset suhteet olisivat kuin merkitystä vailla,

83 Maurice Blanchot, *Tunnustamaton yhteisö.* 2004, 41.

84 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset.* 1992, 87.

85 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset.* 1992, 90.

86 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 261.

jollei niiden keskelle työntyisi hiljaisuuden alue[87].” Bataillen kirjoituksiin yhtyvät myös Jean-Luc Nancy ja Maurice Blanchot, jotka kuvaavat kuoleman ainoaksi yhdistäväksi tekijäksi yhteisössä. Oleminen-kohti-kuolemaa on näin aina yhdessäolemista. Samalla se erottaa ihmiset, koska jokaisella on edessään oma kuolema, ei toisen[88].

Kuolema yhdistää ja erottaa ihmiset yhteisössä, se määrittää yhteisön. Se mahdollistaa jokaisen olemisen itsenään vailla liudentumista johonkin ”yhteiseen”. Erillisyys toisista ja yhteys toisiin liikehtii koko ajan, kuuluminen samaan hoitokotiin, mutta vierauden tunne toisia asukkaita kohtaan on aistittavissa Sanerva-kodissa. Esimerkiksi asukkaan äänteleyärsyttää toisia, samoin liian reipas puhetyyli. Samoin kuilu asukkaiden ja työntekijöiden välillä on olemassa, se on selkeä raja ja mahdollistaa työn tekemisen, koska arki on usein ankara: pesu, lääkkeiden ja ruuan jakaminen hallitsevat arkea. Myös asukkaiden asenne työtekijöihin sisältää ennakkoluuloja. Seuraavassa esimerkki siitä.

Neljänteen kerrokseen tultuani tervehdin asukkaita. Ritva oli avoimemman tuntuinen kuin koskaan aikaisemmin, ihmetteli kovasti kun kuuli että olin tullut polkupyörällä Hakaniemestä.

87 Elisa Heinämäki, *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* 2008, 262.

88 Susanna Lindberg, Ranskalainen keskustelu Heideggerin ”alkuperäisestä etiikasta” ja politiikasta. Timo Miettinen et al. (toim.), *Fenomenologian ydinkysymyksiä.* 2010, 178.

Nuorena hän oli kyllä tottunut kävelemään 15 kilometriä, silloin nuorena. Kun kerroin tuloni syyn: kysellä miten työntekijät mahtavat jaksaa, hän tokaisi, että mites ne, ei kai niillä mitään. Hän ihmetteli todella huoltani. Anna-Liisalle kerrottuani hän sanoi että hyvä, koska Ritva aina valittaa että henkilökunta juo pillimehut ja syö ruuat.
[työpäiväkirja 25.6.2008]

Yksityinen – julkinen

Sanerva-koti on pulmallinen yksityisen ja julkisen rajankäynnissä, koska se on nimensä mukaan ihmisten koti, silti se on laitos, siellä asuu useita ihmisiä ja ulko-ovet on lukittu sisään ja ulospäin. Jokaisella on oma huone, jossa on oma wc, mutta huoneen ovi ei ole yleensä lukossa.[89] Työntekijät voivat mennä asukkaiden huoneeseen milloin tahansa. Toisilla on omia tavaroita huoneessaan: nuoruudenvalokuva, kuva lapsista tai Aku Ankka -juliste, toisilla sisustus on hyvin pelkistettyä: ei mitään henkilökohtaista. Joillekin vaatteetkin on lahjoitettu, tullessa ei ole ollut mitään, taustalla esimerkiksi asunnottomuus.

Astuminen yksittäisen asukkaan huoneesta yhteisiin tiloihin on siirtymä julkisempaan tilaan, vaikka kuka tahansa ulkopuolinen ei pääse vierailemaan siellä milloin tahansa. Julkisuuden aste on tuonut hämmentäviä tilanteita sekä asukkaille että vierailijoille, kuten työpäiväkirjani seuraavassa kertoo.

Olen sopinut Anna-Liisan kanssa tapaamisen, joten kiirehdin neljänteen kerrokseen. Siellä on paljon väkeä: lauma miehiä ja yksi nainen seisovat käytävällä. Paikattomina ja toimettomina he valloittavat suuren tilan. Kyseessä on kiinteistön tarkastus. Tervehdin asukkaita, muutun rempseäksi, kenties haluan ottaa asukkaille tilaa ja aikaa, jonka vieraat anastavat puhumattomina. Pönäkkää seisoskelua. Henkilökunta on kokoontumassa pikkuhuoneessa, raportin aika, särmi oli laitettu eteen: älä häiritse. Olen asukkaiden kanssa. Kysyin yhdeltä mieheltä heidän asiaansa. Hän tiedustelee olenko huomannut jotain epäkohtia kiinteistössä. Sanoin että olen vain vierailija, pitää kysyä asukkailta, he tietävät, kyse on heidän kodistaan. Käännyn Arjan ja Seijan puoleen, jotka seisoivat vieressäni. Arja kertoo hyvin reippaasti, että ei mitään, kaikki on kyllä erittäin hyvin, ei mitään valittamista. Mauri juttelee äänekkäämmin kuin tavallisesti. ”Minua kiinnostaa vain viina, kun saisi vain viinaa, mikään muu ei kiinnosta.” Hän kertoo että ”olen ollut lusimassa, olen tappanut kaksi poliisia”, johon minä vastaan: ai kaksi? Minä luulin että yhden, aivan kun olisimme jutelleet kevään tulosta. Ja niinhän asia onkin, kaikki asiat voivat tulla keskusteluun. En tiedä mitä kiinteistöntarkastajat miettivät kun kuulevat keskustelumme, ja kuulen myöhemmin, että olivat tulleet ilmoittamatta. Heidän jäykkä asentonsa, en-haluaisi-olla-täällä-keitä-nuo-oudot-ihmiset-ovat kuultaa heissä. Kenen kotiin saa tepastella ilmoittamatta?

Henkilökunta pelmahtaa keittiöön, on kahvinkeiton aika. Työntekijöitä on paljon, kaksi vuoroa hetken tilassa. Mutta heidän olemisensa tukee asukkaita, ja jokaista asukasta palvellaan kuin ravintolassa, mieltymykset muistetaan, kahvia ja pullaa tarjoillaan tänään. Nauru ja puhe täyttävät tilan. Tapahtuu ankkuroituminen takaisin arkeen. Tässä vaiheessa vieraat ovat lähteneet, heitä oli kymmenkunta, siis paljon, liian paljon; heidän jättämänsä ura painoi tilassa pitkään, raskaana. Anna-Liisa vahvistaa myöhemmin, että tunnelma keikahti pitkäksi aikaa, vasta tuntien jälkeen levollisuus palasi.
[työpäiväkirja 21.4.2009]

Hankkeen alussa pohdin, että kenties taide paiskaa asukkaat entistä kauemmaksi harhoihin ja näkyjen ryteikköön. Pelkoni osoittautui turhaksi. Tanssiesitykset ja yhdessä toimiminen on avannut todellisuuden, jota jokainen tarkastelee omalla ainutlaatuisella

89 Eräs uusi asukas on kleptomaani, ja asukkaiden ovet lukittiin 3.kerroksessa.

tavallaan. Moninaisuus on läsnä. Myös Hannah Arendt, joka kirjoittaa teoksessaan *Vita Activa* elämisen ehdoista, korostaa moninaisuutta. Hän esittää, että maailman todellisuus näyttäytyy luotettavasti ja aidosti kun katsojat tietävät näkevänsä saman asian täydessä erilaisuudessaan[90]. Sitä kuinka selvästi asukkaat tietävät toistensa erilaiset näkemykset, ei voi tietää, mutta esimerkiksi jokaisen esityksen vastaanotto kertoo moneen suuntaan avautuvista tunnoista. Oma kokemisen tapa paljastuu yhteisössä ja kenties se luo rohkeutta kuulla omaa kokemustaan yhä enemmän.

Julkisuuden aste riippuu siitä missä toiminta tapahtuu. Tanssiesitykset, jotka ovat olleet talon ensimmäisessä kerroksessa, muodostuvat julkisemmaksi kuin kolmannessa tai neljännessä kerroksessa, koska katsojina on myös ensimmäisen ja toisen kerroksen asukkaita, jotka saavat liikkua omatoimisesti. Yksityinen tapa vastaanottaa esitys ja toimia siinä tulevat näkyväksi koko talon yhteisössä.

Hannah Arendt kirjoittaa yksityisen ja julkisen yhteenliittymisestä seuraavasti:

> *"Aina kun puhutaan yksityisistä tai intiimeistä kokemuksista, ne tuodaan esiin julkisen alueelle, missä ne saavat sellaisen todellisuuden mitä ne eivät aiemmin, kokemusten voimakkuutta lukuun ottamatta, ole saavuttaneet. Muiden ihmisten, jotka näkevät mitä me näemme ja kuulevat mitä me kuulemme, läsnäolo vakuuttaa meidät maailman ja itsemme todellisuudesta[91]."*

Tanssiesityksissä katsojat ovat astuneet näyttämölle ja heidän olemisensa yksityisyys on tullut näkyväksi yhteisössä. Samoin tanssini punoutuu heidän tapaansa istua, nyökytellä, ihmetellä. Tanssi vaikuttuu siitä, vaikuttaa siihen. Työntekijät ovat hämmästellet asukkaiden toimintaa ja osallisuutta teokseen. Huudahdukset kuten "en olisi ikinä uskonut" kertovat tilanteen ainutlaatuisuudesta. Sairaus ei ole päärooolissa, vaan ihmisen toiminta, osallisuus taiteeseen, ennakoimattomaan. Yhteisen maailman loppu on tullut, julistaa Arendt, kun se nähdään ainoastaan yhdestä näkökohdasta ja sallitaan näyttäytyä vain yhdestä näkökulmasta.[92] Kenties taiteen rantautuminen ihmisten pariin merkitsee yhteisen maailman alkua, maailman joka perustuu moninaisuudelle ja sen arvostamiselle, "päättömälle" yhteisöllisyydelle.

Tavalla, jolla Hannah Arendt keskustelee yksityisen suhteesta julkiseen, voi tarkastella asukkaiden yksityisyydestä hoitokodissa ja hoitokodin yksityisyydestä suhteessa kotona asuviin kaupunkilaisiin. Arendtin mukaan yksityisyys tarkoittaa muun muassa nähdyksi ja kuulluksi tulemisen todellisuuden puuttumista. Jos yksityinen ihminen ei näyttäydy, häntä ei ole olemassa muille[93]. Hoitokodissa asukkaat ovat tulleet taidetoiminnassa nähdyiksi toimivina yksilöinä. Toisaalta heiltä puuttuu yksityisyys, koska työntekijät voivat mennä heidän huoneeseensa. Piiloutuminen yksityisyyteen ei ole mahdollista, mutta tapa, jolla he tulevat näkyviksi arjessa sitoutuu hoitokulttuuriin ja sen tuomaan valtaan.

Maailmallisuus

Suljetut ovet pitävät asukkaat poissa muiden ihmisten näkyvistä. Useimmat ovat kadonneet myös läheistensä piiristä: läheisiä ei ole tai yhteys heihin on katkennut jo ennen hoitokotiin saapumista. Toiminta heidän kanssaan on merkityksellistä juuri siinä hetkessä. Kuitenkin vastuu painaa: miten saan heidät maailmallisuuden piiriin? Hanna Arendt toteaa, että ihmisten toimien maailman todellisuus ja jatkuva olemassaolo riippuu läsnä olevista ihmisistä, jotka ovat nähneet, kuulleet ja haluavat muistaa. Samoin se tarvitsee ei-käsinkosketeltavan muuttumista käsinkosketeltaviksi asioiksi. Näin toiminta, puhe ja ajattelu täytyy muuntaa esimerkiksi dokumenteiksi tai runoudeksi, jotta ne tulevat maailmallisiksi asioiksi: teoiksi, tosiasioiksi, tapahtumiksi, ideoiksi[94]. Näen, kuulen, tunnen. Lyhytelokuva ja kirjoittaminen ovat tapojani tuoda asukkaiden todellisuutta maailmal-

90 Hannah Arendt, *Vita Activa.* 2002, 63.

91 Hannah Arendt, *Vita Activa.* 2002, 56.

92 Hannah Arendt, *Vita Activa.* 2002, 63.

93 Hannah Arendt, *Vita activa.* 2002, 64.

94 Hannah Arendt, *Vita activa.* 2002, 99–100.

lisuuden piiriin. Muistisairaista puhuttaessa sairaus ja hoitosuunnitelmat ovat etusijalla, heidät otetaan helposti haltuun kielellä, kielessä. Maailmallisuus voi avautua eri tavoin kirjoittamalla, kutsumalla tanssiin, antamalla asukkaan itse kuvata videokameralla. Laitoksen laitosmaisuus voi sulaa hetkittäin.

Arendt erottaa elämän ja maailman todellisuudet toisistaan. Usko maailman pysyvyyteen ja kestämiseen liittyy maailman todellisuuteen, kun taas luottamus elämän todellisuuteen riippuu intensiteetistä, voimasta, jolla elämä tekee itsensä tietäväksi[95]. Liikeimprovisaatiossa fyysinen kosketus ja hiki tuovat elämän intensiteetin lähelle; taide voi palauttaa elämän intensiteetin. Elämän voiman hiipuminen saattaa lakata, ainakin hetkeksi.

Asukkailla on käsissään valuvaa, leijailevaa aikaa, josta puuttuu vastus. ”Pitäis päästä töihin kun ei oo mitään vikaa… kyllästyttää tämä lorvailu”, puhelee Veikko useaan otteeseen dokumenttielokuvassa *Miten olla* (2011). Arendtin mukaan työnteon aiheuttaman kivun ja ponnistelun täydellinen poistaminen riistää inhimilliseltä elämältä sen elinvoiman, koska tuska ja vaiva ovat muotoja, joilla elämä tekee itsensä tiettäväksi. Tuska ja vaiva kuuluvat inhimilliseen elämään[96]. Maankääntö, liikeimprovisaatio, keskustelukävelyt ovat muotoja, joissa ainakin jossain määrin vaiva aukeaa: ruumiin rasitus, hengästyminen. Ja on joku joka kuulee ihmisen. Sitä vastoin työntekijät uurastavat: pukevat, syöttävät, lääkitsevät. Siinä unohtuu ihmisen tarve olla maailmallisena olemassa. Ja kuka kuulee työntekijöitä?

Ero ja yhteys

Bataillelle yhteisö ei merkitse kadotettua yhteisöllisyyttä, vaan se on itsen ulkopuolella oleva tila tai siihen tilaan saattamista. Ihmisen äärellisyys ilmenee, kun singulaariset oliot asettuvat alttiiksi toisilleen, ”ulkopuolelleen” tai niitä leikkaavalle rajalle. Äärellisyys näyttäytyy yhdessä olemisena, kommunikaationa, joka merkitsee äärellisyyden jakamista ja yhdessä ilmenemistä[97]. Kuvaus on osuva asukkaiden parissa toimiessa, mutta missä määrin näin voi tapahtua työntekijöiden ja asukkaiden välillä? Jos asukas toisena näyttäytyy pääosin tiedettynä, hallittuna, niin kommunikaatio estyy – myös Bataillen tapaan esitettynä. Työntekijät näyttävät tarvitsevan roolin, suojan, jotta hoitotyö on mahdollista.

Olen kuullut lukemattomia kertoja lauseen ”Haluan täältä kotiin”. Minä olen vieras, tuttu vieras, ja asukkaat ovat ottaneet minut kaltaisekseen. Eräällä vierailulla Jyrki pyysi minua puhumaan henkilökunnalle, että pääsisi tästä rangaistusvankilasta pois, sanoin että tuskin minua, tanssijaa kuuntelevat, mutta hän totesi että ”sinä minut paremmin tunnet kuin he”[98].

Asukkaat ovat tietoisia työntekijöiden vallasta. Raija kertoi pitkän tarinan ja totesi sen jälkeen: ” Älä sitten kerro noille (työntekijät), muuten en pääse täältä koskaan pois”.[99] Minut on asetettu ”vallattomaksi”, asukkaiden puolelle. Samoin lausahdus ”ei täällä saa määrätä, on otettava mitä sattuu jäämään ” kuvastaa nöyryyttä ja tietoisuutta omasta paikasta vallan toisella puolella, alistujan paikkaa. Toisaalta jotkut asukkaat vaativat työntekijöiltä kuuluvasti ruokaa, tupakkaa, hoitotoimenpiteitä. Näin valtaa vailla olevat osaavat myös vaatia, he tietävät paikkansa.

Sanerva-kotiin päästään tai joudutaan puhujasta riippuen. ”Kun pääsis kotiin täältä vankilasta” toistaa Hilkka yhä uudestaan. Useista esimerkeistä ilmenee, että asukkaat haluavat muualle, ainakin toisinaan. Vapaus mennä ja tulla mielensä mukaan on viety pois, vaikka että se on tehty hoidollisin perustein: asukkaat eivät pärjäisi yksin. Vastakertomuksena elää usean asukkaan toteamus: ”Hyvä täällä on olla.” Ja Markku ”kaipaa vain seuraa silloin tällöin, on aika yksinäistä”.

Yhteisö muodostaa ympäristön, jossa yksittäisyys voi kukoistaa tai lakastua. Yhteisön moninaisuus avautuu yksittäisen erityislaatuisuudesta, sille tilan tarjoamisesta. Hoivakoti avautuu sekä vankilana että ihan hyvänä paikkana. Yhteisöllisyys on liikkeessä,

95 Hannah Arendt, *Vita activa.* 2002, 124.

96 Hannah Arendt, *Vita activa.* 2002, 124.

97 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset.* 1992, 121.

98 Työpäiväkirja 1.4.2010.

99 Työpäiväkirja 10.11.2008.

sen voima on sen ”päättömyydessä”, eri suuntiin avautuvina ihmisten välisinä suhteina.

Toisiin liittyminen on mahdollista vain tietyllä tavalla tai tiettyyn pisteeseen. Maurice Blanchot ehdottaa kuulumisen ehtoa: Jokainen jäsen kuuluu ryhmään vain absoluuttisen eron kautta.[100] Taidetoiminta paljastaa ihmisen erityisyyden yhteisössä, se tapahtuu toisen rinnalla tanssiessa, maalatessa tai jutellessa. Ero toiseen aukeaa kuiluna.

Hoitoyhteisössä läheisyys ja etäisyys ihmisten välillä ovat jatkuvassa liikkeessä; se vangitsee minut. Asukkaiden läheisyys syövyttää minut. Emmanuel Levinasin läheisyyden kuvaus pysäyttää. Hänen mukaansa läheisyys ei ole tila tai lepo vaan se on rauhattomuus. Läheisyys, joka ei koskaan ole tarpeeksi lähellä eikä jähmety rakenteeksi. Siitä muodostuu subjekti. Siitä tulee ainutlaatuinen, se unohtaa vastavuoroisuuden. Samalla ei voida enää sanoa mitä ego tai minä on. Minä on suhteeseen palaamaton ja kuitenkin toistossa tyhjentää minut kaikesta johdonmukaisuudesta[101]. Minä on muuttunut, taide on muuttunut asukkaiden läheisyydessä. Rajapinta asukkaisiin on hyvin toisenlainen kuin työntekijöihin; fyysisen läheisyyden sävyt asukkaisiin ovat tummat.

Yhteisön epä/puhdas

Toimintaani Sanerva-kodissa voisi tarkastella etnografin näkökulmasta, jolloin tutkimusmatkailija saapuu hänelle tuntemattomaan maaperään ja tarkastelee yhteisöä ja sen tapoja ulkopuolisena, kuitenkin sisäpuolisena omille kulttuurisille käytännöilleen. Näin sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten toiminta – hoitotoimenpiteet, astelu käytävillä, konttorissa istuminen, puhetapa, tupakkatauot – näyttäytyvät sen yhteisön toimintana, jota voi ihmetellä ja tarkastella samoin kuin asukkaiden elämä hoitokodissa.

100 Maurice Blanchot, *Tunnustamaton yhteisö.* 2004, 32.

101 Emmanuel Levinas, *Otherwise than Being.* 2006 (1974), 82.

Taiteilijana hoivayhteisössä olen outo, muukalainen. Varsinkin, kun en vain pistäydy esiintymään, kumarra ja lähde pois, vaan saavun viikko, kuukausi ja vuosi toisensa jälkeen. Tunnen asukkaat, mutta en hoida heitä, he ovat aina toisia, ei-tiedettyjä. Antropologi Mary Douglas, joka kirjoittaa primitiivisistä kulttuureista, on tiivistänyt, että ne, jotka toimivat rakenteessa selkeiden ohjeiden mukaan, pitävät hallussaan tietoisesti hallittavia voimia. Sitä vastoin vähemmän selkeissä rooleissa olevilla ihmisillä oletetaan olevan tiedostamattomia, hallitsemattomia voimia ja he uhkaavat niitä, jotka toimivat selkeissä asemissa[102]. ”Taas tämä häirikkö tulee”, sanoitan ilmapiirin työntekijälle, joka nyökkää. Tuulahdus jotain muuta, ennakoimatonta ei ole aina tervetullut. Taitelijana tuon jotakin epäpuhdasta, joka ei kuulu yhteisöön, sen tapaan toimia.

Osallistumalla toimintaan, ohjaamalla toimintaa, tuon sinne ennen kuulumatonta, hallitsematonta, ”väärää”. Sivusta katsojan ja etnografin perinteinen tapa ei kuitenkaan kuvaa olemistani hoivakodissa, jossa toimin, koska teen taidetta ihmisten kanssa. Kuitenkin Douglasin merkityksenannot liasta primitiivisissä kulttuurissa sekä ruumiin ja yhteisön symbolisesta rinnastuksesta kertovat myös jotain taiteen asemasta hoitokulttuurissa.

Taide ja taideperustaiset menetelmät ovat aluksi kauhistus, ne eivät kuulu hoitokäytäntöihin ja työntekijät joutuvat kysymyksen eteen: mitä kuuluu ammatillisuuteen? Miten selviytyä työstä kun taide tuo lisätyötä? Lisä, ylimääräinen ovat usein ne määreet, joihin vedotaan. Tiesin sen etukäteen, joten olen yrittänyt tehdä itse paljon, jotta sellainen käsitys ei kasva hoitokodissa. Asetan penkit, kannan pöydät pois, kun esiinnyn, tuon tarvikkeet ja pesen maalaamisen jäljet pois. Ylimäärä näyttäytyy likana, joka sotkee arjen järjestyksen. Jokin kumma, outo saapuu arkeen, jota ei voi rajata, joka alkaa elää asukkaissa, seinillä, puheissa. Taide on lika, joka ei lähde pesemällä pois.

Liikeimprovisaatiotyöpajat eivät ole miellyttäneet kaikki työntekijöitä, jotka ovat niihin osallistuneet. Rentoutuksessa ei ole haluttu ”maata likaisilla patjoilla lattialla”[103], mutta sotkeeko asukkaan rinnalla makaaminen tutun hierarkian? Kaaos, hallinnan menettäminen näyttää olevan suurena pelkona. Taide, jota ei voi tietää, astelee arkeen ja sotkee kaikki kontrolloidut ja hyvin hallitut kuviot. Taiteen yksi mahdollisuus hoitokodissa on, että se paljastaa arjen toimintaa ja yhteisön luonnetta. Paljastuminen mahdollistaa muutoksen, jos niin halutaan. Paljastuminen voi olla myös kivuliasta ja epämiellyttävää. Taidetoiminnassa ” tullaan sotkemaan se hyvä arki joka just ollaan saatu rakennettua. Silloin taide koetaan uhkana, ei voimavarana[104]”, kiteyttää Anna-Liisa työntekijöiden tuntoja, ja silloin taide avaa yhä suuremman kuilun asukkaiden ja työntekijöiden väliin. Sotkussa kytee selkeys.

Toimintani tuo kaaoksen, toisinaan se tuo järjestyksen, josta seuraava esimerkki. Eräänä perjantai-iltana menin neljänteen kerrokseen lukemaan Samuel Beckettin runoja. Aavistelin, että hänen tapansa kirjoittaa saattaa kiinnostaa asukkaita. Niin tapahtui, kuten seuraavassa työpäiväkirjamerkinnässä ilmenee.

> *Perjantai-illan vierailu Sanerva-kodin neljänteen kerrokseen. Lähden Alppikadulta puoli viiden jälkeen, neuvottelun jälkeen, väsyneenä. Repussani on Beckettin teos ”Miten sanoa”, ja merkit kirjan sivussa, runot jotka olen valinnut. Riitta toivottaa tervetulleeksi, ja kun puhuin Maurille runoista, hän alkoi työntää häntä pyörätuolissa telkkatilaan, ja katsomaan josko muita olisi lähettyvillä. Olihan heitä! Raija vaikuttaa huolestuneelta, hän vastasi että niin hän onkin. Luen seisaaltani, television ääni on vaimennettu. Se tuntuu juhlavalta, lukea runoja, ja toiset kuuntelivat. Kari käveli lukuisia kertoja ohi, meni huoneeseensa ja käveli käytävän päästä päähän ja takaisin yhä uudelleen. – Kuuntelu on harrasta. Seuraavaksi menen keinutuoliin lukemaan, luen erityisesti Maurille ja Matille. Sitten Seija ilmaantuu, luen uudestaan runoja, uusiakin, hän toteaa ”joo”*

102 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2005 (1966), 166.

103 Anna-Liisa Arjaman sähköpostiviesti (15.8.2009), työntekijät antoivat hänelle ko. palautteen.

104 Anna-Liisa Arjama dokumenttielokuvassa *Miten olla* (2011).

Taiteen olemassaolo hoivakodissa näyttäytyy vaarana, joka sotkee arjen turvalliset kuviot ja uhkaa varsinkin työntekijöiden tapaa olla.

jokaisen ajatuksen jälkeen ja nyökkää. Seija tykästyy runoihin, jotka käsittelivät yksinäisyyttä ja rakkautta. Hän on juuri siinä, mahtava tunne. Seijan lempiruno alkaa:

> *sanotaan taas*
> *ellet sinä minua opeta minä en opi*
> *sanotaan taas viimeisillekin kerroille*
> *on viimeisensä*
> *viimeisille kerjäämisille*
> *viimeisille rakastamisille*
> *tietämisille ei tietämisille leikeille*
> *viimeisensä myös viimeisille sanomisille*
> *ellet sinä minua rakasta ei kukaan*
> *ellen minä sinua rakasta en ketään*
> *(...)*[105]

Välillä työntekijä saattaa kunkin kuuntelijan huoneeseensa, suihku ja pyjama, henkilökunta laittaa yöpuulle, mutta he palaavat, hipsivät pyjamassa takaisin yhteyteen. Katsomme mäkihyppyä runojen jälkeen, ja sitten on iltapalan aika. Kyselen myös Ateneumin vierailun tunnelmista, Seija toteaa, että "Haavoittunut enkeli" oli paras. Ja pusut kahvin kanssa! Vietän siellä kolme tuntia. Työntekijät iloitsevat käynnistäni, tällä kertaa minulle syntyi rauhoittajan rooli. He huomaavat, kuinka sulavasti iltatoimet sujuvat, kun asukkaat haluavat pian palata läheisyyteen kuulemaan, juttelemaan, olemaan. Pääskysparvi vierelläni. Pekka on poissaolevan tuntuinen, menen vielä kertomaan että olen lähdössä, hän on iltapalalla, kysyn haluaako hän sanoa minulle jotain. Hän sanoo: hyvää yötä sinulle.
[työpäiväkirja 20.2.2009]

105 Samuel Beckett, *Miten sanoa.* 2006, 67.

Tuona iltana pesu, ruumiin puhtaus ja runous kohtasivat rinta rinnan. Tavoiteltu puhtaus paljastuu kovaksi ja kuolleeksi, kirjoittaa Mary Douglas teoksessaan.[106] Kenties taidetoiminta likaisena, muodottomana, uudistavana elähdyttää olemisen, tuo elämän elinvoimaisena arkeen. Beckettin runojen arvaamaton logiikka iski asukkaiden tuntoihin. Ja kenties tilanne kutsui kuulemaan runoja, jaoimme yhdessä jotain. Runojen lika ei ollut uhka. Ei tänään.

Ihmettelin, miten taide toi rauhaa ja järjestystä, tuki arjen sujuvuutta, kun pyjamat sujahtivat päälle pikavauhtia ja kuuntelu oli harrasta. Aikaisemmissa tapahtumissa taide oli tuonut toisenlaista elävyyttä: naurua, liikettä, irvistystä, huutelua, halailua. Koskaan ei voi tietää mitä tulee tapahtumaan.

Puhtaus ja lika eivät ole käsitteellisesti vastakkaiset asiat, koska niiden yhteys, niiden kietoutuminen toisiinsa on olennaista. Toista ei ole ilman toista, puhtaus sisältää likaa, lika puhtautta. Taiteilijana koen olevani ylijäämää, lian kaltaista hoivakodissa, koska järisytän vierailuillani arjen rutiineja. Tulee näkyväksi jokin, jonka jäykkyyttä ei kenties haluta nähdä, joka on vieras hoivakodissa. Taiteelta puuttuu perusta hoitokodissa; työntekijät ovat kertoneet, kuinka vieras taide on heidän elämässään ja se on puuttunut heidän koulutuksestaan.[107]

Mary Douglas toteaa kuinka epäjärjestys symboloi sekä vaaraa että voimaa. Epäjärjestys tuhoaa valmiita kaavoja, mutta siinä piilee myös voima, koska epäjärjestys tarjoaa raaka-aineita kaavoille. Koska epäjärjestys sisältää rajoittamatonta, niin siinä ei ole tietty kaava vaan rajoittamattomat mahdollisuudet uusille kaavoille.[108] Taiteen olemassaolo hoivakodissa näyttäytyy vaarana, joka sotkee arjen turvalliset kuviot ja uhkaa varsinkin työntekijöiden tapaa olla. Näkemys

106 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2000 (1966), 239.
107 Työntekijöiden kehittämispäivä toukokuussa 2009.
108 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2000 (1966), 156.

voimasta avautuu myöhemmin, se avautuu hitaasti, koska ensimmäinen reaktio, voimakas vastustus vei voimat. Uhka pelottaa, vieras elementti arjessa kauhistuttaa joitakin, joitakin se ihastuttaa. Näin taide jakaa hoivakodin yksimielistä mielipidettä. Se halkoo aukkoja, hengitysreikiä umpinaiseen käytökseen. Se on uhka. Se on voima. Muutos on mahdollinen.

Olen todennut työntekijöiden vastuksen taidetta kohtaan hoitokodin arjessa. Ei kuitenkaan ole nimetöntä työntekijää, vaan jokainen heistä muodostaa mielipiteensä itse, ja vähitellen taidetoiminta on otettu vastaan, esimerkiksi liikeimprovisaatiota on toivottu.

Varsinkin hankkeen alussa merkit taidetoiminnasta katosivat seiniltä pikavauhtia: asukkaiden maalaukset, yhteisteokset siivottiin pois nopeasti. Valokuvat ovat säilyneet pitempään: olen ottanut valokuvia asukkaista ja työntekijöistä liikeimprovisaatiossa, maalaamassa ja retkillä, ja asukkaat voivat tunnistaa niissä itsensä.

Miksi yhteys asukkaisiin on oitis selvempää, avoimempaa kuin työntekijöihin? He ovat valmiit liikkumaan, maalaamaan, hassuttelemaan, ihmettelemään. Ja jos eivät, toteavat sen selvästi, ja esimerkiksi katselevat mieluummin kuin toimivat. Douglas kuvailee primitiivisien yhteisöjen suhteesta likaan. Ihminen, joka on ollut lian kanssa tekemisissä, merkitsee sitä, että hän on ollut vaaran kanssa tekemisissä, on ollut voiman lähteillä[109]. Sanerva-kodin asukkaista useammat tuntevat voiman, vaaran, lian. Se on voima heissä. Eletty elämä kertoo myös voimasta: osa heistä on tullut Sanerva-kotiin kadulta, osa sairaalasta, joku vankilasta, toinen kodistaan. Voiman jälki on painautunut heihin. Voiman selkeys on heissä.

Taiteen olemassaolo on arvaamaton, ja siten vaarallista. Järjestys murtuu. Muistihäiriöisten oleminen arjessa, jossa tutut asiat himmenevät, sanojen merkitys haalistuu, liittyy taiteessa olemiseen. Outous, kummallisuus on läsnä, ja he osallistuvat rohkeasti toimintaan. Asukkaan urilla kulku, tietty tunnelma vaihtuu toiminnassa. Tämä on tapahtunut usein liikeimprovisaatiossa, jossa esimerkiksi ”nyt harmittaa kovasti” olotila on vaihtunut, liikkuminen yhdessä pyyhkäisee piintyneen kiinnittymisen pois.

109 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2000 (1966), 160.

Asukkaat on leimattu monin termein, heillä on useita diagnooseja aivovaurioista käyttäytymishäiriöihin. Etäisyys toisiin ihmisiin, ilman virallista diagnoosia oleviin, on suuri. Douglas toteaa tämänkaltaisen ilmiön, jossa marginaalinen asema johtaa samankaltaisiin reaktioihin kaikkialla maailmassa, esimerkiksi mielisairaitten tai vankien on hankala päästä takaisin yhteisön jäseniksi.[110] Sanerva-kodissa paluusta ”normaaliin arkeen” voi vain haaveilla, koska lähes kaikille paikka on viimeinen elämässä.

Saastuttaako taide hoivakodin tunnelman ja ihmiset? Mary Douglas jakaa sosiaalisen saastuttavuuden neljään lajiin. Ensimmäinen on ulkoisten rajojen koettelemisesta syntyvä uhka, toinen liittyy järjestelmän sisäisten rajojen rikkomisen ja ylittämisen uhkaan, kolmas vaara majailee reuna-alueilla. Neljäs laji on sisäisen ristiriidan muodostama uhka, jossa jokin periaate kumoaa toisen niin, että järjestelmä näyttää sotivan itseään vastaan[111]. Tätä luokitusta voi tarkastella monin tavoin, käytän sitä avaamaan hoivakodissa taiteen ja sosiaali-terveysalan kohtaamista, niiden törmäystä, jota voi kuvailla saasteen ja lian termein. Taide, joka ei perinteisesti kuulu hoito- ja hoivakulttuuriin, puskee arjen tapoja ja opittuja käytäntöjä vastaan. Toista uhkaa voi tarkastella esimerkiksi ammatillisena uhkana, jossa taide tunkeutuu tietyn hoidollisen kulttuurin piiriin. Reuna-alueuhka voi avautua toisin olemisena, yllätyksellisenä tapahtumisena, jossa käyttäytymissäännöt kumoutuvat. Esimerkiksi ruumiillisuus, paljaat jalat, äänteleminen liikkeessä, ruumiin kaasut tai seksuaalisuudesta puhuminen ilman kieltoa avaavat villin tilanteen. Neljättä vaaraa luen ristiriitana, jossa organisaation huipulta tulee uusia käytäntöjä, ja vanhat käytännöt takertuvat uhkaa vastaan, ja ne sotivat toisiaan vastaan. Työntekijät puhuvat ristiriidasta johdon määräysten ja käytännön työn välillä. Taidetoiminta on sitoutunut toimintaan ihmisten parissa, se alkaa yhteydestä toiseen, mutta taiteen käytännöt poikkeavat hoidon käytännöistä, taide poikkeaa myös organisaation muista käytännöistä.

110 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2000 (1966), 160–161.

111 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara*. 2000 (1966), 192.

Sanerva-kodissa pidetään huolta: lääkkeet, ruoka, puhtaus. Kerran Anna-Liisa totesi ilahtuneena, että asukkaan omainen soitti, ja hän oli niin iloinen ja ylpeä todetessaan, ettei ehdi nyt puhua, koska on lähdössä Ateneumiin asukkaiden kanssa. Omaiset ovat kiinnostuneita siitä mitä on tehty, ei siitä kuinka monta kertaa asukkaat pestään, totesi hän minulle[112].

”Jokaisessa kulttuurissa on omat käsityksensä liasta ja saastumisesta sekä näille vastakkaisena käsitys kokonaisrakenteesta, jota ei sovi rikkoa.” [113] Douglas viittaa primitiivisiin kulttuureihin, minä viittaan hoitokulttuuriin. Toive taiteen muutosvoimasta itää; taiteen lika sisältää myös voiman. Asukkaan näkeminen arvokkaana ihmisenä valuvasta kuolasta, haisevista vaipoista huolimatta on haaste arjessa. Valinta on kuitenkin kunkin työntekijän, käskytys ei toimi siinä.

Näkyväksi tuleminen

Tarkastelen tässä kappaleessa taidetoiminnan näkyvyyttä erityisesti suhteessa asukkaisiin ja työntekijöihin. Hoidon ja taiteen rajat tulevat näkyviksi, kun ne toimivat rinnakkain. Avaan myös lyhytelokuvan *Miten olla* kuvausta ja sen tekemisen eri vaiheita.

Tapahtumat ovat suurelta osin piiloutuneet ulkopuolisilta katseilta, kun olen esimerkiksi esiintynyt asukkaille tai tanssittanut heitä. Muodostan merkityksiä tapahtumista, avaan tapahtumia, mutta se mitä yhteys voi merkitä kohtaamisissa, tulee vain osin esiin kirjoituksessa, ja siinä on minun tulkintani, johon ymmärrys on kietoutunut. Kuitenkin tulkinta, jota teen kirjoittamalla, merkitsee jo vaikuttavuutta.

Työntekijöiden toiminta arjessa asukkaiden parissa painuu näkymättömyyteen. Anna-Liisa kuvaa työntekijän haastetta.

> *On vaan se hetki... jos ei hoksaa tätä hommaa, niin ei jaksa tehä tätä työtä koska tuntuu että se valuu kun vesi hanhen selästä koska ne asukkaat ei muista eikä ne kiitä eikä ne osoita semmosia kiitollisuuden merkkejä mitä me ollaan totuttu tulkitsemaan, se kiitos tulee jostain ihan muualta, se on vaikka rauhallinen yöuni tai hymy... joku hetki*[114].

Kiitoksella tehty työ tulee näkyviin hetkeksi, kiitos palkitsee työntekijän ainakin hetkeksi. Kun kiitos puuttuu, muuttuu työn laatu. Tarkoittaako kiitos toisen haltuun ottamista, tekemistä haluamakseen? Anna-Liisa jatkaa

> *Sitä kiitollisuutta meijän hoitajat joskus kun ollaan väsyneitä haluais että asukkaat ees kiittäis, sitäkin vihaista ukkoo joka päivä jaksetaan pestä ja puunata ja syöttää ja sit sieltä tulee vaan nyrkkiä päivästä toiseen, ei nyt ei kyllä jaksa...*[115]

Kun kiitokset puuttuvat, niin toisen kohtaaminen kunnioittaen on haaste jokapäiväisessä hoidossa. Työntekijöiden arjen toiminta luo perustan vierailuilleni, se on kaiken edellytys. Taidetoiminta on olemassaolollaan kysynyt hoidon ja taiteen suhdetta, tuonut näkyväksi asenteet ja ajatukset. Seuraavassa Anna-Liisa pohtii taidetoiminnan suhdetta hoitoon.

> *Jokainen asukas hoidetaan kauniisti. Kaikki tällaiset määritellyt tarpeet tulee tyydytetyksi mut sit se kaikki muu mitä me ei osata määritellä se on sitä mihin voitaisiin taiteen avulla vaikuttaa*[116].

Taiteen vaikutusta ”ei voi monistaa”, kuten Anna-Liisa on todennut, koska jokainen kokee tavallaan. Vaikutus liittyy aina tilanteeseen, osallistujiin, kulloiseenkin hetkeen. Ihminen tulee näkyväksi ei-tiedettynä, ja se sallitaan. Se on suuri muutos hoitoyhteisöissä, koska arjen tapa ja tahti helposti suistavat toisen jo-tietämiseen.

Toisin näkeminen voi muuttaa työn tekemisen ja

112 Työpäiväkirja 13.2.2009.

113 Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara.* 2000 (1966), 236.

114 Anna-Liisa Arjaman haastattelu 15.5.2009.

115 Anna-Liisa Arjaman haastattelu 15.5.2009.

116 Anna-Liisa Arjaman haastattelu 15.5.2009.

kohtaamisen tavan hoitokodissa.

> *Vaikka se työ on haastavaa ja henkisesti kuluttavaa, niin siihen tulisi joku muu näkökulma nähdä se, en sano että rooleja pitäisi unohtaa tai että pitäisi heittäytyä jotenkin täysin, se voisi olla liian rankkaa, mut ainakin niin että jokainen sais vähän uusia tapoja kohdata ne asukkaat ja sit samalla se lisäis omia voimavaroja. Näkee mitä voi tehdä tai ei voi tehdä... Välillä on semmosta mielialaa, että ei voi tehdä, varotaan liikaa, mäkin varoin hirveesti silloin kun sä eka kertaa esiinnyit, noin ei voi tehdä, lopeta, no voihan noin tehdä se vaan on sitä omaa*[117].

Anna-Liisa paljastaa puheessaan omia ennakkoluulojaan hankkeen alussa, mutta hän oli jo avoin vieraalle. Toiseuden kokemus on mahdollinen kun se lähtee itsestä, toteaa Emmanuel Levinas.[118] Kuitenkaan toiseuden kohtaamista toisessa tai itsessä ei voi pakottaa. Taidetoiminta voi tuoda toiseuden vierelle, mutta sen voimaa ei voi annostella.

Taiteellisen toiminnan näkyvyys

Tanssi ja tanssiminen piirtyvät hoitokodissa tilaan välissämme, meihin. Se näkyy silmälle hetken ja asettuu sitten paikkaan josta vaikea nostaa sanoja kuvaamaan tapahtumaa toisille. Olen kuitenkin vuosien varrella dokumentoinut valokuvaamalla taidetoimintaa retkineen ja ripustanut hoitokodin seinille niistä valokuvia. Kuvista on virinnyt ihmettely ja keskustelu, yksi esimerkki on seuraavassa.

> *Näytin valokuvia asukkaille, jotka olivat osallistuneet taidetoimintaan, juttelen kunkin kanssa kahdestaan. Kysyin Sirkalta leikkaanko hänet pois kuvista, koska hän oli kahdessa kuvassa retkellämme Kivinokassa. Hän on aina sanonut, että häntä ei saa kuvata. Hän olikin todella iloinen kun hän oli "joutunut" kameran linssiin. Olinko ollut liian kuuliainen, kun olin aina totellut häntä. Kenties asia olikin päinvastoin? No, minä opin. Kuuntelin liikaa sanoja, en hänen olemustaan. Hän näki itsensä ja oli tyytyväinen. – Mauri sanoi että ei hän muista tapahtumia, vaikka hän oli lukuisissa kuvissa. Ilkka, uusi asukas vierellä sanoi että kuvat todistavat, ne ovat lahjomattomat. Mattikaan ei muistanut tänään mitään, ainakin totesi niin. Kuvien todellisuus on niin kaukana tästä hetkestä. Aukot suurenevat, lineaarisuus on nielaistu.*
> [työpäiväkirja 10.8.2009]

Yksi toimintamuoto oli valokuvaus: Hanna Koikkalainen valokuvasi asukkaita, työntekijöistä vain yksi mies halusi valokuvan itsestään. Keskustelu ja kolmen naisen ahtautuminen asukkaan huoneeseen toi ihmetystä, hilpeyttä. Koputin ovelle, kyselin kuulumiset ja varmistin että kuvaus sopii asukkaalle. Muutama kieltäytyi kuvaamisesta, moni kyseli hintaa. Hannan kuvaamista dokumentoi Ritva Creutz ja minä kuvasin kuvauksen kuvausta.

Valokuvat ripustettiin näyttelyksi hoivakotiin ja pian riviin muodostui aukko: asukas kuoli ja kuva annettiin omaisille, kuitenkin hän oli voimallisesti läsnä poissaolevana; muistutus kuolevaisuudesta. Myöhemmin ripustin näyttelyn kuvista Diakonis-

117 Anna-Liisa Arjaman haastattelu 15.5.2009.

118 Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity.* 2005 (1969), 40.

salaitoksen hallinnon käytävälle: asukkaiden kasvot tervehtivät työntekijöitä ja vierailijoita. Että ihmiset eivät unohtuisi, että työn ydin olisi esillä.

Liikeimprovisaatiossa ihminen tulee näkyväksi itselleen ja toisille. Seuraavassa ote työpäiväkirjasta, kyse on ensimmäisestä liikeimprovisaatiotunnista.

> *Tanssimisessa oli ihmettelyn aiheita: Pekka liikkui koko ajan ja Pia (työntekijä) antoi hänen kosketella takalistoaankin, sanoi sitten: nyt riittää. Pekka tanssi pitkään minun varjonani, tunsin kuinka kädet seurasivat ilmassa kaariani. Selällään lattialla hän liikutteli yhtä aikaa jalkoja ja käsiä, koordinaatio oli hienoa. Hän väsyi , varmasti nukkuu hyvin. Kari käveli salissa ympyrää, alussa hän törmäsi peiliin eikä päässyt sen ohi tai läpi, ei tunnistanut itseään vaan pyrki seinän läpi. Anna-Liisa talutti hänet pois siitä. Samoin Seija kävi tervehtimässä itseään peilistä. Rajamme tulevat näkyviksi. Jokaisen toiseus kirkastuu tilanteessa. – Paljon liikettä, hengittelyä, pareittain hieromista, tilassa kulkua, varjoa, rentoutusta ja lopuksi siipien herättely eli lapaluiden etsiminen. Työntekijät olivat tehneet sitä keskenään aikaisemmin, heidän oli helppo liittyä siihen. Sirkka, joka oli istunut ja seuraillut sivusta, kosketti toisen asukkaan lapaluut – työntekijöiden mukaan hän ei ollut koskaan aikaisemmin koskenut toista asukasta.*
> [työpäiväkirja 6.2.2009]

Työntekijä, joka osallistui ensimmäiseen asukkaiden ja työntekijöiden yhteiseen liikeimprovisaatiotuntiin, oli muutama vuosi aikaisemmin osallistunut kevään kestävään työntekijöiden liikeimprovisaatiojaksoon, hän työskenteli silloin toisessa yksikössä. Hän ei hätkähtänyt asukkaan koskettelua ja tiesi rajat, joita ei voitu ylittää.

Liikeimprovisaatiossa jokin on tullut aistittavaksi: itse, toinen, oma asenne, taiteen vieraus hoitokodissa. Seuraavassa on kuvaus yhdestä liikeimprovisaatio-työpajasta Liikuntamyllyssä ja saatosta takaisin hoitokotiin.

Aulis nauraa puheelleni, toteaa ja kyselee, liikkuu alussa oikein mallikkaasti, nauraa ja toimii. Loppupuolella iskee kipu selkään ja jalkaan, menee istumaan. Kysyin kivusta myöhemmin kenkiä laittaessamme, hän totesi että joka yö on noustava kävelemään kun kipu yltyy, on tottunut. Tuulikki tanssii omiaan, laulaa alussa maan korvessa kulkevi, ilmeilee kasvoillaan, hän kehittelee lisää, nauraa ja ilakoi. Sirkka saapui pitkästä aikaa, hän katselee, mutta katselee mieluusti. Kaikki-on-huonosti-Sirkka haluaa edelleen kotiin, muistan hänet Korkeasaaren reissulla kesällä 2008, silloin hän oli juuri saapunut, kaipuu kotiin elää. Seija myös mukana pitkästä aikaa, tauti kuljettanut hänet jo aika kauas, tuonne toisaalle. On mukana hetkittäin, sitten menee Sirkan seuraksi istumaan. Folke ilahtuu nauruni soinnista, siitä hän taas sanoo, että se on hänelle tunnusmerkkini. Minä taidan nauraa nykyisin eniten sanervalaisten kanssa, aika merkillistä. Se lienee elämän haavakohta, viilto. Olla jossain syrjässä ja syvyydessä, jossa tuntematon on liki. Folken tukka on erikoisesti leikattu, sivusta aivan sänki. Ajattelin olikohan hänelle tullut jokin sairaus, mutta myöhemmin kuulin että hän oli parturoinut itse itsensä – ajellut partakoneella tukkaansa. Hän näytti entistä nuorekkaammalta. Folke osallistuu koko ajan, jossain vaiheessa toteaa, että hänellä on paljon naisia tanssiseurana. Muut miehet ovat menneet levähtämään ja piirissä tanssiessamme hänellä on viisi naista mukana. Ei hassumpaa! Mauri irrottautuu rollaattorista ja kyykistelee, kurottautuu, tasapainoilee. Mallikkaasti hän etsi parinsa, Annen lapaluut, ja voimalliset sormet porautuvat lihaan. Jossain vaiheessa menee istumaan, häntä "ei huvita" tulla enää tanssimaan. Ulla ja Tuija liikkuvat improvisaatiossa rauhallisesti, levollisesti. Ottavat asukkaat kauniisti huomioon ja liikkuvat itse. Kesäharjoittelija Anne oli alussa todella ihmeissään toiminnasta. Hänen piti jäädä

Asukkaiden läheisyys ja heidän tapansa kommunikoida on aseistariisuvaa, se on käsittämätöntä minulle edelleen.

miettimään liikettään – oma nimi ja siihen liittyvä liike jota muut toistavat. Hän teki sen viimeisenä, selitti liikettään samalla kuin teki. Asukkaat tekivät jo tottuneesti jonkin liikkeen, Mauri laajensi liikerataansa kun sitä toistettiin. Tässä todellistui liikkumisen outous ja tuttuus. Lopussa Anne oli "iloisesti yllättynyt", luuli että on "jotain jumppaa, mutta tässähän ei suoriteta, oikein mukavaa. Saanko tulla toisenkin kerran?" Tuija pääsi lähtemään suoraan kotiin kun lupasin tulla saattamaan asukkaat, minua kiinnosti olivatko istuttamamme krookukset ja tulppaanit jo nousseet. Kävellessä on hyvä vaihtaa kuulumisia, ihmetellään kauppakeskuksen nousua ja talojen rakentamista ympäristöön ja toivoimme että säästävät männyt ympärillä. Kahviaika! Harry vilkuttaa, nousee halaamaan. Miten hän onkaan kuihtuneen oloinen! Muutaman viikon ero ja näky on muuttunut melkoisesti. Markku vilkuttelee, menen hänen viereensä istumaan, juttelen myös Auliksen ja Esan kanssa. – Mitä ihmisestä jää? Ja mitä ihmettä kuvittelen saavani aikaan taidetoiminnalla? Tai kenties ihmisyys avautuu katseessa, hipaisussa kämmenelle, hymyssä, vieressä istumisessa.
[työpäiväkirja 5.5.2010]

Ihminen tulee näkyväksi suhteessa toiseen ihmiseen. Liikeimprovisaatiotunnit läheisessä Liikuntamyllyssä ovat paljastaneet toisten liikkujien tapaa olla. Ritualistisen tossujen laittamisen jälkeen hissuttelimme poikki liikuntakeskuksen liikuntasaliin ja ihmettelimme ympärillä olevia juoksijoita, pelaajia ja erityisesti kuntolaitteissa hikoilevia ihmisiä. Asukkaiden rinnalla kulkiessa kuntolaitteissa rehkivät ihmiset näyttivät hyvin kummallisilta. Ja epäilemättä, katseet kohdistuivat myös meihin, kun hissuttelimme saliin. Elämismaailmojen erilaisuus revähtää auki.

***Miten olla* -lyhytelokuva**

Asukkaat ovat tulleet näkyviksi ohjaamassani lyhytelokuvassa *Miten olla* (2011). Se sisältää dokumenttiosuuksia Sanerva-kodista, soolotanssit eri paikoissa ja Anna-Liisan haastattelun. Sanerva-kodissa keskustelen asukkaiden kanssa yhteisissä tiloissa ja muutaman asukkaan huoneessa, luen runoja, kiusoittelen, kuuntelen. Kuulen heitä, etsin yhteyttä heihin. Kuvaukset tehtiin kahtena päivänä toukokuussa vuonna 2009. Alussa ajattelin, että kuvaamme vain asukkaita, mutta kuvaaja Raimo Uunila ehdotti, että hän kuvaa kohtaamistani asukkaiden kanssa. Elokuvan teossa kuvauspäivät näyttivät olevan asukkaille mieluisat, he ihmettelivät kameroita ja nauroivat maassa ryömimiselleni. Olimme yhdessä monta tuntia.

Tanssiosuuksissa lihallistan asukkaiden äänitettyä puhetta ja vuosien kohtaamisiamme. Valitsin paikat tanssisooloihin asukkaiden tunto ihossani. Rapistunut paviljonki, saari, varastoalue ja vanhan rapatun talon edusta muodostuivat paikoiksi, joissa koettelin liikettä, tanssin asukasta minussa. Kun tanssin, elin myös tilan tunnelmaa ja asukkaan puhetta, joka oli nauhoitettu aikaisemmin.

Anna-Liisan haastattelu on osa elokuvaa, hän sanallistaa taidetoiminnan tuomia muutoksia lähiesimiehen näkökulmasta, hän on mukana jokapäiväisessä arjessa. Hänen käyttämänsä sanat avaavat toisella tavalla tapahtunutta kuin käyttämäni sanat taiteilijana. Puheellaan hän luo kehyksen taidetoiminnalle hoivakodin näkökulmasta ja kertoo esimerkkejä

taiteen vaikutuksista yhteisössä.

Kuvaukset muodostuivat leikkisiksi ja asukkaat saivat kuvata sekä minua että kuvaajaa, siinä murtui jokin raja: kuvattava sai kuvata, siirtyminen kameran edestä kameran taakse kuului leikkiin, tapaamme olla. Liittyminen kuvaukseen muutti tilanteen: ihminen ei ollut vain kohteena, jokainen halukas sai kokeilla kuvaamisen valtaa. Asukkaat näyttivät pitävän sekä kuvaamisesta että kuvattavana olemisesta. Asukkaat, joilta lupa kuvaamiseen puuttui, osallistuivat toimintaan, mutta heidät rajattiin editoitaessa pois. Näin kokemuksessa elävät myös ne otokset, jotka eivät ole elokuvassa, käsikynkkää kävelyt käytävällä, pöydän äärellä istumiset, huokailut tupakkahuoneessa.

Elokuva teki näkyväksi jotain, jota en aavistanut. Hannah Arendt on todennut, että kun yksityisiä, intiimejä asioita tuodaan julkiselle alueelle, ne saavat todellisuuden jota ne eivät ole aiemmin, kokemusten voimakkuutta lukuun ottamatta, saavuttaneet. Muiden ihmisten läsnäolo vakuuttaa meidät itsemme ja maailman todellisuudesta[119]. Dokumenttiosuuksissa kamera kiertää asukkaiden huoneissa, näyttää käytävät, television pauhinan, ruokailun, keskustelun ja olemisen asukkaiden kanssa. Se paljastaa katsojalle muutaman päivän hetkiä, joita Anna-Liisa Arjama luonnehtii seuraavasti:

> *En tiedä miltä leffa näyttää sellaisen silmissä, joka ei tunne taustoja, mutta minuun se kolahtaa täysillä. Aivan kuin olisit tullut kuvaamaan asukkaita jonain erityisenä päivänä, jolloin juuri tapahtuu jotain ainutlaatuista. Mutta siitähän ei ole kyse. Päivät, jolloin Sanervassa kuvattiin olivat aivan tavallisia eivätkä asukkaat suinkaan olleet "parhaimmillaan", niin kuin ihmiset harvoin ovat. Sä elät hetkessä, asukkaat samoin, mua haastateltiin ilman valmistautumista ja sanoisin samat asiat uudelleen.*[120]

Anna-Liisa näki asukkaiden muutoksen taiteellisessa toiminnassa ja hän koki työntekijöiden vastustuksen kanssani. Että edes yksi työntekijä tietää, on tärkeää, vaikka olen sinut sen kanssa että toimintani tapahtuu piilossa, lukittujen ovien takana.

Asukkaiden läheisyys ja heidän tapansa kommunikoida on aseistariisuvaa, se on käsittämätöntä minulle edelleen. Kamera tallensi, pieni kamera minun käsissäni ja asukkaiden kämmenillä tallensi jotain heidän päivistään, minun päivistäni heidän kanssaan. Ja tanssikohtaukset eri maisemissa tallensivat jotain heistä minussa, lihallistin heidän äänitettyä puhettaan, heidän tapaansa olla: liha puhui lihalle liikkuessani. Samoin valitut tanssisoolojen paikat kertovat jotain yhteydestäni asukkaisiin. Paikkojen valinta tapahtui intuitiivisesti. Tanssikohtaukset syntyivät valpastumalla asukkaalle, hänen liikelaadulleen, puheen tavalle ja nauhoitetulle puheelle. Ne kaikki vaikuttivat liikkeisiini, ne vaikuttivat hengittämisen rytmiin. Sitä vastoin kohtaukset hoitokodissa syntyivät juuri siinä hetkessä, tosin yhteinen taival oli perustana, perustaton perusta.

Avautuiko jotain ensi-illassa, kun kutsuvieraat näkivät jaettua todellisuuttamme? Kohtaukset hoitokodissa olivat intiimit: istua lattialla vuoteen vierelle tai istua vieressä, kosketella tatuointeja käsivarressa, kuvata syömistä. Ja miten intiimi ja julkinen jakaantuu hoitokodissa, jossa asukas on koko ajan työtekijöiden ja muiden asukkaiden parissa. Oma huone on, mutta lukosta huolimatta työntekijät voivat tulla huoneeseen milloin tahansa. Todellisuus jota asukkaat elävät avautui hieman, ja samalla todellisuuteni heidän kanssaan tuli näkyväksi. Tulimme nähdyiksi.

Sari Nyberg, joka oli yksikön johtajana hankkeen alussa ja keskivaiheille, tuki toimillaan taidetoiminnan paikkaa Sanerva-kodissa. Seuraavassa hänen kommenttinsa, kun hän näki elokuvan[121]:

> *Vuorovaikutuksella ja olemisella on oikeasti merkitystä. Näin muutoksia, mitä asukkaissa on tapahtunut positiiviseen suuntaan. Erityisesti Raijan puhe herätti – vaikkei sanat löytyneet, niin ei hän siitä hermostunut. Oli iloinen kun*

119 Hannah Arendt, *Vita Activa*. 2002, 56.

120 Arjaman lähettämä sähköposti 16.3.2011, kun hän oli nähnyt elokuvan (kahteen kertaan).

121 Sari Nybergin lähettämä sähköpostiviesti 24.3.2011.

sai jollekin puhua, ilman kiirettä, häiriötä. Olla läsnä on taitolaji. Kun kuuntelin Veikon tarinaa, tajusin, kuinka vähän sitä ehditään miettimään ketä meidän asukkaat ovat, mitkä ovat heidän tarinansa, mitä voimavaroja löytyy kun annetaan muutakin kuin hoivaa ja hoitoa. Oikea aito kiinnostus ihmisiä kohtaan on tärkeää... jokaisella on oma tarinansa, joka on tärkeä. Rauhallisuus paistoi asukkaista ulospäin kun sinä ihanasti olit läsnä, kiemurtelit lattialla – oli joku jota seurata ja joku joka antoi aikaa. Minusta oli ihanaa kun asukkaat kuvasivat teitä – osallistumista. Paljon muitakin ajatuksia heräsi – ehkä tärkein mitä mietin oli se, että tällainen pysäyttää myös hoitotyöntekijän, tulee aistit herkäksi ja miettii olemista asukkaiden kanssa eri tavalla. Haasteena on se, että uskaltaa heittäytyä, ei mieti mitä vahinkoa voi tulla tai esteitä, miksi ei voisi tehdä toisin... kuten Anna-Liisa totesi. Tuskin haittaa vaan päinvastoin, nähdään asukkaat toisella tavalla ja löydetään sen kautta myös uusia keinoja kuntouttavaan hoitotyöhön.

Aika on yksi asia joka korostuu Nybergin palautteessa, ajan antaminen asukkaille. Arjessa työntekijät eivät asetu ihmettelemään, hoitotoimenpiteet, ruuan jakelu ja toimistotyöt nielevät ajan. Aika ei avaudu yhdessä toimimiseen asukkaiden kanssa. Se, mitä asukkailla on, on aika. Ajan varjona on kuoleman läheisyys, joka henkii hoitokodissa. Alussa suunnittelin etukäteen mitä teen, vähitellen avautuminen yhteyteen tapahtui: kuuleminen, asettautuminen tilanteeseen muodosti tapahtumisen ennalta valmisteltujen tapahtumien rinnalla. Antaa aikaa. Kuulla. Jaetussa ajassa, erillisessä ajassa jokin voi liikahtaa.

Mutta kuuluvatko taide ja taideperustaiset menetelmät kuntouttavaan hoitotyöhön? Jos taiteen ottaa lähtökohdaksi kuntoutukseen, on kyse jostain muusta kun taiteesta. Sana kuntoutus viittaa, että pyritään ensisijaisesti edistämään ihmisen vointia paremmaksi. Asukas otetaan haltuun kuntoutuksessa. Luiskahdetaan helposti valmiisiin malleihin, ”hyviin käytäntöihin”, ja silloin voi unohtua dialogisuus, toisen kuuleminen hetkessä, kussakin ainutlaatuisessa tilanteessa. Taiteessa elää ennakoimattomuus, nyt-hetki. Vaikka taidetoiminnassa voi ilmetä kuntoutuksen kaltaista, taidetoiminta ei ole tähdännyt siihen, vaan kaikki mahdollisuudet ovat avoinna joka hetki: jotain voi tapahtua tai mitään kummallista ei tapahdu.

Kohtaamisen työstö tanssiksi elokuvaan

Miten olla -lyhytelokuvan tanssisoolojen työstäminen tapahtui vähitellen. Huomasin, että kukin asukas oli pesiytynyt tiettyyn kohtaan ruumiissani. Yhden olemus puhutti selkärangan alaosaa, toisen ranteita ja polvia, kolmas solisluun ja rintalastan seutua. Jokin kyti niissä kohdissa ja liike sai sytykettä niistä. Asukkaiden kohtaaminen on läpäissyt lihakset, he ovat etsiytyneet luiseen rakenteeseen. Luut ovat selkeät, ne muodostavat linjan, mutta samalla niiden hauraus avautui. Liike kysyy alati paikkaansa.

Kuuntelin asukkaan nauhoitettua puhetta. Kunkin asukkaan puhe on hyvin omanlaisensa, äänensävyt, takeltelu, jatkuva puheen tulva. Seuraavaksi aloin miettiä millaista liikettä puhe kutsuu ja millaisessa maisemassa tanssi tapahtuu. Valitut paikat ovat luonnon ja kulttuurin välimaastossa: rautaportti metsäisellä tiellä, ruohottunut talonedusta, paviljonki puistossa, saari jossa pieni valomerkkirakennus, lautarakennelma metsänlaidalla, matonpesupaikka pellolla, työmaa-alue jossa horsmat kukkivat ja ruosteiset kauhakuormurien kauhat makaavat. – Henkilö etsiytyi tulkinnassani tiettyyn paikkaan, johon yhdistyi se millaisena olen oppinut asukkaan tuntemaan ja hänen äänitetty puheensa, joka tapahtui tiettynä päivänä. Elokuvan prologi tapahtuu rautaportilla, se löytyi harhailemalla, viimeisenä kuvauspäivänä etsimme jotain ja tiesin kun löysin sen: asfalttitien varrella hiekkatie, jonka edessä ruostunut portti.

Ruosteinen metalli on lähes jokaisessa tanssikohtauksessa, ja äänisuunnittelija voimistaa tätä säiettä: taustalla kuuluu silloin tällöin metallinen ääni, tuskin havaittava, mutta silti kuultavissa oleva. Työkalut, metallirauta kalliossa, metalliportti – viittaavatko ruosteiset esineet ruosteeseen meissä, kuinka eletty

elämä on jättänyt jälkensä meihin, peruuttamattomasti. Tai ehdottaako ruoste asukkaiden asemaa yhteiskunnassa, sivussa ja piilossa katseilta? En suunnitellut ruosteista metallia kohtauksiin, mutta editoitaessa ruosteisuus paljastui yhdistäväksi tekijäksi.

Kuten mainitsin, valitsin tanssien paikat kuuntelemalla asukasta minusta. Esimerkiksi, kun näin rapistuneen, hylätyn talon, niin se kutsui luokseen tanssimaan Markun puhetta. Seuraava kuvaus koostuu työpäiväkirjamerkinnöistä: paikan valitseminen, tanssiminen valitussa paikassa ja ratkaisut editointistudiossa.

Rapattu, rapistunut talo. Rikkinäinen ikkuna, porrasaskelmat puuoven edessä, korkea heinikko. Talo muistuttaa entistä Tšekkoslovakiaa, se on muistomerkki menneestä ajasta jossakin toisaalla. Kuljen sen ohi, tunnen lihassani Markun. Kun nauhoitimme hänen puhettaan hänen huoneessaan, oli hän huonossa kunnossa, makasi vuodepotilaana. Yksinäisyys ympäröi hänet, yksinäisyys joka tuntui ulkopuolisuudelta, tyhjyydeltä, joka liukui ja liikkui omassa maisemassaan. Kellon tikitys taustalla voimisti aikaa joka ei ole tässä, vaan toisaalla. Ruusupuska heinikossa. Rahiseva ääni: muistan kun hänen kämmenensä hinkkaavat peitettä.

Kämmeneni puristavat ruosteista tikaspuuta, roikun siinä pituudeltani, heijaus tapahtuu. Kuljen hitaasti portailla, haron kämmenillä näkymätöntä, rytmi muuttuu silmänräpäykseksi: jalkaterä napauttaa toista vasten, hypähdys toiseen asentoon. Istun heinikossa ja kämmenet sivelevät käsivarsiani, huitaisen heinän kasvoiltani. Olla jossain ja ei olla missään. Tyhjyys yksinäisyytenä.

Editointistudiossa yhdistämme äänen ja liikkeen. ”Eihän tässä muuta kaipaa kuin vähän seuraa”, puhelee Markku. Kurotus toisen yksinäisyyteen kulkee lihassa; risteyskohdassa jokin alkaa ilmetä, kuva paljastaa jotain, joka on ollut piilossa. Markun puhe ja lukuisat kohtaamiset pakkautuvat minussa, tanssi ei ole helpotus, mutta se muuntaa koetun toiseen muotoon. Kohtauksen viimeinen

kuva tyhjenee tanssijasta, on vain rapistunut seinä ja kuivunut ruohikko.

Yksi tanssimisen paikoista on Äggskär, kallioinen saari Porvoon edustalla, se oli kaukaisin kuvauspaikka asumuksista. Eeron puhe on lähes tunnistamatonta, se edustaa minulle eniten luontoa tuntemattomana, joten valinta oli selvä. Hän puhuu nauhalla myös laivoista, ja laiva kulkee taustalla kun tanssin kalliolla paljain jaloin. Editoitaessa Raimo säpsähtää, kun yhdistämme leikatun tanssin ja äänen. Hän kuulee ensimmäistä kertaa Eeron puheen, eikä saa sanoista selvää. Yhtäkkiä kohtauksessa vastaan Eerolle, puhumme merestä: me molemmat pidämme siitä. Raimo tuijottaa minua: miten voit ymmärtää puheen? Kuuleminen asukasta koko ruumiillisuudella on avannut minulle myös epäselvänä pidetyn puheen. En yritä saada selvää, vaan altistun kuulemaan. Joskus sanat saavat merkityksen, joskus ne liikkuvat outoina ympärillämme. Kun luopuu ymmärtämisen tavoitteesta, avautuu aistisuuden avaruus.

Suhde toiseen ei mitätöi erillisyyttä.[122] Kun tanssin, lihallistan heidän ääntään, läheisyyttään, koskетustaan, nauruaan. Sukeltaudun heidän tekemiinsä painaumiin minussa, ja samalla erillisyyteni tulee toisella tavalla koettavaksi. Altistumisen tilassa paikka ja sen kerrostumat pakkaantuvat lihaani, ajelehdin näiden jälkien matkassa ja samalla jokin kuultaa: liike, sen suunta, rytmi, laatu. Liike ilmaantuu aistiessani asukkaita ja paikkaa; suostun ruumiillisuudesta kumpuavien liikkeiden vietäväksi – ja samassa olen vain liike. Altistumalla asukkaalle, ulkoilmalle ja paikalle tunnistan tunnistamatonta minussa. Ruumiini rajat ovat niin auki että sattuu. Tulkitsen liikelaaduissa, pysähdyksissä asukasta minussa, ja kuitenkin: minussa liikutaan, hän on toisaalla. Levinas esittää, että erillisten ihmisten välillä olevaa suhdetta ei voi käsittää tai tematisoida.[123] Toisen ehdoton toiseus kysyy alati toiseutta itsessäni. Oma vierauteni on tullut näkyväksi itselleni. Se ei ole aina mieluisaa, vaan kammottavaa. On kuitenkin eri asia ”kehittää ammattitaitoaan” erilaisten ryhmien parissa (esiintyvänä) taiteilijana kuin antautua heille ja sitä kautta kohdata oma vieraus. Toisen kunnioituksen toteutuminen elää kysymyksenä jokaisessa kohtaamisessa ja teossa.

Seuraava lainaus kohtauksesta lyhytelokuvassa, jossa tanssin puistossa, lihallistan tekstiäni rapistuneessa paviljongissa, jossa nojaan välillä kaiteeseen ja ääni kertoo:

Kaistale kaidetta, kämmenen uurteet, metsä. Ajan täyteys, sen katoaminen, viipyily ja tahmaisuus. Ovatko ne kaikki samaa aikaa? Muistot uurtuvat puuhun, lihaan; sanat pakenevat sukkelasti. Hengitys, aukio, tammi, meri, kaide. Sanat herättävät maiseman, ihmisen maisema on äänessä, rypyissä, huulen kaaressa, nykäyksessä. Olemisesta ei ole ulospääsyä, sitä voi ihmetellä. Asukkaat ovat asettautuneet olkapäilleni, polvien taakse, lonkkaan, hiustupsuun. Nyt en voi liikahtaa ilman heitä. Liikkeessä minä unohtuu, liu'un todellisuuteen jota en tunne ja joka kuitenkin on tuttu. He ovat uineet ihoni alle, tunnistan heissä kaltaisuuden. Yhteys heihin säilyy: hauras yhteys, tiivis yhteys, se on näkymättömyydessään tuntuva yhteys. Varjot lihassa, merkit lihassani[124].

Jokin säie yhdistää minut asukkaisiin, jokin samankaltaisuus leikkaa elämismaailmojamme. Sitä voi kutsua intersubjektiivisuudeksi meissä ja välissämme, jolloin koemme asioita samankaltaisesti, vaikka elämänhistoriamme taitavat olla kovin erilaiset. Sekä ero että yhteys säilyy itseeni ja suhteessa toisiin. Juho Hotanen esittelee Maurice Merleau-Pontyn fenomenologiaa, jossa eletty ruumis on keskiössä intersubjektiivisuudenkin kannalta. Kun kosketan toista tunnen samalla, että hän koskettaa minua. En voi koskettaa hänen kosketustaan ja näin koen toisen sekä subjektina että toisena. Kuitenkin hänen kosketuksensa vetäytyy minulta; se tuo toisen esiin toisena. En myöskään tavoita omaa kosketustani, eikä toinen voi tavoittaa omaansa ja se, mitä en voi hänessä tavoittaa, pakenee häneltä itseltään. Hotanen nimeää suhteen

122 Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity.* 2005 (1969), 251.

123 Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity.* 2005 (1969), 295.

124 Elokuvassa *Miten olla* (2011).

toiseen kokemukseksi vetäytyvyyden jakamisesta. Ruumiillisena ja äärellisenä maailma tulee yhteiseksi[125]. Kokemus jonkin jaettavuudesta, vaikka se pakenee, elää keskellämme.

Elokuva *Miten olla* jakaa jotain asukkaiden ja minun kommunikaatiosta. Osa asukkaista saapui ensi - iltaan työntekijöiden saattamina, elokuvateatteri Andorra oli ihmetys ”filmitähdille”, kuten heitä kutsuttiin. Näytin elokuvan myöhemmin Sanerva-kodin kolmannessa ja neljännessä kerroksessa asukkaille. ”Kato mä oon tuossa” toistaa Seija lukemattomia kertoja innoissaan. Eero nukahtelee, Markku juttelee omia lauseitaan elokuvan mukana, aivan kuin vahvistaen että asia on niin tai ihmettelen miten toisella voi olla niin samankaltaiset puheet. Elävä yhteys näyttää olevan heille olennainen, televisioruudun elävä kuva on toisaalla, ei tässä.

Näkyväksi tuleminen taiteessa on avannut työntekijöiden silmät: asukkaat pystyvät toimimaan monin tavoin enemmän kuin luultiin. Ennen kaikkea asukas on tullut ihmisenä näkyväksi. Hänet on kuultu. Entiset käsitykset ovat tulleet kyseenalaisiksi. Mielen löytyminen arjessa voi yllättää yhteisön: liikeimprovisaatiossa mies polvistuu työntekijän jalkojen juureen, sivelee nilkat ja jalkaterät eli juurruttaa työntekijän paikkaan. Kyllä hän saa sukat jalkaansa kun pystyy kyykistymään, toteaa Anna-Liisa ja kertoo kuinka toiminta muutti käsitystä asukkaan kyvyistä ja olemisesta, samoin lääkitystä vähennettiin[126]. Asukas sai tilaa toimia, vastuuta toimia. Taiteen läsnäolo on tuonut mielen, mielekkyyden olemiseen, yhdessä tanssiminen on avannut piilossa olevat kyvyt ja voimat.

Taide ja taidetoiminta ovat avanneet hoitokodin näkemisen tapoja: työntekijöiden, asukkaiden, omaisten ja minun. Asukkaat ovat tulleet siis näkyviksi työntekijöille toisin, he ovat tulleet myös näkyviksi itselleen ja omaisilleen. Jatkuuko toisin näkeminen? Onko jatkuvuus tärkeää? Ja mitä näkyväksi tuleminen taiteessa tarkoittaa? Katseen kohdistaminen toiseen todistaa jo hänen olemassaolonsa.

Toisaalta, ulkopuolisilta katseilta suojassa hoitokodissa toimiminen tuo mahdollisuuden koetella rauhassa olemisemme tapaa, jotta voimme etsiä ilman tarkkaa nimeämistä tai julkisuuden valokeilaa. Taiteilija Allan Kaprow on myös etsinyt eräänlaisessa välitilassa, hän toimi 1960-luvulla lasten parissa opetuskokeilussa. Lapset, joilla oli luku- ja kirjoitusvaikeuksia, oppivat lukemaan niin hyvin, että kouluviranomaiset hämmästyivät. Kaprow ei halunnut liittää hanketta taiteen yhteyteen. Hänen taidenäkemykseensä kuuluu, että se ei liian nopeasti alistu määritelmiin, vaan elää taiteen ja elämän välitilassa ja sen maine leviää suullisesti. Kuitenkin Kaprow oli tunnustettu taiteilija, ja hankkeella rahoitus, hän ei ollut taloudellisesti riippuvainen taidemaailman hyväksynnästä[127]. Osaaikainen tanssitaiteilijan toimi on suonut mahdollisuuden toimia asukkaiden kanssa pitkäjänteisesti, ja asukkaiden erityisyys, niin kutsuttu marginaalisuus sairauksien suhteen piilottaa heidät katukuvasta. Liityn Kaprowin ajatukseen taiteen ja elämän välitilasta, mutta asukkaiden kanssa tila avautuu myös kohti kuolemaa. Ontologinen kysymys miten olla heidän kanssaan on olennaista, ei niinkään millaista taidetta toiminta tuottaa. Olemisen tapa piiloutuu helposti katseilta, mutta se, että yhteys on elävä välissämme, on ruumiillisuudessa koettu. Näkyvyys ulkopuolelle sumenee, mutta lihan varmuus voimistuu. ”Me ei tiedetä millainen suhde sinulla on asukkaisiin, se on suljettu meiltä”, kertoo Anna-Liisa minulle seurattuaan kaksi vuotta toimintaani. Jokin on piilossa sanoilta, piilossa katseilta, mutta se on tunnustettu piilossa olevana. Se riittää, se mahdollistaa tuntemattoman läsnäolon ja jatkuvan ihmettelyn.

Tiivistäen: Lyhytelokuva *Miten olla* ja kirjoitus kurkottavat ulos hoitokodin pihapiiristä, jotta yksittäisten asukkaiden elämän todellisuus tulisi tunnustetuksi lukituista ovista ja diagnooseista huolimatta. Taidetoiminta on tehnyt näkyväksi lukuisia asioita hoitokodissa. Ensiksi se on tehnyt asukkaat toisella tavalla näkyviksi itselleen, toisille asukkaille, hoito-

125 Juho Hotanen, Merleau-Ponty ja ruumiillinen subjekti. Timo Miettinen et al. (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä.* 2010, 146–148.

126 Anna-Liisa Arjama elokuvassa *Miten olla* (2011).

127 Lea Kantonen, *Teltta. Kohtaamisia nuorten työpajoissa.* 2005, 270–271.

henkilökunnalle ja omaisille. Ihminen on tullut selväpiirteisenä esiin. Taidetoiminnassa on paljastunut asukkaan osaaminen, esimerkiksi he ovat siirtäneet rollaattorinsa syrjään tanssimisessa ja osaaminen on ollut suurempi kuin henkilökunta on luullut. Innostuminen ja apatian väistyminen on ollut koettavissa. Toiseksi hoitokulttuurin tavat ja henkilökunnan asenteet ovat paljastuneet taiteen yhteydessä. Taide on koettu häiriötekijänä arjen rutiinissa, mutta se on otettu vastaan myös ilolla. Taiteen ja hoitoalan kohtaaminen on usein kivuliasta, koska toisilleen vieraat alat paljastavat rajansa ja olemiset ehdot rinnakkain työskentelyssä. Kolmanneksi taiteilijana valokeilani hakee koko ajan toimintani eettistä perustaa hoitokodissa: miten olla, että asukkaiden toiseus säilyy, miten raivata taiteelle tilaa vaikuttaa ihmisessä ja ihmisten välissä niin että taidetta ei oteta pelkäksi hoidon välineeksi? Näin taiteen merkitys on kirkastunut muuttuvana, ennakoimattomana vyörynä hoitokodissa kaikille osallisille, lyhytelokuvan avulla jotain kommunikaatiosta avautuu myös ulkopuolisille.

Lopuksi

Olen valottanut taidetoimintaa muistisairaitten parissa eri teemojen avulla. Millainen jälki jää jäljelle vuosien taidetoiminnasta?

Taiteen läsnäolo kussakin hetkessä on ollut vavahduttava, se on herätellyt asukkaat toimimaan yllättävillä tavoilla. Asukkaille, joilla itsemääräämisvalta on hyvin rajattu, taidetoiminta on tarjonnut valinnan mahdollisuuksia. He ovat olleet valmiit astumaan ei-tietämiseen, ennakoimattomaan. Taiteelle se on riittävä ehto. Kun työntekijät, jotka ovat nähneet ja kokeneet taiteen vaikutuksen asukkaissa ja itsessään, lähtevät pois, katoaa jokin perustasta. Taidetoiminta on paljastanut työyhteisön ja koko organisaation toimintatapoja ja hierarkiaa, mutta rakenteiden muuttamiseen tarvitaan, että organisaation eri tasoilla tunnistetaan ilmiöt ja toimitaan rakenteiden muuttamiseksi.

Tutkimuskysymykset suuntaavat orientaatiota laajalle kentälle, ja kysymykset taiteen kommunikaation tavasta sekä taiteen muuttavasta ja muuttuvasta luonteesta muistisairaitten hoitoyhteisössä avautuvat kirjoituksessa työpäiväkirjojen, kuvausten, elokuvan ja tulkintojen avulla. Eri teemat valottuvat viitekirjallisuutta vasten. Taide avautuu tapana olla asukkaiden kanssa, alttiutta heille. Altistuminen asukkaalle muodostaa menetelmän ja tuloksen; altistumisessa avautuu taiteen tekeminen, joka kysyy muotoaan ja sisältöön asukkaiden läheisyydessä. Kommunikaatio asukkaaseen on tapahtunut Bataillen termiä käyttäen haavassa. Kommunikaatio haavassa sitoo minut heihin ja se kysyy lopulta taidetekojen merkitystä – riittääkö että taiteilija käyttää ammattitaitonsa kuulemalla heidät koko ruumiillisuudellaan ja tunnistaa heidän maailmallisuutensa?

Kysymys toisen toiseudesta ja sen ehdottamasta kunnioittamisesta elää joka hetkessä. Siihen ei ole vastausta, vaan se avautuu jokaisessa kohtaamisessa kysymyksenä. Kohtaamisen sanallistaminen on ollut vaivalloista ja oikukasta. Sanojen todellisuus on toisenlainen kuin eletty kohtaaminen taiteessa asukkaiden kanssa. Bataille on kuvannut sanojen luonnetta labyrintiksi ja viittaa niiden petollisuuteen kirjoittamalla että sanoissa on juoksuhiekkaa.[128]

Taiteen tekeminen, jota olen kuvannut yhteytenä asukkaisiin ja ympäristöön, käsittää muun muassa yhdessä tanssimisen, ryytimaan, maalaamisen, hassuttelut, lukemisen, retket luontoon ja näyttelyihin, lyhytelokuvan, keskustelukävelyt. Asukkaat ovat keskiössä. Taiteelliset ratkaisut tapahtuvat yhteydessä heihin, olen ollut altistuneena heille. Pihamaalla kukkasipulit ja ryytimaa on muistutus kulttuurista, joka tulee latinankielinen sanoista *colere* ja *cultur*, viljellä ja viljelys. Olemme palanneet kulttuurin juureen. Taiteen merkitys on avautunut, elämän merkitys on kirkastunut kuoleman läheisyydessä. Toinen on tärkein. Emmanuel Levinas kirjoittaa vastuullisuudesta toisen puolesta, kuinka toisen-puolesta-oleminen pysäyttää olemisen merkityksettömän kohinan.[129] Asukkaiden

128 Georges Bataille, *Inner Experience*. 1988, 14.

129 Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys*. 1996, 55.

rinnalla taide etsiytyy paikkaan, jossa kommunikaation mahdollisuus elää. Olen toinen, toisessa paikassa, koska asukkaiden läsnäolo on muuttanut minut. Muutos levittäytyy taiteen tekemiseen. Levinasin mukaan suhde Toiseen avaa Minän sulkeutuneisuuden.[130] Samoin Bataillen toteamus, että päästämme irti itsestämme ainoastaan kun koemme repeytymisen[131], on toteutunut asukkaiden läheisyydessä.

Työntekijät ovat suhtautuneet minuun taiteilijana monin tavoin. Hän, joka aiheuttaa lisätyötä, hän joka häiriköi, hän joka rauhoittaa asukkaat tai hän joka saa asukkaat tanssimaan, toimimaan. Taiteen ennakoimaton voima liitetään minuun, vaikka korostan yhteyttä, en itseäni taidetoiminnassa. Vastustus on ollut voimakas, mutta uudet työntekijät ovat myös yllättäneet minut. Eräänä sunnuntaina pyöräilin hoitokotiin, ja työtekijä avasi minulle oven: ”Ihanaa, että tulit, täällä on ollut ihan kamalaa!” Huudahduksessa elää usko taiteen muutosvoimaan, hän oli innokas osallistuja liikeimprovisaatiossa, toisaalta se asetti vaatimuksen olotilan muutoksesta harteilleni.

Taiteen todellisuus ennakoimattomana ja hämäränä on kohdannut muistisairaiden todellisuuden, joilla useimmilla on lukuisia sairauksia. Asukkaat ovat luiskahtaneet taiteen todellisuuteen, koska heissä elää ennakoimattomuus ja ei-tietäminen. Henkilökunnalle hoidon todellisuus muodostaa tavan olla, jossa kontrolli asukkaaseen elää. Kenties jokapäiväinen asukkaiden kanssa oleminen ei ole mahdollista ilman kontrollia. Vetäytyminen terveysalan ammatilliseen rooliin rajaa elämää hoitokodissa, jossa koti on yhä enemmän laitos. Laitos on yhtä kaukana kodista kuin taide hoidosta. Taidetoiminta yhteisössä on paljastunut hoitokodin toiminnan tapoja ja periaatteita; se on repäissyt näkyville kontrollin, hoidon otteet ja hierarkiat. Se on herättänyt kysymyksen työntekijän ammatillisesta roolista ja ihmisenä olemisesta toiselle, asukkaalle. Säröjä on syntynyt arkeen. Kukaan ei kuitenkaan ole mennyt rikki, ”taide ei voi vahingoittaa ketään”, toteaa Anna-Liisa elokuvassa *Miten olla* ja viittaa asukkaisiin. Mutta voisiko taide vahingoittaa organisaation toimimattomia käytäntöjä? Rakenteet voivat muuttua vain, jos toisin näkeminen ja tahto lävistävät koko organisaation.

Taide voi tapahtua paljaudessa, arjen ihmettelyssä, pimeydessä tai muistojen hämärässä. Se voi tapahtua yllätyksenä kaikille osallisille, se voi avata lukittuja ovia, sumuisia ikkunoita. Muisti palaa sanoina hetkeksi, jalat kantavat kohti jotain, joka epämääräisyydessään ja ilman tavoitteita imee puoleensa. Jotain voi tapahtua, ihminen kokee olevansa elossa. Arjen apatia vetäytyy. Ainakin hetkeksi, koska asukkaiden kanssa on vain nyt-hetki. Sanat kuntoutus tai kehitysusko näyttävät naurettavilta kuoleman läheisyydessä, taiteen läsnäolo mahdollistaa todellisuuden, jossa asukas on ihminen, ei kohde. Ja kuoleman läheisyys kysyy taiteen paikkaa ja sisältöä.

Nyt-hetket kutoutuvat vuosien jatkumoon. Hanketta leimaa pitkäjänteisyys, paljaus asukkaille ja asukkaiden heikkenevä kunto. Sairaudet vievät asukkaat toisaalle, lähelle kuolemaa. Kuitenkin yhdessä asukkaiden kanssa toimiminen on avannut kokemushorisontin. Minussa tapahtuu hylkäys, itsen ja tiedon, koska yhteys asukkaisiin kysyy ja raastaa sellaisella tavalla, jossa minusta jää vain yhteyden säie. Kuitenkin olen alustana kirjoitukselle ja taiteen tekemiselle.

Taiteellisessa toiminnassani asukkaiden parissa kyse ei ole ”taiteilijan ammattitaidon kehittämisestä”, ”taiteen kuntouttavasta tai terveysvaikutuksesta” tai ”taiteen soveltamisesta”. Eri taiteilijat ja toimijat ottavat erilaisia asentoja suhteessa toimintaansa sosiaali- terveysalalla ja kentillä, jotka eivät kuulu perinteisesti taidetoiminnan piiriin. Taiteilijan ammattitaidon kehittämisessä saatetaan asukkaat asettaa hyödyksi taiteilijalle, esimerkiksi kun taiteilija vierailee yksiköissä ja esittää valmiiksi harjoitetun teoksen. Joissain tapauksessa taiteilija käyttää osallistujia materiaalina, kun osalliset toteuttavat teoksen taiteilijan ohjeiden mukaan. Hyvinvointivaikutusten vakuutteluissa unohdetaan helposti ihminen kokonaisuutena tai se, että taidetoiminta voi tuottaa heräämistä eloon tavalla, joka ei ole mieluisa itselle tai ympäristölle, vaan aiheuttaa esimerkiksi kiukkua ja ärtymystä. Ja

130 Marika Tuohimaa, Emmanuel Levinas ja vastuu Toisesta. *Niin & näin filosofinen aikakauslehti.* 2001:3, 37.

131 Georges Bataille, *On Nietzsche.* 2000, 55.

hyvinvoinnissa osallistuja itse ei pääse määrittämään hyvinvointiaan, vaan se on tehty hänen puolestaan. Vaikka työntekijät ovat todenneet, että asukkaiden toimintakyky on parantunut, se on osoitus, että asukas on kokenut toiminnan merkitykselliseksi ja liike on johdattanut tanssiin. Valinta osallistumiseen on tapahtunut asukkaassa. Käytän kaikkea ammattitaitoani ja verbi ”soveltaa” ei kuulu siihen, koska elän liikettä ja yhteyttä ihmisiin eri ympäristössä. Taiteen soveltamisessa näyttää olevan olennaista käyttää taiteilijan ammattitaitoa tukemaan ja saavuttamaan organisaation ennalta määritellyt tavoitteet.

Keskeneräisyyden voimakas liike on läsnä hoitokodissa, jossa kuolema muodostaa rajan olemiselle, se luo jokaisen jäsenen singulariteetin. Asukkaat ovat valppaat ja alttiina kommunikaatiolle, he aistivat sen laadun. Bataille esittää, että yhteisön oleminen muodostuu singulaaristen olioiden asettamista alttiiksi, ja yhteisö ei voi rakentua työn tai toiminnan alueella, koska se koetaan, ei tuoteta. Yhteisyys pakenee siis tuotantoa, loppuun saattamista. Yhteisyyden jakaminen on aina keskeneräistä ja epätäydellistä[132]. Yhteisyyden tai yhteisöllisyyden keskeneräisyys ja tulemisen tilan hyväksyminen mahdollistaisi yhteisöllisyyden kuulemisen, jota hoitokodissa eletään. Se on karhea, siinä hohtavat yksittäisten jäsenten erot ja näin sitä on vaikea sulloa malleihin tai yhteisöllisyyden ideaaleihin. Työntekijöiden yhteisöllisyys suuntautuu työn tekemiseen paikkana, kun taas asukkaiden muodostama yhteisö avautuu Georges Bataillen tapaan päättömänä yhteisöllisyytenä, jossa jokaisen erillisyys ja luottaminen omaan kokemukseen luovat liikkeessä olevan yhteisön. Olen oleskellut rajamaalla, koska työn ja vapaa-ajan solmiutuminen sekä taiteilijan paikattoman paikan etsiminen ovat sinne heittäneet. Yhteisöllisyys majailee hetkissä, hetkittäin.

Taide on avannut työntekijöiden silmät: asukkaat ovat paljastuneet toimivammiksi kuin luultiin. Asukkaat on myös kuultu, he puhuvat elokuvassa ja työntekijät ovat ihmetelleet puhetta. Elokuvan keinot ja puheen lihallistaminen tanssiksi ovat tuonet esiin sellaista, joka piiloutuu arjessa. Asukkaan näkeminen ihmisenä tarjoutuu tutkimuksen antina. Ihminen, joka kommunikoi vaikka ei puhu, jolla on menneisyys vaikka ei muista, on ainutlaatuinen. Ja hän elää tärkeässä paikassa, hän hengittää kuoleman läsnäoloa ja on näin yhteydessä ei-tietoon josta Georges Bataille kirjoittaa. Kiitän asukkaita, että he ovat tarjonneet minulle läheisyytensä, jossa elää ei-tieto. Ja kiitän työntekijöitä jotka saapuvat aamuisin tai iltaisin hoitamaan, ilman heidän työtään taiteella ei olisi paikkaa; se on ollut paikaton paikka hoitokodissa.

Tärkeä tuki toiminnassani oli Anna-Liisa, joka uskoi oitis taiteen voimaan ja samoin Sari Nyberg, joka toimi yksikön esimiehenä. Kuitenkin hierarkkisessa yhteisössä hyvätkin asiat lokeroituvat helposti ja jäävät pois laajemmasta keskustelusta. Anna-Liisa, Sari ja myös kaikki muut esimiehet ovat vaihtuneet näinä vuosina Sanerva-kodissa, samoin omani useaan kertaan. Ja vain muutama työntekijä on pysynyt hoitokodin kolmannessa ja neljännessä kerroksessa nämä vuodet. Miten tukea asiaa, jossa oma kokemus on tärkeintä, kun ihmiset vaihtuvat ja heiltä puuttuu oma kokemus taiteesta ja taiteen ennakoimattomuus koetaan aina uudelleen vieraana ja uhkana hoitokulttuurissa?

Taiteelle asetetaan yhä suurempia odotuksia suomalaisessa yhteiskunnassa. Taide ei ole laastari. Se on yksi mahdollisuus sosiaali-terveysalalla, mutta taiteen on säilytettävä integriteettinsä. Vain silloin se voi paljastaa toimimattomia käytäntöjä, avata toisin näkemistä ja tukea ihmisen ihmisyyttä. Omien asenteiden paljastuminen ei ole aina mieluisaa hoitohenkilökunnalle ja muutosta vastustetaan, mutta muutos voi lähteä työntekijän omasta valinnasta, muutos joka muuttaa arjen käytäntöjä. Taide, toivottavasti, voi elää eriytymättömänä hoitokodissa ja uudistaa tapoja, ajattelua, toisin näkemistä. Taiteen toisin näkemisen mahdollisuus, josta muutos voi alkaa, vaatii johdon tuen ja yhteistyön koko organisaatiossa.

Taiteen vieraus tunnistetaan sosiaali-terveysalalla ja usein siihen suhtaudutaan kahdella tavalla: otetaan omaksi tai sysätään syrjään. Kulttuuriantropologi Claude Levi-Strauss on kuvannut kahta reaktiota ihmiskunnan historiassa, kun on kohdattu toisen

132 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset*. 1992, 122.

toiseus. Oksentaminen on toinen niistä. Kun toisia pidettiin parantumattoman outoina ja vieraina, niin heidät syljettiin ulos, karkotettiin ryhmän ulkopuolelle. Toisessa tavassa on kyse pelottavien voimien neutralisoimisesta, ne sulautetaan osaksi omaa ruumista. Kannibalismi on esimerkkinä tästä[133]. Taiteeseen ja taiteelliseen toimintaan suhtaudutaan molemmilla tavoilla. Joskus taide halutaan oksentaa ulos hoitoyhteisöstä, minua on nimitetty häiriköksi ja osoitettu käytöksellä, että en kuulu sinne. Toisaalta innostuksen kukkuloilla taide halutaan välineellistää tiukasti omiin päämääriin. Ensimmäisessä taiteen toiseus ja voima jää, koska se syljetään pois, mutta toisessa tavassa, omaksi tekemisessä, katoaa taiteen toiseus, sen outous. Taide katoaa, jäljellä jää jotain muuta. Taiteen voima on sen outoudessa. – Voisiko siis taide olla arjessa vieraus, jota ei tiedetä, mutta jonka sallitaan olla, ja jota voidaan ihmetellä eri yhteisöissä? Voidaanko taidetoiminnassa eri aloilla välttää haltuunotto: ihmisen ja taiteen?

Taiteilijan näkemisen tapa ja siitä syntyvät oivallukset työyhteisössä ovat olleet muutoksen lähteenä Euroopassa viime vuosina. Esimerkiksi Ruotsissa taiteilijoita on palkattu työyhteisöihin ja johto on ollut sitoutuneena hankkeeseen koko ajan. Taiteilijalla on ollut koko ajan hankeryhmä tukenaan ja hänelle on suotu vapaus. Lopussa on ollut arvio siitä, mitä kukin oppi. TILLT tuottaa taiteellisia interventiota organisaatioihin. Se se toimii välittäjänä taiteilijoiden ja organisaatioiden kohtaamisessa, opastaa ja tukee eri vaiheissa, mutta työn sisältö syntyy työpaikalla taiteilijan ja työntekijöiden yhteistyössä, ja he ovat jatkuvassa yhteydessä johtoon. Yhteenvetona eri alojen taiteilijoiden työskentelyssä työpaikoilla on huomattu, että työntekijöiden asenne työtään kohtaan on muuttunut ja epävarmuuden sieto on lisääntynyt, konventionaaliset rakenteet ovat särkyneet, muutosvastarinta on vähentynyt. Samoin organisaation koordinointi on parantunut ja yhteistyö on lisääntynyt, mikä on vaikuttanut työhyvinvointiin. Toiminnan taustalla on ajatus, että kansalaisten tarpeet ovat yhä monimutkaisempia, ja näin yhteiskunta ja talous tarvitsevat tiedon lisäksi myös uusia asenteita ja ennen kaikkea mielikuvitusta. ”Kokeelliset taiteilijat” ovat tuoneet osaamistaan yhtiöiden ja sosiaalisten organisaatioiden pariin[134]. TILLT on loistava esimerkki siitä, miten taiteilijoiden tapaa työskennellä on arvostettu, tuettu ja toiminnan tuoma tietotaito on otettu rakenteellisesti vastaan. Taiteilija ei ole jäänyt yksin. Altistumalla asukkaille olen altistunut aistimaan työntekijöiden ja koko organisaation toimintatapoja, sitä, kuinka ohjeet ja määräykset todellistuvat arjessa. Suoja puuttuu.

Yhdessä toiminen, vierekkäin istuminen vaikuttaa: vaikka hanke on päättynyt, vierailen asukkaiden luona. [135] Se on eettinen välttämättömyys. Luen kirjaa, juttelen, kuuntelen. En voinut jättää heitä, vaikka toiminta rajattiin välillä pois työtehtävistäni. He ovat osa elämääni, reittejäni. Jälki heistä on viiltänyt syvälle, edes kuolema ei sitä hävitä. Bataille esittää, että ihmisiä yhdistää yhteinen tietoisuus kuolemasta[136], asukkaiden lähenevä kuolema sitoo minut heihin ja muistuttaa omasta kuolemasta uudella tavalla. Taiteen merkitys revähtää auki. Taideteosten merkitys kutistuu. Ajaudun paikkaan, jossa toisen kuuleminen on tärkeintä, tarjoan paljauteni.

133 Claude Lévi-Strauss, *Tropiikin kasvot.* 2009 (1955), 498–500.

134 Roberto Gómez de la Iglesia & Miren Vives Almandoz, *Managing Arts and Business Collaborations.* 2009, 12–25, 9.

135 Kiitän opetus- ja kulttuuriministeriötä avustuksista, jotka se antoi Helsingin Diakonissalalaitokselle kohdistuen työlleni Sanerva-kodissa. Kiitän myös Sairaanhoitajaliittoa, joka antoi avustuksen työhöni ja näin pystyimme tarjoamaan lisäretkiä sanervalaisille. –Irtisanouduin tanssitaiteilijan työstäni Helsingin Diakonissalaitokselta marraskuussa 2012.

136 Tiina Arppe, *Pyhän jäännökset.* 1992, 88.

Lähteet

Lyhytelokuva
Miten olla. 2011. DVD.(45:26). Ohjaus Kirsi Heimonen. Helsingin Diakonissalaitos. Helsinki.

Haastattelu
Anna-Liisa Arjaman haastattelu 15.5.2009 Helsingissä.

Sähköpostiviesti
Anna-Liisa Arjaman, Paula Lagerstamin ja Sari Nybergin lähettämät sähköpostiviestit.

Työpäiväkirjat vuosilta 2008–2011.

Kirjallisuus

Angus, John 2002. *A review of evaluation in community-based art for health activity in the UK.*

Arendt, Hannah 2002. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot.* Suomennos Eija Virtanen et al. Vastapaino. Tampere.

Arppe, Tiina. 1992. *Pyhän jäännökset. Ranskalaisia rajanylityksiä: Mauss, Bataille, Baudrillard.* Helsinki: Tutkijaliitto.

Asumispalveluesite. Helsingin Diakonissalaitos. 2009.

Bardy, Marjatta 2006. Mitä meille ja meissä tapahtuu? Helne, Tuula ja Laatu, Markku (toim.) *Vääryyskirja.* Kela. Helsinki. 241–253.

Bataille, Georges 1988(1954). *Inner Experience.* Translated by Leslie Anna Boldt. State University of New York Press, Albany.

Bataille, Georges 2000. *On Nietzsche.* Translated by Bruce Boone.The Athlone Press. London.

Beckett, Samuel 2006. *Miten sanoa. Runoja vuosilta 1930–1988.* Suomentanut Caj Westerberg. Basam Books Oy. Helsinki.

Bernasconi, Robert 2000. The Alterity of the Stranger and the Experience of the Alien. Bloechl, Jeffrey (ed.) *The Face of the Other and the Trace of God. Essays on the Philosophy of Emmanuel Levinas.* Fordham University Press. New York. 62– 89.

Blanchot, Maurice 2003(1955). *Kirjallinen avaruus.* Suomentanut Susanna Lindberg. ai-ai. Helsinki.

Blanchot, Maurice 2004. *Tunnustamaton yhteisö.* Suomentaneet Janne Kurki ja Panu Minkkinen. Loki-Kirjat. Helsinki.

Bochner, Arthur P. 2000. Criteria Against Ourselves. *Qualitative Inquiry.* 6:2, 266–272.

Borgdorff, Henk. 2006. *The Debate on Research in the Arts,* 1–22. http://www.ahk.nl/fileadmin/download/ahk/Lectoraten/Borgdorff_publicaties/The_debate_on_research_in_the_arts.pdf (luettu 15.12.2010).

Borgdorff, Henk. 2008. *Artistic Research and Academia.* http://www.konst.gu.se/digitalAssets/1322/1322677_artistic-research-and-acedemia.pdf (luettu 15.12.2010).

Gómez de la Iglesia, Roberto & Vives Almandoz, Miren 2009. *Managing Arts and Business Collaborations: A Comparative Analysis of Four Programmes in Europe.* http://www.scribd.com/doc/67271541/Comparative-Analysis-TILLT-EUROPE (luettu 15.9.2011)

Ellis, Carolyn 2000. Creating Criteria: An Ethnographic Short Story. *Qualitative Inquiry.* 6:2, 273–277.

Ellis, Carolyn 2004. *The Ethnographic I. A Methodological Novel about Autoethnography.* Alta Mira Press. Walnut Creek, California.

Critchley, Simon 2002. Introduction. Critchley, Simon & Bernasconi, Robert (eds.). *The Cambridge Companion to Levinas.* Cambridge University Press. Cambridge. 1–32.

Douglas, Mary 2005 (1966) *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi.* Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino. Tampere.

Heimonen, Kirsi. 2008. Tanssi hiljaisuudesta. Juha Torvinen (toim.) *Musiikki. Fenomenologinen musiikintutkimus.* Suomen musiikkitieteellisen seuran julkaisu. Helsinki. 1: 135–149.

Heimonen, Kirsi. 2009. *Sukellus liikkeeseen – liikeimprovisaatio tanssimisen ja kirjoittamisen lähteenä.* Acta Scenica 24. Helsinki. Teatterikorkeakoulu.

Heimonen, Kirsi. 2012. Taiteen tekeminen alttiutena toiselle – sanojen suo ja lihan tieto muistisairaitten parissa. Hanna Järvinen, Maiju Loukola & Liisa Ikonen (toim.), *Näyttämöltä tutkimukseksi: Esittävien taiteiden haasteet. Näyttämö ja tutkimus 4.* Teatterintutkimuksen seura. Helsinki. 154–173.

Heinämäki, Elisa 2008. *Tyhjä taivas. Georges Bataille ja uskonnon kysymys.* Tutkijaliitto, Helsinki.

Hewitt, Andrew 2005. *Social Choreography. Ideology as Performance in Dance and Everyday Movement.* Duke University Press. Durham and London.

Hotanen, Juho 2010. Merleau-Ponty ja ruumiillinen subjekti. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joona Taipale (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä.* Gaudeamus. Helsinki. 134–148.

Kantonen, Lea. 2005. *Teltta. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa.* Like. Helsinki.

Koski, Tapio 2000. *Liikunta elämäntapana ja henkisen kasvun välineenä. Filosofinen tutkimus liikunnan merkityksestä, esimerkkeinä jooga ja zen-budo.* Tampereen yliopisto. Tampere.

Kūle, Maija 2002. *Phenomenology and Culture.* Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia. Riga.

Levanto, Yrjänä 2005. Romanttinen painajainen. Yrjänä Levanto, Ossi Naukkarinen, Susann Vihma (toim.). *Taiteistuminen.* Taideteollinen korkeakoulu. Helsinki. 82–105.

Levinas, Emmanuel 1996. *Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa.* Suomennos Antti Pönni. Gaudeamus. Helsinki.

Levinas, Emmanuel 1998 (1987). *Collected philosophical papers.* Translated by Alphonso Lingis. Duquesne University Press. Pittsburgh, Pennsylvania.

Levinas, Emmanuel 2005 (1961). *Totality and Infinity.* An Essay on Exteriority. Translated by Alphonso Lingis. Duquesne University Press. Pittsburgh, Pennsylvania.

Levinas, Emmanuel 2006 (1947). *Time and the Other.* (and additional essays) translation by Richard A. Cohen. Duquesne University Press. Pittsburgh, Pennsylvania.

Levinas, Emmanuel 2006 (1974). *Otherwise than Being or Beyond Essence.* Translated by Alphonso Lingis. Duquesne University Press. Pennsylvania.

Lévi-Strauss, Claude 2009 (1955). *Tropiikin kasvot.* Suom. Ville Keynäs. Helsinki: Loki-Kirjat.

Liikanen, Hanna-Leena 2010. *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia: ehdotus toimintaohjelmaksi 2010-2014.* Opetusministeriö. Helsinki.

Lindberg, Susanna 2010. Ranskalainen keskustelu Heideggerin ”alkuperäisestä etiikasta” ja politiikasta. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joona Taipale (toim.), *Fenomenologian ydinkysymyksiä.* Gaudeamus. Helsinki. 168–183.

Lingis, Alphonso. 2006 (1974). Translator’s Introduction. Emmanuel Levinas. *Otherwise than Being or Beyond Essence.* Trans. Alphonso Lingis. Duquesne University Press, Pennsylvania. xvii–xlv.

Lingis, Alphonso. 2009. Contact and Communication. Andrew J. Mitchell & Jason Kemp Winfree (eds.). *The Obsessions of Georges Bataille. Community and Communication.* State University of New York Press, Albany. 119–132.

MacKendrick, Karmen. 2009. ”Sharing God’s Wounds: Laceration, Communication, and Stigmata. Andrew J. Mitchell & Jason Kemp Winfree (eds.). *The Obsessions of Georges Bataille. Community and Communication.* State University of New York Press, Albany. 133–146.

Nancy, Jean-Luc 2000. *Being Singular Plural.* Stanford University Press. Stanford California.

Nancy, Jean-Luc 2010. *Filosofin sydän.* Suom. Susanna Lindberg, Elia Lennes ja Kaisa Sivenius. Sami Santanen (toim.) Gaudeamus. Helsinki.

Pylkkö, Pauli 1998. Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *Niin & näin filosofinen aikakauslehti.* 1, 44–49.

Rajanti, Taina 1999. *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua.* Tutkijaliitto. Helsinki.

Ravelin, Teija 2008. *Tanssiesitys auttamismenetelmänä dementoituvien vanhusten hoitotyössä.* Acta Universitatis Ouluensis D Medica 986. Oulun yliopisto. Oulu.

Richardson, Laurel 2000. Writing. A Method of Inquiry. Denzin, Norman & Lincoln, Yvenna S (eds.) *Handbook of Qualitative Research.* Thousand Oaks. Sage Publications. California. 923–947.

Tuohimaa, Marika 2001. Emmanuel Levinas ja vastuu Toisesta. *Niin & näin filosofinen aikakauslehti.* 3: 35–39.

Uimonen, Laura 2005. Taide kaupunkisuunnittelun välineenä. Yrjänä Levanto, Ossi Naukkarinen, Susann Vihma (toim.), *Taiteistuminen.* Taideteollinen korkeakoulu. Helsinki. 106–127.

Väätäinen, Hanna. 2009. *Liikkeessä pysymisen taika: etnografisia kokeiluja yhteisötanssiryhmässä.* Eetos. Turku.

Yhteisötanssi. http://www.yhteisotanssi.fi/mita-on-yhteisotanssi/ (luettu 10.10.2010).

HELSINGIN
DIAKONISSALAITOS

www.hdl.fi